

Adler 1928 De IP op school en in het gezin,

een serie lezingen door Alfred Adler

(Uitgegeven in 1933 door Bijleveld Utrecht onder de titel: *De Psychologie van het Individuele op school en in het gezin*)

WOORD VOORAF.

Deze lezingen werden door Alfred Adler in 1928 voor het "Pedagogisch Instituut" te Wenen gehouden. Zij vormden een eerste poging, de "Individualpsychologie" op de school te introduceren; het gehoor bestond uit onderwijzers en leraren. Het thema was: "moeilijke kinderen op school". Adler wilde een samenwerking tot stand brengen tussen psychiater, leerkracht en ouders, op de wijze als ook ten onzent wordt nagestreefd door de adviesbureaus voor moeilijke kinderen. Adler is een der leidende figuren van de "Schulberatungsstellen".

Het begrip "moeilijk kind" of "moeilijk op te voeden kind" moet zo ruim mogelijk worden genomen: de *psychologie van het individuele* rekt het tot haar praktische taak, in elke concrete opvoedingsmoeilijkheid van advies te kunnen dienen. Samenwerking tussen school en gezin is daarbij onontbeerlijk, terwijl arts en psycholoog als adviseurs optreden. De voordrachten zijn zo eenvoudig mogelijk gesteld, zodat iedere leek ze volgen kan. Ter vertaling van de term "Individualpsychologie" heb ik dezelfde uitdrukking gebruikt als in "Mensenkennis", namelijk "[psychologie van het individuele.](#)" *) Het komt mij voor, dat deze uitdrukking het best de bedoeling van deze psychologische richting of methode weergeeft, en zo zij wat zwaarwichtig lijkt, dan heeft zij dit gemeen met het oorspronkelijke Duitse woord. Als titel voor dit boek lag meer voor de hand "Opvoeding van moeilijke kinderen" of iets dergelijks, doch de uitgever gaven de voorkeur aan de originele titel. Het oorspronkelijke werk bezit geen inhoudsverdeling; ter wille van de overzichtelijkheid werd deze in de vertaling toegevoegd.

DE VERTALER. (P. van Schilfgaarde)

*) Door mij in deze scan weer vervangen door **Individualpsychologie** (Adrie van der Horst)

Inhoud

Blz:

Woord vooraf

I. De voorbereiding in het gezin

3

1. De school als maatschappelijk instituut
2. Het gezin bepaalt het type
3. Verwende en verworpen kinderen
4. Het ideaal van de gemeenschap
5. Demonstratie aan een vijfjarig kind

II. De band met de gemeenschap

8

1. Aangeboren eigenschappen
2. Het sociale verband is primair
3. Schadelijke en nuttige activiteit
4. Oorzaken van gebrekkige ontwikkeling

III. De levensstijl

14

1. Het gevoel van minderwaardigheid

2. Het onbewuste
3. Zelfkennis
4. Voorbeeld van een dertienjarige jongen

IV. Methode van onderzoek en correctie **19**

1. De twee primaire vragen
2. Het gezin als steun voor de school
3. Innerlijke oorzaken van mislukking
4. Gunstige gevolgen van ziekte
5. Het ontstaan van een verkeerde levensstijl
6. Mogelijkheid van verbetering

V. Symptomatische uitingen van de levensstijl **24**

1. Het enig kind
2. De Individualpsychologie
3. Herinneringen
4. Dromen en fantasieën

VI. Analyse van bepaalde herinneringen en fantasieën **30**

1. Angst en machtsbegeerte
2. Overwinning van hindernissen
3. Een verwend kind
4. De geboorte van een zusje
5. Kritische afwijzing van de omgeving
6. Verbeeldingen
7. Kinderdromen

VII. Behoefte aan steun **36**

1. Onzelfstandige kinderen
2. Een fantasie over rijkdom
3. De functie van de droom

VIII. De droom als verklikker van de levensstijl **42**

1. Recapitulatie
2. Typische dromen
3. Weinig en vaak dromen
4. Verschillende kinderdromen

IX. Samenvatting **47.**

Voorbeelden:

1. Verlangen naar mooi-zijn en angst voor het leven.
2. Luiheid
3. Eenzelvigheid en verstrooidheid
4. Een nerveus meisje.

Toevoegsel **67**

- De Individualpsychologie in een overzichtelijk schema
- Vragenlijst voor het onderzoek van moeilijke kinderen

I. DE VOORBEREIDING IN HET GEZIN.

---

1. De school als maatschappelijk instituut

Ik zal u in mijn voordrachten niet enkel theorie geven. Want als onderwijzers staat u allen in de praktijk van de opvoeding, en het is voor u in de eerste plaats van belang, de theorie met de praktijk te verbinden. Wij moeten nagaan, hoe wij moeilijke kinderen kunnen helpen, en daarbij vooral dit voorname punt niet vergeten: hoe wij bij het kind belangstelling kunnen wekken voor de school. En daarbij moeten we ons er rekenschap van geven, wat de school in het leven van het kind, in het leven van een volk betekent.

De school is als het ware een verlengstuk van het gezin. Wanneer het gezin in staat was, het kind op de juiste wijze op te voeden, dan zou de school overbodig zijn. De geschiedenis leert dat er tijdperken zijn geweest, waarin er van scholen feitelijk geen sprake was: de opvoeding in het gezin was toen nog geheel voldoende. Toch bestonden er ook toen reeds, met name voor de hoogste standen, bepaalde inrichtingen van onderwijs, waar de leerlingen kennis maakten met de regelen van regering en bestuur. Later was het de rooms-katholieke kerk, die ten eigen behoeve scholen oprichtte, welke de kennis bijbrachten die kerk en staat in die dagen nodig hadden.

De school is dus steeds organisch vergroeid geweest met de behoeften van het volk. Haar inrichting werd steeds bepaald door de eisen van de maatschappij. Toen handel en techniek zich ontwikkelden, ontstond de volksschool. Deze heeft verschillende vormen aangenomen, overeenkomstig de wensen van de regerende machten. Ook nu staan wij voor de vraag: Hoe moeten wij onze school inrichten? Dat men de school als de basis moet beschouwen van de gehele volksofvoeding, lijdt geen twijfel.

De taak van de school is: de kinderen zich tot mensen te laten ontwikkelen, die zelfstandig kunnen werken en alle hun gestelde eisen niet als vreemde aangelegenheden, maar als hun eigen zaak beschouwen, als de gemeenschappelijke taak waaraan ieder moet meewerken. Het ideaal van een volk wortelt in het gezin. Het is voor ieder duidelijk, dat gezin en school zo moeten worden ingericht, dat de jonge mensen na hun schooljaren hun plaats in de maatschappij weten te vinden.

2. Het gezin bepaalt het type

Het gaat bij mij altijd om samenhang: mensenkennis is voor mij steeds de kennis van het persoonlijk gedrag van de ene mens tegenover de anderen, van de ontwikkeling dus van de maatschappelijkheid. Deze vorming van de persoonlijkheid begint niet op de school, maar in het gezin. Reeds de eerste indrukken bepalen richting van de ontwikkeling. Het kind komt op school met een individuele vorm, die in het gezin is gegroeid.

Bij het begin van de school staat het kind (evenals de onderwijzer) voor een nieuwe taak. Hoe beter het kind voorbereid is, des te minder moeilijkheden zal het op school ondervinden. Hoe slechter het voorbereid is, des te sterker zullen zich de moeilijkheden doen gevoelen. De school is een experiment, een toets welke verradt, hoe het kind tot de sociale eisen van de school werd voorbereid.

Goed voorbereid zijn wil zeggen: zich in het verband kunnen schikken. Dat is niet alleen zich bij de anderen aansluiten, maar ook aan de anderen denken, in de anderen belang stellen. Niet alleen de aangename dingen van de school als voor zich bestemd of als 'n soort geschenk beschouwen, doch ook de moeilijkheden willen aanvaarden en bereid zijn te trachten, deze te overwinnen.

Maar de school is, zoals gezegd, niet het eerste sociale milieu, waarin het kind wordt geplaatst. Het eerste sociale contact is dat met de moeder. Aan het gedrag van het kind kan men waarnemen, in hoeverre de moeder het tot een juist sociaal verband heeft voorbereid. Wat is de juiste verhouding tussen kind en moeder? Het kind moet belang stellen in zijn moeder,

het moet in haar een medemens zien. En op dit punt bestaan talrijke fouten, waaronder zo grote, dat het kind zich niet meer tot medemens kan ontwikkelen.

De moeder kan de volle belangstelling van het kind voor zichzelf opeisen. Zij kan het leven voor het kind zo gemakkelijk maken, dat het niet meer in staat is zelfstandig te functioneren, doch alles van zijn moeder verwacht. Dit optreden van de moeder (dat zich elke minuut en in alle kleinigheden openbaart) leidt ertoe, dat het kind zijn gedragingen mechaniseert. Het komt niet in de gelegenheid zich in het overwinnen van moeilijkheden te oefenen, zodat de voorbereiding tot het latere leven zeer gebrekkig blijft.

Een tweede type vindt men onder de gehate en te koel bejegende kinderen. Ook hier heeft de moeder zich niet als medemens aan het kind vertoond. Wezen, stiefkinderen, onwettige en lelijke kinderen groeien vaak op onder de suggestie, dat er geen medemens bestaan. Zij leren de liefde niet kennen en daardoor wordt hun gedrag beïnvloed: zij gevoelen zich in een vijandig land en richten hun leven daarnaar in.

Het eerste type, het vertroetelde, kan niet zelfstandig functioneren en klampt zich, steun zoekend, vast aan een bepaalde persoon. Het andere type voelt zich steeds achteraf gezet en vervolgd: deze kinderen zijn meestal heel wantrouwig en leven steeds in angst voor een nederlaag. In beide gevallen wordt het leven geleid door een vals doel: ik moet vertroeteld worden; ik moet op mijn hoede zijn en oppassen, dat niemand mij een hak zet.

3. Verwende en verworpen kinderen.

De eerste vier á vijf jaar zijn genoeg, om het gedrag van het kind te mechaniseren. Daarna gaat het wezenlijke van de indrukken schuil achter de levensstijl. Wanneer een vertroeteld kind op school komt en bemerkt, dat men daar niet wordt vertroeteld, of in 't algemeen wanneer het in een onbekende situatie komt, zal het zich niet prettig voelen. Zijn pogingen intussen om te worden verwend en het middelpunt te zijn, zal het niet prijs geven. Het let er in de eerste plaats op, of er iemand voor hem is, of de aandacht van de omgeving op hem wordt geconcentreerd. Dat kan gebeuren op twee manieren: het kind kan zich inhouden en opvallend zoet zijn, daardoor de aandacht trekken en zodoende de vroegere aangename situatie zo ongeveer herstellen; maar het kan ook heel lui of ondeugend worden, zich ostentatief en uitdagend gedragen, om althans de aandacht te trekken van onderwijzer of kameraden, die nu gedwongen worden zich veel met hem te bemoeien. De eerste groep gaat iedere moeilijkheid perse uit de weg, de andere schept een sfeer van moeilijkheden.

Nu ontwikkelt zich een proces in het kinderleven, waaruit blijkt hoe alles tot middel kan worden, zodra de richting van het zielenleven eenmaal vast staat. De aandacht en het concentratievermogen van deze kinderen schieten te kort, en ze, kunnen geen vrienden vinden, daar ze altijd met zichzelf bezig zijn. Het concentreren van hun aandacht en het verwerven van een vriend zijn voor hen moeilijke problemen, die hen verontrusten en niet loslaten, en zij vervreemden meer en meer van de school. Zulke kinderen zullen zich steeds verbeelden, gelijk te hebben. Zij zullen aan de school, voor hun gevoel veel akeliger dan het ouderlijk tehuis, de schuld geven. Zij zullen zich verzetten tegen al wat de school van hen eist. Hier stuit men klaarblijkelijk op een gebrekkige constructie, een foutieve opvoeding, die niet zomaar door terechtwijzingen en berispingen hersteld kunnen worden.

Hetzelfde vindt men bij kinderen, die zich onbemind weten. Deze voelen zich in 'n hoek gezet en hebben altijd meer te lijden dan andere kinderen.

Zo moeten we steeds allereerst trachten uit te vorsen, wat in het innerlijk van een kind omgaat. Wanneer een onderwijzer bij 'n kind fouten waarneemt, moet hij bij de psychologie te rade gaan. Misschien werd dat kind vier of vijf jaar lang door z'n moeder verwend, en nu denkt het: thuis bij moeder was het toch heel wat beter. Het wil zich nu buiten alles houden, daar het geen vergoeding vindt voor zijn verloren paradijs. Zo'n kind is tot samenwerken, samenspelen, medemens zijn niet voorbereid. Wanneer de onderwijzer zich van deze dingen

rekenschap geeft, wordt zijn werk bijzonder interessant en kunnen tevens moeilijkheden vermeden worden. Voelt hij zich door een aantal van dertig tot veertig leerlingen overstelpt, dan is er maar één uitweg: de individuele aard van de kinderen leren begrijpen. Het is nauwelijks mogelijk een fout te begaan, wanneer men de aard van een bepaald kind heeft doorzien. Men kan helaas niet in een stel vaste regels voorschrijven, hoe men tot dat inzicht moet komen: het geldt hier een kunst. Maar men kan door oefening, en met de Individualpsychologie als gids, verdolingen en ernstige misgrepen voorkomen. Er bestaat maar een methode, mensenkennis tot haar recht te doen komen: niet alleen voor het kind de juiste weg te ontsluiten, doch ook de ouders zo te beïnvloeden, dat zij het kind niet verhinderen, die juiste weg te gaan.

4. Het ideaal van de gemeenschap.

Ik wens nu een belangrijk probleem te behandelen. We zijn het erover eens, dat de gezinsopvoeding zeer onvolkomen is. Het wordt de kinderen meestal te gemakkelijk gemaakt. Zij zijn immers voor de ouders het hoogste goed, waarvoor telkens opnieuw 'n uitzonderingspositie wordt geëist. De kinderen voelen dat en begeren deze bijzondere positie te handhaven en er hun voordeel mee te doen. Vandaar het grote aantal vertroetelde en verwenne kinderen.

Deze kinderen en ook die andere groep, de onbeminde, bezitten allen een tekort aan gemeenschapsgevoel. Zij hebben geen belangstelling voor andere mensen, ze interesseren zich (als ze vertroeteld zijn) alleen voor eigen welzijn. Worden ze geschuwd of liefdeloos behandeld, dan weten ze niet dat er medemensen bestaan, want ze hebben het "samen" nooit ondervonden. Hun egocentrische neigingen worden al sterker. Deze neigingen zijn nooit aangeboren: zij ontstaan door de ervaringen van de eerste levensjaren. Wanneer een kind zich niet deel voelt van een geheel, waarin het thuis hoort, wordt zijn ontwikkeling beschadigd. Zijn moed, zijn activiteit zullen atrofisch blijven. Elke taak, elke eis zullen het in opwinding brengen.

Deze opwinding kan allerlei vormen aannemen. Iedere nieuwe taak immers moet men als 'n soort toets, 'n soort experiment beschouwen, en we moeten het gedrag van het kind begrijpen, wanneer het voor zo'n taak komt te staan. We moeten onzen blik scherpen voor de schakeringen, welke in dit proces optreden. Er is nooit sprake van een afzonderlijk, op zichzelf staand verschijnsel, want het leven lang zal dezelfde levensstijl zich vertonen. Een fout komt te voorschijn, zodra de betrokkene voor een stuk werk staat; zolang er niets wordt geëist, zolang geen moeilijkheden in de weg staan, zal men het individuele van de ontwikkeling niet kunnen waarnemen. Met andere woorden: pas wanneer het kind voor 'n nieuwe situatie staat, zal men kunnen waarnemen, hoe het er innerlijk mee gesteld is, hoe het is voorbereid.

Maar we kunnen niet wachten, tot we aan alle ouders hebben geleerd wat een juiste voorbereiding is; we kunnen niet wachten tot een kind kleinere of grotere fouten begaat. Wanneer 'n wetenschap eenmaal een zekere hoogte heeft bereikt, kan zij zich niet langer beperken tot correctie van afzonderlijke fouten: dan moet zij profylactisch te werk gaan. Het is een grote winst, als de onderwijzer beschikt over waarachtig en vruchtbaar psychologisch begrip. Het ontdekken van een fout in de voorbereiding, het ontstaan van zo'n fout door verwenning of liefdeloosheid kunnen beschrijven, is niet voldoende. U kunt immers ook wel beschrijven hoe 'n schilderij wordt gemaakt, maar de kunst van het schilderen zelf is iets anders. Deze moet men beoefenen. De kunst van het opvoeden nu kan door ieder worden geleerd en beoefend. Daartoe behoeft men slechts inzicht en een voortdurend streven, overeenstemming tot stand te brengen met de feiten van het leven, met het ideaal van gemeenschappelijk leven, en het kind tot dat maatschappelijk leven voor te bereiden.

Onder "gemeenschap" versta ik een onbereikbaar ideaal, dat wij slechts kunnen bevroeden, daar alle menselijke kracht hier ter verwerkelijking ontoereikend is. De voornaamste factor is de beoefening van deze kunst: het kind ertoe brengen dat het ook streeft naar dat ideaal van gemeenschap. Zó alleen kan men de afdwalingen vermijden, waardoor het kind moeilijk op te voeden wordt en tot neurose, zelfmoord, drankzucht, seksuele perversie en allerlei criminaliteit komt.

Wie is de persoon, die deze taak van nature te vervullen heeft? De moeder. Staan we bij 'n kind voor 'n moeilijkheid, dan moeten we ons indenken, wat de moeder had moeten doen. We zien de ellendige nasleep van een verkeerde opvoeding, en moeten nu de moeder corrigeren. We moeten haar vervangen.

De moeder heeft twee functies: de belangstelling van het kind tot zich trekken, als medemens tegenover het kind staan; en daarnaast diens belangstelling ook op anderen richten, ook vader, broers en zusters, en buitenstaanders als medemens doen zien. De taak van de school spruit voort uit deze twee oerfuncties van de moeder, welke zo vaak ten halve of verkeerd worden vervuld: de taak van de school is een sociaal probleem.

Iedere opvoedkundige taak trouwens is een sociaal probleem. Hoe een kind zich gedragen moet, als het 'n broertje of zusje krijgt, is evengoed een sociaal probleem. En ook het leren praten. Welk contact zoekt het kind in zijn praten? Kinderen met een onvoldoend ontwikkeld gemeenschapsgevoel hebben gewoonlijk moeilijkheden met het spreken. Hoe kan ik mij voor de gemeenschap nuttig maken? Aan anderen denken, voor anderen belangstelling koesteren, kameraadschap, vriendschap, godsdienst, politiek, huwelijk, liefde: het zijn alle sociale problemen, en uit het antwoord dat de betrokkene geeft wordt openbaar, of hij al dan niet in het welzijn van de ander belang stelt.

De kinderen, die wij "moeilijk" noemen, staan onverschillig tegenover het welzijn van anderen. Deze kinderen schieten tekort in optimisme en courage. De juistheid van deze opvatting kan blijken uit het volgende geval. Het gaat om een vijfjarigen jongen, die nog niet school ging; uit zijn gedrag kunnen we voorspellen, hoe het zich op school zal gedragen.

5. Demonstratie aan een vijfjarig kind.

Het rapport over die vijfjarigen jongen vermeldt: "Dit kind is moeilijk." Het vecht klaarblijkelijk, het stelt zich te weer en wel vermoedelijk in een vrij weekhartige omgeving, waarin het verwend is. En de vraag rijst: waarom vecht het dan juist nu? heeft het misschien het gevoel, tegenwoordig minder te worden vertroeteld? Het voelt zich nu toch minder prettig dan vroeger: we zullen dit kunnen voorspellen.

"Hij is overdreven actief." Is dit dan iets nieuws voor ons? Kunnen we ons een vechter voorstellen, die niet overmatig actief is? Was het kind in deze strijdhouding niet actief, dan zou het achterlijk zijn.

"Hij maakt allerlei dingen kapot." ja, dat is zo de aard van een vechtersbaas.

"Soms heeft hij uitbarstingen van woede!" Dat is te begrijpen. Het moet een intelligent kind zijn. Het is immers van belang te weten, of hij soms zwakzinnig is: dan zou hij heel anders moeten aangepakt worden. Zwakzinnigen hebben geen levensstijl. Maar dit kind heeft een doel: vechten en overwinnen; het genot, de bevrediging van de overwinning, wil het veroveren.

"Zijn moeder vertelt, dat het kind gezond is en vol leven! dat het altijd beslag op iemand wil leggen!" Het is een strijd, zoals in 'n toegevend gezin mogelijk is.

"Hij klautert met z'n vuile, zware laarzen op de mooiste tafel; hij heeft er 't grootste plezier in, met de lamp te spelen juist als z'n moeder bezig is." Hij weet blijkbaar maar al te goed, waar zijn aanval de grootste kans van slagen heeft.

"Wanneer z'n moeder piano speelt of gaat zitten lezen, begint hij met de lamp te spelen .... Hij is rusteloos, roerig aan tafel, en wil dat men zich voortdurend met hem bemoeit." Hij wil de

overwinning behalen en steeds in het middelpunt staan. Wanneer hij thans zo sterk begeert het middelpunt te vormen, moet hij vroeger al eens het middelpunt zijn geweest. Die vroegere, hem zo aangename situatie, wil hij heroverén. Wat heeft hem uit het middelpunt verdreven? een jonger broertje of zusje? :Hij heeft kort geleden een broertje gekregen.

"Hij bokst altijd met z'n vader en wil dat die met hem speelt." Men ziet, dat hij altijd wel een geschikt middel weet te vinden om te vechten en te hinderen.

"Hij heeft de gewoonte, in de koekjestrommel te grabbelen en z'n mond vol te proppen." Maar ook niet-willen-eten zou een strijdmiddel kunnen zijn.

"Wanneer zijn moeder visite ontvangt, duwt hij de gasten van hun stoel en gaat hij er zelf op zitten." Hieruit blijkt dat hij andere mensen niet mag lijden. Hier openbaart zich hetzelfde gebrek aan gemeenschapsgevoel, dat hem zich ook tegen zijn jonger broertje doet richten. .Als vader en moeder zingen en piano spelen, gaat de jongen roepen en krijsen, dat hij niet van muziek houdt." Het komt immers niet in zijn kraam te pas: men moet zich met hem bemoeien!

Straf zou hier verkeerd zijn. Straf is nooit een hulp. De jongen voelt zich gekrenkt, beledigd, te kort gedaan. Daar moeten we van uitgaan, willen we zijn fouten corrigeren.

"Zijn vader zingt op concerten en z'n moeder begeleidt hem op de piano. Midden door de zaal roept de jongen: "Vader, kom bij me!" Hij wil immers, dat zijn ouders zich voortdurend met hem bemoeien!

"De jongen krijgt 'n uitbarsting van woede, als hij z'n zin niet krijgt." Natuurlijk, dat past bij zijn stijl!

"Hij maakt alles kapot. Met 'n schroevendraaier draait hij de schroeven uit z'n bed."

Wederom maatschappelijk wangedrag: hij doet wat hij kan, om z'n ouders te benadelen. Op die manier geeft hij uiting aan zijn wrevel.

"Hij kan allerlei cynische opmerkingen maken, vooral wanneer hij iets kwaads heeft uitgevoerd en weet, dat hij er goed zal afkomen. Men vindt hem intelligent, daar hij zeer kritische opmerkingen maakt. Hij kan zich nergens lang mee bezig houden. Z'n moeder probeert hem af te leiden." Wat haar natuurlijk niet gelukt.

"Als z'n moeder hem 'n klap geeft, lacht hij. Dan is hij misschien twee minuten rustig. Z'n moeder gelooft, dat het kind door haar, door de grootmoeder en door de vader bijzonder verwend is. Nu wordt hij eigenlijk niet meer verwend." Maar nu is hij gevormd. Zijn gemeenschapsgevoel heeft zich niet kunnen ontwikkelen, doordat hij uitsluitend aan zijn moeder en vader hing.

"Z'n ouders zijn altijd doodmoe, de jongen nooit." Allicht: dit spel bevalt hem en maakt hem daardoor niet moe. Maar z'n ouders bevalt het volstrekt niet! Dwang zou hier niet baten. Wordt hij gedwongen, dan wreekt hij zich.

"Z'n geheugen is slecht, hij kan zich niet concentreren." Dat heeft hij voor zijn koers ook niet nodig. En ook de voorbereiding ontbrak. Hij behoorde nu zelfstandig te functioneren, en dat kan hij niet.

"Hij bezocht nooit een kleuterschool." De moeder schijnt het als haar taak te hebben beschouwd, hem voor zichzelf alleen te winnen.

Het is van groot belang, hoe wij deze relaties begrijpen. We kunnen van begrip spreken, zodra we weten, dat het om onderdelen van een geheel gaat. Het betreft niet 'n fysiologisch proces. Begrijpen is, de samenhang van de factoren vatten.

II. DE BAND MET DE GEMEENSCHAP.

---

1. Aangeboren eigenschappen.

Ik heb in mijn vorige lezing van een vijfjarige jongen gesproken, die door de geboorte van een broertje uit zijn aangename centrale positie werd verdrongen en nu al z'n zinnen er op zet, deze positie te heroveren. Nu dien ik eerst verschillende vragen op te werpen, die zich telkens opnieuw zullen voordoen, wanneer men op school met moeilijke kinderen te maken krijgt. Openbaart zich misschien een aangeboren hereditair instinkt, uit de tijd dat de mensen nog als dieren leefden? Verschillende psychologische theorieën beweren dit. Maar in dit geval worden wij door zo'n hypothese niet geholpen, al is het verlokkelijk, naar zo'n theorie te grijpen. Ik zal op deze vraag niet ingaan. We moeten immers het kind weer in evenwicht brengen. Het gaat nu om dit belangrijke punt: Wat gebeurt er, als het kind reeds in het gezin de toets niet doorstaan heeft, zodra het op school komt en daar aan een nieuwe proef onderworpen wordt? Het komt daar op school als reeds gevormd individu, het zal niet naar de inrichting van dat instituut vragen, het heeft zijn eigen eisen al klaar. Middelpunt wil het zijn. Het kind kan dat op allerlei manieren aan het licht brengen, maar het zal zijn gedrag overeenkomstig zijn reeds gemechaniseerde levensstijl inrichten. En sommigen menen nog, dat men op school met de opvoeding moet beginnen! U onderwijzers krijgt het kind gevormd, en het is uw taak te corrigeren wat er bedorven is. En daartoe moet u de juiste middelen kiezen. De maatschappij verwacht immers ook van u, dat u er meer van terecht brengt dan de ouders,

Ik behoef u niet al de vormen van gedrag op te sommen, welke door thuis verkeerd aangepakte kinderen op school worden gekozen, als voortzetting van hun vroeger optreden. Het zou gewaagd zijn te beweren, dat een kind van vier a vijf jaar reeds tot zulk een vast type is gegroeid, dat verandering niet meer mogelijk zou zijn. U onderwijzers ziet in iedere leerling een bepaald type en u kunt voorspellen, hoe hij zich in de een of andere situatie zal gedragen en als het ware steeds dezelfde rol zal spelen. Maar pas wanneer zo'n leerling voor een taak staat, welke niet bij zijn rol past, zal blijken wat hij presteren kan. Evenals een toneelspeler in het theater, treedt ieder kind het leven in met een eigen gevoel voor bepaalde rollen, en het gedraagt zich in die trant. En nu is uw belangrijkste taak, de fouten in dit schema, in deze keuze en voorkeur van een bepaald kind voor een bepaalde rol, uit te vinden en te corrigeren.

2. Het sociale verband is primair.

De bestraffingen van de moeder hadden bij de vijfjarige knaap geen effect, zij bevestigden immers zijn centrale positie en deden hem zijn doel bereiken. Toen hij het licht uitdraaide, moest zijn moeder zich wel met hem bemoeien. Dat gaf hem het gevoel: ik heb gelijk, dit is de plaats die mij toekomt. Op school wil hij ook in het middelpunt staan, hij zal zich niet laten wegdringen. Dat is meestal het gevolg van vertroeteling. Waar begint deze en waar eindigt zij?

In het begin van zijn leven behoeft het kind door zijn zwakheid de hulp van een ander mens. Het menselijk individu is een sociaal wezen, doordat het ten gevolge van zijn zwakheid, hulpbehoevendheid, onzekerheid een medemens nodig heeft, die zich met hem verbindt. Alle psychische ontwikkeling wordt bepaald door het verband tussen mens en mens. Dit geldt niet slechts voor het kind, maar voor de gehele mensheid. De gehele ontwikkeling van een kind zit aan die samenhang vast, in weerwil van alle driften en instincten. Zonder het te weten onderstelt men ook steeds de sociale samenhang. Menselijke wezens komen niet ter wereld met gefixeerde driften, maar sommige mensen slagen erin, hun driftleven uit het sociale verband te lichten. De meeste psychologen hebben daardoor ondersteld, dat de mens van nature slecht is en zijn driften uit nood kan dressereren en richten, om dat driftleven in een vorm

te brengen, welke de gemeenschap niet schaadt. Het is juist omgekeerd. Alle wat een kind ter wereld meebrengt en alle aangeboren mogelijkheden worden in het stelsel van maatschappelijke verhoudingen gespannen. Dat is eis van zijn zwakheid, van zijn minderwaardigheid.

Ook in het dierenrijk vertonen alle levende wezens, die tegenover hun omgeving in een ongunstige toestand verkeren, een sterke neiging tot aaneensluiting. De zwakkeren vormen bondgenootschappen, en daardoor ontstaan nieuwe krachten, welke hun het bestaan mogelijk maken. Het ligt in het wezen van zijn zwakheid, dat de mens onafscheidelijk verbonden is met de gemeenschap.

Niet wat iemand meebrengt, is van belang, maar wat hij ermee doet. Denk aan die jongen, gezond, kind van welgestelde ouders. Geen tegenspoed. Maar nu staat hij, als een broertje wordt geboren, voor een sociale taak, en hij is tot die functie niet voorbereid. Vroeger beschikte hij over een veel groter gebied, dat hij volledig beheerste. Verkorting verdraagt hij niet, hij verzet er zich tegen en zoekt nieuwe bevredigingen, nieuwe macht. Nu moeten we een middel, een uitredding voor hem zoeken; we moeten hem de weg wijzen, die ook in vroeger jaren de juiste voor hem zou zijn geweest: we moeten het gebied van zijn activiteit vergroten. Maar alleen die activiteit heeft zin, welke ook het belang van anderen dient: hij moet zich nuttig maken. Dat heeft deze jongen als verwend kind niet geleerd, hij heeft uitsluitend zijn eigen belangen gediend en anderen opzij geduwd, daar men nooit van hem heeft gevergd, zich om anderen te bekommeren.

De gehele werkzaamheid van de zintuigen is alleen denkbaar in verband met maatschap. Wanneer ik iemand aankijk, hecht ik mij aan hem. Ieder gesprek is een band. Deze details blijken van groot belang, zodra men de gevolgen ervan doorziet. De blik van een kind verraadt zijn gemeenschapsgevoel: kinderen die je niet kunnen aankijken bewijzen daarmee ten duidelijkste, dat ze redenen hebben om deze band te ontwijken. Het vermogen tot spreken loopt parallel met het vermogen tot contact. Het is mij onmogelijk mij met een ander te verbinden, wanneer ik dat tegelijk niet wil, als ik niet voorbereid ben en die verbinding niet past in mijn levensstijl.

Al die feiten zijn belangrijke wegwijzers bij ons pogen, een mens te leren begrijpen. Maar ik wil niet slechts afzonderlijke verschijnselen, afzonderlijke uitingen als bewijsmateriaal aanvoeren; ik gevoel mij verplicht, telkens nieuwe bevestiging van mijn opvatting te zoeken. Wie slechts afzonderlijke psychische uitingen of tendensen beschouwt, zal de complicaties voorbijzien. Men moet onderzoeken, of de afzonderlijke verschijnselen een verminderde graad van gemeenschapsgevoel verraden. Wanneer ik van "driften" spreek, weet ik nog niet, wat ermee gedaan wordt; zodra ik weet, dat alle driften zijn opgenomen in het sociale systeem, dat ons omsluit, dan begrijp ik hun bedoeling en zin. De ervaring, medemens te zijn, dient men als een ideaal van de gemeenschap te beschouwen; die ervaring is de individuele uitdrukking van het gemeenschapsgevoel, waarvoor de mensheid een eenheid is.

Deze gemeenschap is nu nog gebrekkig ontwikkeld. De mensheid ontwikkelt zich gestadig in de richting van de gemeenschap. De mens is tegenover de natuur stiefmoederlijk bedeed en daaruit volgt, dat alleen de weg van de gemeenschap uitredding kan brengen. Ieder moet, als deel van het geheel, voor zijn deel daartoe medewerken.

Onze taak is het dus, het kind tot een instrument van sociale vooruitgang op te voeden. Dat is de kern van de Individualpsychologie als wereldbeschouwing. Onderzoek uitsluitend van afzonderlijke onderdelen is waardeloos. Een ieder wordt in ieder oordeel geleid door de idee van de gemeenschap, en reeds hierin ligt een doel opgesloten, zodat we eenheid en samenhang kunnen brengen in de chaos van de afzonderlijke verschijnselen. Want zonder doelstelling kunnen we niet denken, niet voelen, niet handelen. Deze doelstelling is onontbeerlijk bij iedere beweging. Een lijn kan ik slechts ten einde trekken, wanneer ik een

doel heb. Een drift heeft geen richting; pas als ik een doel stel, kan ik er iets mee beginnen, kan de drift een lijn, een weg worden.

Deze doelstelling hangt hiermee samen, dat de mens een zich bewegend wezen is. Voor bloemen of planten heeft zij geen betekenis. De ziel is beweging, heeft betrekking op beweging, en hecht zich slechts aan zich bewegende wezens. Wanneer een plant een ziel had, enigszins kon denken, voelen, begrijpen, dan zou zij er geen gebruik van kunnen maken, daar zij vast in de aarde staat geworteld. Maar zich verplaatsende wezens moeten zich tot allerlei handelingen voorbereiden: een gevaar ontwijken, een behoefte bevredigen. Zij moeten in de toekomst kunnen zien. Wat wij "ziel" noemen, is iets dat in de toekomst ziet. De gehele ontwikkeling van het menselijk zielenleven is een eenheid. Wat wij "denkvermogen" noemen, is voorspellen hoe zich een situatie kan constitueren en hoe wij met onze bewegingen daarop zullen antwoorden. Daar onze behoeften in de structuur van de gemeenschap zijn geworteld, zullen onze bewegingen doen blijken, of ook de gemeenschap in onze doelstellingen behoorlijk vertegenwoordigd is.

Moeilijk op te voeden betekent steeds, dat de betrokkene een doel najaagt, dat strijdig is met de wetten van de samenleving. Het streven van een moeilijk kind is erop gericht, persoonlijk meer te zijn dan met zijn functie in de gemeenschap overeenstemt. Zijn doel is: overwicht in de schadelijke, en niet in de nuttige sfeer. Dit is het uitgangspunt van de Individualpsychologie.

3. Schadelijke en nuttige activiteit.

De primaire taak van de psycholoog is, vast te stellen dat de oorzaak van de klachten ligt in het zich afwenden van de gemeenschap, in het najagen van wat voor de samenleving schadelijk is. Wij hebben een heel bepaald doel: het kind tot een ideaal medemens op te voeden. Deze gemeenschapszin ontwikkelt zich niet vanzelf. We moeten ons energiek en met toewijding inspannen, zijn ontwikkeling te bevorderen; we moeten onze eigen scheppende kracht aan het werk zetten, wil het kind zich in die richting ontplooien. Kameraadschap, liefde, huwelijk, politiek: het zijn alle situaties, welke een voorbereiding van het kind vereisen tot voor de gemeenschap heilzame werkzaamheid. Zijn oplossing van deze vragen leert ons, in hoever het voorbereid is. Onze taak is: dat te onderzoeken. Wanneer we zien, dat een kind zijn activiteit tot de geboorte van een broertje of zusje sociaal nuttig aanwendt (althans in schijn), en daarna op voor het gezinsleven schadelijke wijze naar de voorrang streeft, dan heeft de opvoeding haar doel: sociaal nuttige expansie, niet bereikt.

Hoe komt het, vragen wij ons af, dat zo'n groot aantal kinderen in veel opzichten zo gebrekkig voorbereid blijkt? En dan moeten we meteen nagaan, hoe zich deze gebrekkig-, voorbereiding openbaart. Wat is er vroeger in hun leven gebeurd, waardoor ze nu tot de hun gestelde eisen niet voorbereid zijn? Wanneer een kind uit een school, waar het niets heeft geleerd, wordt overgeplaatst naar een andere school waar alle leerlingen hem voor zijn, zullen we graag willen weten of misschien zijn voorbereiding op die vroegere school zo gebrekkig was en waaraan dat dan lag. Hetzelfde geldt van kinderen, die enige jaren, door moeder, vader, broer of zuster zijn onderwezen of opgevoed en dan op school komen.

Wat zullen we met zo'n kind beginnen? Het is niet genoeg vast te stellen: je bent tot dit of dat niet in staat. De onderwijzer moet de achtergrond van deze gebreken zien, en ze corrigeren. Hij moet een manier vinden om het kind even ver te brengen als de andere. Instinctief handelt iedere onderwijzer zo, maar wij willen het wetenschappelijk, systematisch en bewust doen. De ervaring van de psychiater kan daarbij helpen. Men heeft immers vaak met gevallen te maken, dat deze gebreken zich niet slechts in moeilijkheden, maar ook in nerveuze aandoeningen, neigingen tot misdadigheid of zelfmoord, tot drankzucht, prostitutie of andere seksuele verdolingen openbaren. Wij zien de dingen als in een microscoop en hebben vaak reeds van te voren de indruk: wanneer dit kind voor een moeilijk probleem komt, zal het er

niet tegen opgewassen zijn. Dan zal het de moed in de schoenen zinken, zoals we zoo vaak bij moeilijke kinderen zien gebeuren.

Men kan gerust beweren, dat een moeilijk kind de moed niet bezit, zijn oude, bevoorrechte positie te heroveren door zijn krachten op de nuttige dingen van het leven te richten. Zo'n kind zoekt naar een gemakkelijker weg, waarop het zich sterk voelt, doch waarvoor geen moed nodig is. Een nader onderzoek brengt vaak aan het licht, dat zo'n kind 's nachts bang is, onrustig om zijn moeder roept en bescherming zoekt. Of dat het vreemden schuw begroet met neergeslagen ogen. Ontmoediging is er altijd., wanneer men zich niet in de nuttige sfeer beweegt. Dan wordt het zelfvertrouwen aangetast en hulp gezocht bij verlichting van de gestelde eisen.

Ontspoot een leven, dan 'Kan er geen sprake meer zijn van moed. Een misdadiger heeft geen moed: hij tracht door list sterker te zijn dan een ander, over anderen te heersen. Richt uw aandacht eens op een dief, een inbreker: hij doet zijn werk bij voorkeur als niemand thuis is, als hij van te voren weet de sterkste te zullen zijn. Een moordenaar vermoordt alleen wanneer hij overtuigd is, de ander de baas te zijn. Ik sta tamelijk optimistisch tegenover het vraagstuk "misdadigheid". Wist men het volk duidelijk te maken, dat een misdaad alleen mogelijk is wanneer men de moed verloren heeft, dan zou de maatschappij er heel anders uitzien. Het is geen triomf, sterker te zijn dan de wetten van het land: er is geen misdaad zonder lafheid. Ik heb eens van een inbreker gehoord, die in een kamer kwam, waar twee onderwijzeressen sliepen. Een van hen berispte de man dat hij zulke dingen deed, en vroeg hem waarom hij toch niet probeerde, met eerlijk werk zijn brood te verdienen. De inbreker antwoordde met de revolver in de hand: "Weet u wel, hoe moeilijk en veeleisend ons beroep is?" In dat antwoord ligt een grote moedeloosheid. Vertreding van het gemeenschapsgevoel is nooit een teken van moed.

4. Oorzaken van gebrekkige ontwikkeling.

Deze gebrekkige voorbereiding tot het sociale leven heeft haar oorsprong in de vroegste kinderjaren en wordt gekarakteriseerd door al te zware eisen, aan het zeer jonge kind gesteld. Een kind, dat bezwaard wordt door (relatief) te grote moeilijkheden, kan zich niet zo goed ontwikkelen als kinderen in meer normale situaties.

Welke omstandigheden kunnen een al te groten druk op het kind uitoefenen? Sommige kinderen zijn zwakker dan andere, reeds vroeg worden ze door allerlei ziekten geplaagd, of ze hebben minderwaardige organen. Er zijn kinderen met moeilijke spijsvertering; sommige baby's kunnen de moedermelk niet verdragen, braken, lijden aan krampen, en leven dag en nacht in onrust. Zulke toestanden kunnen lange tijd duren en maken, dat het kind zijn aards bestaan nu niet bepaald als een paradijs beschouwt. Het begint zijn leven met lijden, met moeilijkheden, en daardoor wordt zijn belangstelling in anderen geschaad. Het voelt zich immers gedrukt, bezwaard en gepijnigd, zodat het geen kans heeft zich voor anderen te interesseren. Zo'n kind zal zijn aandacht in de eerste plaats richten op zijn eten. Voor vele kinderen staat in het centrum van de belangstelling: hoe kan ik mijn behoeften aan voeding bevredigen? En later speelt die vraag ook in hun dromen de hoofdrol. In iedere situatie vragen ze allereerst, wat er te eten valt. Toch is het wel mogelijk, hun belangstelling om te buigen naar de nuttige sfeer: de smaak van zulke kinderen kan worden verfijnd, ze kunnen goede koks of keukenmeiden worden, men kan hun eetbare waren beter toevertrouwen dan anderen. Deze eenzijdige belangstelling blijft tot het einde van hun leven, daar zij uit al hun ervaringen en omstandigheden telkens uitzoeken, wat op eten betrekking heeft.

Lichamelijke zwakheid houdt nauw verband met de opbouw van het zielenleven. Niet de zwakheid op zichzelf is hier de factor, maar de spanning waarin het kind door de minderwaardigheid van het een of andere orgaan wordt gebracht. Bij een gezond kind, in een

ongunstige conditie gebracht, kunnen zich dezelfde moeilijkheden, dezelfde spanningen ontwikkelen.

Voor kinderen met zwakke zintuigen kunnen deze een buitengewone betekenis krijgen. Kinderen met slechte ogen zullen tegenover de zichtbare wereld deze toestand niet verdragen, zij zullen hun belangstelling in de eerste plaats op het zichtbare richten, begerend een overwicht te veroveren, een situatie te bereiken waarin zij deze zwakheid de baas zijn. De belangstelling van zulke kinderen voor dit orgaan ontwikkelt zich zoo sterk ' dat zij (met uitzondering van blinden) de zichtbare wereld met veel groter intensiteit waarnemen dan men zou verwachten. Hun aandacht is scherper; kleuren, schaduwen, nuances, perspectieven zien ze beter. Zo'n kind wordt dikwijls een schilder. Ik geloof niet, dat een kind met normale ogen ooit een goed schilder wordt. De meeste schilders zijn ver- of bijziende, astigmatisch, kleurenblind of kleurenzwak, éénogig, of wat dan ook. Het kind wordt door zijn scheppende impuls gedwongen, boven de moeilijkheden uit te groeien.

Een ander euvel, dat een geconcentreerde belangstelling kan wekken (doch helaas ook velen de moed doet verliezen), is de linkshandigheid. Ruim veertig percent van alle mensen zijn linkshandig, maar nauwelijks tien percent weten het, hoewel allen het ondervinden. Onze civilisatie eist haast altijd de rechter hand, en wanneer een linkshandig kind op school komt, wordt het onvoldoende voorbereid geacht: het kan niet aan de eisen voldoen en wordt berispt of gestraft. Zulke kinderen zullen zich dadelijk geremd voelen en minder presteren dan de rechtshandige. Maar men moet de zwakkere rechter hand regelmatig oefenen en voorkomen, dat zich bij het linkshandig kind het gevoel ontwikkelt niet hetzelfde te kunnen als hun rechtshandige kameraden. Deze oefening vereist geduld en tijd, en een juiste methode. U weet dat in vroeger eeuwen de training in lezen en schrijven heel gebrekkig was. Einhart schrijft van Karel de Groote, dat hij zich de hevigste inspanning getrooste om te leren lezen en schrijven, tevergeefs echter, "daar de vorst er geen aanleg voor had." Ongetwijfeld was in die jaren de methode van onderricht zeer slecht; sedert Pestalozzi is er veel verbeterd. Nu kunnen zelfs zwakzinnigen leren lezen en schrijven.

De methode is altijd van groot belang. Van de meeste dingen, weten we niet eens, hoe we ons daarin hebben geoefend, zolang we er niet opmerkzaam op zijn gemaakt. Aan linkshandigen leren hun rechter hand te oefenen, vereist een bepaald inzicht. Vele kinderen vinden instinctief, of wanneer ze worden aangemoedigd, een betere methode en weten zo hun achterstand in te halen. Dan zal een heerlijk gevoel van geluk over hen komen; ze zullen bijzonder mooi begeren te schrijven en tekenen. Linkshandigen hebben vaak een zeer fraai handschrift.

Het geheim van de linkshandigheid is niet moeilijk te ontdekken: laat de vingers kruisen, dan zal bij linkshandigen de linker duim hoger liggen dan de rechter. Vele linkshandigen blijken flinkhandigen te zijn: ze hebben zich serieuzer geoefend, ze hebben een overwinning behaald. Wie overwint, die wint!

Het grootste deel van de linkshandigen blijft intussen onder de druk van dit ongemak: links- of onhandig. Zij worden sterk ontmoedigd en blijven vaak in alles ten achter. Zij kunnen niet worstelen met de eisen des levens. Onder de moeilijke kinderen, de misdadigers, de zelfmoordenaars vindt men dan ook een groot aantal linkshandigen. Maar ook onder hen, die een hoger niveau hebben bereikt. Twee gevolgen zijn immers mogelijk: het linkshandig kind kan aan zijn linkshandigheid te gronde gaan, maar ook een goede methode vinden zich tevens rechts te ontwikkelen en door deze inspanning en overwinning juist nog meer bereiken dan de van nature rechtshandigen.

Herkent men een linkshandig kind niet als zodanig, dan kan men het voor achterlijk of lui houden. Er is voor luiheid maar één verklaring: dat het kind van zijn inspanning geen succes meer verwacht. Wie resultaat verwacht, is niet lui. Luiheid is een uiting van

minderwaardigheidsgevoel, en vertoont zich zodra men voor een eis, voor een taak wordt gesteld, waartegen men zich niet opgewassen voelt.

Analoge opmerkingen kan men maken over andere organen of zintuigen. Men vindt telkens weer hetzelfde: gebrek aan moed, gebrek aan belangstelling voor anderen, belangstelling alleen voor zichzelf; of, daarentegen, overwinning van de achterstand en buitengewone prestaties. Compensatie van de ondervonden druk treedt altijd op. Voor de psycholoog en de opvoeder zijn de gedragingen van belang, wanneer moeilijke kinderen het sociaal nuttige uit de weg gaan.

1. Het gevoel van minderwaardigheid.

Twee principiële vragen heb ik behandeld: Wanneer zijn de fouten ontstaan, waaruit blijkt dat een kind onjuist is voorbereid; en waardoor wordt het tijdperk vóór die fouten gekenmerkt? Ik heb aangetoond, hoe men in de vroegste kinderjaren een aantal situaties kan vaststellen, welke bij het kind een sterk gevoel van minderwaardigheid kunnen wekken. Ik heb ook aangeroerd, waarin dat gevoel van minderwaardigheid bestaat. Door ondervraging kan men daar niet achter komen. Het gevoel treedt pas aan de dag, wanneer het kind voor een taak wordt gesteld. Zolang het niets heeft tot stand te brengen, zolang het alles bezit wat het begeert, zal van zelfbeoordeling niets blijken. Maar zodra van een kind iets wordt geëist, zal men kunnen bemerken, dat het zich tegen die eis niet opgewassen voelt. Langzamerhand ontdekt men dan de achtergrond. De manier waarop een kind zich voortbeweegt, zich roert, is uiting van een innerlijke beweging, welke we moeten begrijpen.

Wanneer een kind aan het werk tigt in de overtuiging, het goed te kunnen volbrengen, zal deze optimistische oriëntatie zeer duidelijk blijken en zich in alle levensverhoudingen telkens weer vertonen. Activiteit, scheppende kracht, vertrouwen, geloof in eigen vermogens weerspiegelen zich in talloze uitingen en bewegingen. Wanneer een ander kind aarzelt, zijn schreden verlangzaamt, onzeker rondkijkt, twijfelt en misschien blijft steken of radeloos wordt, dan zullen we begrijpen dat het hapert aan zelfvertrouwen en we zullen dat des te beter begrijpen, als dezelfde symptomen zich in andere situaties opnieuw voordoen.

Aan de ene kant is een horizontaal onderzoek nodig, om na te gaan hoe deze zelfwaardering op andere punten tot uiting komt, tot beweging wordt; of het kind in een bepaalde situatie tegelijkertijd een gevoel van zekerheid en een van onzekerheid bezit, of geheel zelfvertrouwen is, of zich defect voelt. Aan de andere kant is ook een verticaal onderzoek nodig: verschijnselen van het heden moeten met bijzonderheden uit het verleden worden vergeleken. Zodoende vindt men een lijn, een richting, waaruit de genetische ontwikkeling van de levensstijl blijkt. Dan verkrijgen we een mogelijkheid van onderzoek en vergelijking, en we kunnen er zeker van zijn dat alle uitingen van verleden en heden met elkaar overeen zullen stemmen, daar de structuur van het menselijk zielenleven een eenheid vormt. We kunnen naar oude herinneringen vragen, en zodra we die begrijpen, zodra we in het lezen van oude herinneringen een zekere ervaring bezitten, zal het ons zeer gemakkelijk vallen weer een steunpunt te vinden, dat ons het systeem van de kinderziel ontsluit en ons tevens een maatstaf aan de hand doet, waarmee we de zelfwaardering kunnen meten.

Deze zelfwaardering is gemechaniseerd. Hierover nog een enkel woord. De indrukken, welke het kind in iedere situatie ondergaat, dwingen het telkens tegenover zo'n situatie zijn standpunt te bepalen. Daarbij wil het zijn doel bereiken: de situatie meester worden. Dit voortdurend streven naar versterking van zelfvertrouwen en machtsbewustzijn zal telkens een nieuwe uitingsvorm aannemen. Van de aanvang af oefent het kind zich in die richting, zodat het zich, bewust of onbewust, een zekere rol aanwent. Na enige tijd treedt een mechanisering op, zoals bij iedere oefening. Het kind gedraagt zich dan overeenkomstig die gemechaniseerde bewegingen en vormen. Het is haast net eender als wanneer een kind een gedicht uit het hoofd heeft geleerd: het behoeft dan niet naar woorden te zoeken, alles loopt mechanisch, automatisch, onbewust. Een pianist die een stuk heeft ingestudeerd behoeft niet meer aan de noten te denken, zijn handen vinden automatisch de toetsen.

2. Het onbewuste.

In de moderne psychologische literatuur stuit men herhaaldelijk op de leer van het onbewuste. Het begrip is afkomstig van Eduard von Hartmann, en door de psychoanalytici en andere psychologische scholen wordt aangenomen, dat in dat onbewuste de (seksuele) driften ten

dele of geheel hun stempel ontvangen en wel op een wijze, die voor de civilisatie schadelijk of slecht is. Dat onbewuste wordt dus als een kwaad opgevat, een duivel die ten bate van een hoger leven aan banden moet worden gelegd, zodat zich als bovenbouw, als hogere psychische laag een civilisatie kan oprichten, waarin de moraal (het streven naar aaneensluiting) tot ontwikkeling komt. Ik constateer daarentegen, dat de menselijke ontwikkeling bepaald wordt door de lenigende invloed van de gemeenschap als de belangrijkste compensatie voor 's mensen lichamelijke zwakheid, en dat al de richtingloze driften, eenmaal ten goede gewonnen, door die gemeenschap in de richting van het algemeen nuttige worden gebogen.

3. Zelfkennis.

De levensstijl van een kind en zijn zelfwaardering blijven constant, zolang er geen zelfkennis optreedt. Wat wij van de opvoeding verlangen, is het wekken van zelfkennis. Ik zou hier willen bijvoegen, dat men met het vaststellen van dit feit niet verder komt: de zelfkennis moet levend worden gemaakt, en wel zo, dat de samenhang ons en het kind duidelijk voor ogen staat. Bepaalde herinneringen vertonen, wat het kind heeft vermoed, gevoeld; later is het in staat, te begrijpen. Ik heb nog nooit een kind ontmoet, dat de verklaring van zijn eigen levensstijl niet kon begrijpen.

Met een voorbeeld wil ik u aantonen, hoe reeds heel kleine kinderen hun eigen levensstijl zo duidelijk kunnen zien, dat zij zelfs weten in te grijpen. Een tweejarig meisje danst op de tafel rond, tot grote ontzetting van haar moeder, die verschrikt uitroept: "Kom er af, je zult vallen!" Het meisje blijft ongestoord dansen. Een driejarig broertje, dat ook toekijkt, roept: "Blijf boven!" Nu klimt het meisje dadelijk van de tafel af. De jongen had de levensstijl van zijn zusje begrepen. Men kan ongetwijfeld door onjuiste suggesties een kind er toe brengen daarin zijn kracht te zoeken, dat het 't tegendeel doet van wat men hem raadt.

We moeten op de afstand letten, die het kind tegenover zijn taak in acht neemt; we moeten er op letten of het ons in plaats van de daad soms alleen maar de goede wil geeft, waarmee we niets kunnen beginnen. Het is een bijgeloof in het menselijk leven, ook in psychologische leerboeken verkondigd, dat de wil het bewijs van het begin van de handeling is. Deze opvatting berust op een algemene dwaling: tussen wil en daad bestaat een tegenstelling. We kunnen met zekerheid zeggen, dat er in de fase van de wil totaal niets gebeurt. U kent die kinderen wel, die zich telkens weer los trachten te kopen met hun goede wil. Een verandering is bij hen zeer moeilijk, hun levensstijl is automatisch geworden en hun wil is daar zo ingepast, dat hij nooit een nieuw element brengt.

4. Voorbeeld van een dertienjarige jongen.

Ter illustratie zal ik nu een karakteristiek geval analyseren. Juiste conclusies worden alleen gerechtvaardigd door feiten ook uit de vroegste kinderjaren. Nu zijn de rapporten over die vroege jaren vaak niet in alle opzichten geloofwaardig, maar wanneer we een beroep doen op de herinnering, dan verkrijgen we in de regel toch een fragment van een levensstijl, daar degene, die de beelden van zijn geheugen oproept, steeds juist zal uitkiezen wat voor hem van de grootste betekenis is geweest, maar nu grotendeels onbegrijpelijk voor hem is geworden. Deze factoren werden namelijk ingevoegd in de gemechaniseerde levensstijl, en zijn nu voor ons de steunpunten of uitgangspunten voor een verklaring. Het betreft hier een machine, die wel actief en scheppend is, doch zich slechts op een bepaalde, voor haar karakteristieke manier kan bewegen,

Een jongen van dertien jaar vertoonde allerlei gebreken, die zo ver gingen, dat hij voorgoed uit de vijfde klas van de lagere school werd weggestuurd. Hij was de slechtste leerling, hij stal, verdween meer dan eens enkele dagen spoorloos, tot hij geheel verwaarloosd uit zichzelf of door de politie weer thuis kwam. Hij vertoonde het beeld van een verwaarloosd kind, en

ieder in zijn omgeving was overtuigd, dat alles wat men aan hem deed verloren moeite was. Hij werd naar een opvoedingsgesticht gebracht. Aan het hoofd van dat instituut stond een onderwijzer, die met mij had samengewerkt en op grond van zijn opvattingen geen redding wilde zoeken bij straf. Hij wilde eerst de levensstijl en de zelfwaardering van de jongen leren kennen: hij betrad de juiste weg.

Hoe ik mijn onderzoek ook inricht, zo redeneerde hij, ik zal steeds tot het geheel moeten komen. Er kan geen enkel detail zijn, geen enkele afzonderlijke uiting, of er moet verband bestaan met het geheel. Eerst bestudeerde hij de schoolrapporten. Het bleek dat de jongen in de eerste drie klassen een goede leerling was en pas in de vierde klas was achteruit gegaan. De onderwijzer stelde zich nu deze vraag: Sedert wanneer zijn de fouten zo evident opgetreden, dat men van een blijvende tekortkoming kan spreken? Een duidelijke wijziging was opgetreden in de vierde klas. De eerste drie klassen had de jongen dezelfde onderwijzer gehad, in de vierde had hij een nieuwe gekregen. Dergelijke inzinkingen komen alleen voor, wanneer de eerste leermeester vriendelijk en de tweede onvriendelijk, streng, hard is. Onze pedagoog vermoedde, dat dit ook hier het geval was geweest, en de jongen bevestigde dit: "De meester van de vierde klas kon mij niet uitstaan." De jongen had dus het gevoel, dat zijn leermeester de schuld had. Dat is reeds voldoende, om veel te begrijpen. Het behoeft niet juist te zijn: het gevoel werkt zo, alsof het inderdaad zo was. Het maakt niets uit of ik alleen maar geloof dat er een tijger voor de deur ligt, dan wel of er werkelijk een ligt. Niet de feiten zijn belangrijk, maar onze kijk op de feiten.

De directeur van het opvoedingsinstituut kon nu de gevolgtrekking maken, dat die jongen zich alleen inspande wanneer men hem aanmoedigde; dat hij geholpen en vertroeteld wil worden, blijkbaar een verwend kind is; dat hij in een wel armoedig, maar toch week gezin opgroeide, terwijl z'n moeder hem niet zelfstandig liet worden, zodat hij tegenover iedere eis de voorwaarde stelde: "Eerst moet ik vriendelijk en helpend behandeld worden!" Hier komt zijn zelfwaardering aan het licht Wanneer iemand zegt: ik ga maar onder bepaalde voorwaarden mee, dan blijkt daaruit tekort aan moed. We weten, dat verwendde kinderen altijd te weinig moed hebben, al komt dat onder gunstige omstandigheden niet steeds tot uiting.

De directeur vroeg verder: "Wat heb je met die gestolen dingen gedaan?" "Het ging zoo slecht op school, en toen dacht ik, als ik de andere jongens wat cadeau doe, zullen ze vriendelijker tegen me worden." Dat is bij kinderen een veelvoorkomend motief voor diefstal. Wanneer de jongen die verkeerde dingen deed, om zich meer bemind te maken, dan blijkt hier weer hetzelfde schema, dezelfde oriëntatie tegenover het leven: hij wil vriendelijk behandeld worden en ziet geen ander middel dan diefstal. We komen tot het droevige inzicht, dat de jongen op zijn standpunt eigenlijk gelijk had. Het is een onoplosbaar probleem, vrienden te willen winnen en over niets te beschikken, wat daartoe in staat stelt.

De onderwijzer directeur vroeg verder: "Waarom ben je weggelopen?" "Als we schoolwerk moesten maken, wist ik wel, hoe dat zou uitvallen. Ik kreeg altijd de slechtste cijfers." Men kon geen ander antwoord verwachten. Veel leerlingen willen niet naar school, omdat ze er altijd straf krijgen of slechte cijfers; dan worden de ouders verwittigd en vader doet er nog wat straf bij. Ook onze jongen vertelde: "En als vader dan hoorde dat ik weer gespijeld had, gaf hij me een pak slaag. Moeder was dan erg bedroefd, ze hilde en was heel lief voor me." Met één woord: hij wilde gekoesterd worden, en ging consequent iedere situatie uit de weg, welke hem die koestering onthield.

We leren hier de achtergrond kennen van spijbelen of weglopen van huis. Niemand is nog ooit weggelopen van een plaats, waar het hem beviel. Waar blijkt dan eigenlijk het streven naar overwicht bij deze jongen, zult u vragen. Dat wist de jongen zelf maar al te goed: als hij thuis kwam, zou zijn moeder hem koesterend in haar armen nemen, hem kussen en vertroetelen. Dan had hij zijn doel bereikt. Iedere beweging van hem richtte zich op hetzelfde doel: bemind, gekoesterd te worden. Als hij thuis kwam, bleek het dat hij het was geweest, die

brandhout had gesprokkeld en het 's nachts voor de deur van z'n moeder had opgestapeld. Ook hier dezelfde tendens als bij de diefstal, ofschoon het middel er anders uitziet: het is telkens een uitdrukking van dezelfde gemechaniseerde levensstijl, en telkens op hetzelfde doel gericht: meer in aanzien zijn dan hij inderdaad is.

Deze horizontale beschouwing moet worden aangevuld door een verticaal onderzoek: hoe is deze jongen tot diefstal gekomen en hoe kwam het, dat hij zo aan zijn moeder was gebonden? Ter beantwoording van de eerste vraag komen ons twee oude herinneringen te hulp. Hij vertelt dat hij eens zag, hoe een geit met het water van de Donau worstelde, die buiten haar oevers was getreden, en door een vreemde man werd gered en naar huis gedragen. Een andere maal zag hij, dat op het station een goederenwagon in brand geraakte en de mensen druk bezig waren, de balen, waarmee de wagon geladen was, er uit te halen, om ze mee naar huis te nemen. Hier zijn twee steunpunten, die aantonen, hoe de mogelijkheid van diefstal zich in de levensstijl van het kind kan hebben genesteld.

Het andere punt, de band met de moeder, wordt duidelijk door de volgende herinnering: "Toen ik vier jaar oud was, stuurde vader mij uit om een krant te kopen, maar... ." Dit zou voor een geoefend psycholoog reeds genoeg zijn, want als een kind met "vader" begint en met "maar" afbreekt, herkent men het gebaar van uitschakeling. Welnu dan: "...Maar ik ging naar mijn oom en die bracht me terug bij moeder." Met andere woorden: hij komt weer in veiligheid bij zijn moeder.

Hij zal altijd een aangename, veilige situatie zoeken. We zullen ook moeten constateren, dat deze levensstijl onvoldoende zelfvertrouwen impliceert. Dit is een kind dat steeds om steun vraagt, dat niet alleen kan staan. De moeder heeft wel haar primaire functie uitnemend vervuld: zij is voor de jongen een medemens geworden. Maar dat is niet voldoende. Zij had haar zoon ook in staat moeten stellen, zich bij anderen aan te sluiten. In de eerste plaats is contact met de vader noodzakelijk. Het is aan deze moeder blijkbaar niet gelukt, een vriendschappelijke verhouding tussen vader en zoon tot stand te brengen, doordat zij haar kind niet wilde loslaten, hem het leven in ieder opzicht wilde vergemakkelijken, voortdurend zijn steun en toevlucht wilde blijven.

Nu staat de jongen voor onoplosbare problemen. We weten, wat nu onze taak is: we moeten die tweede functie van de moeder overnemen en zijn gemeenschapsgevoel breder ontwikkelen. De kern van dat gemeenschapsgevoel is immers aanwezig. Maar het heeft zich verkeerd gericht. Hij steelt, spijbelt, loopt weg, zo vaak hij anderen heeft gekwetst. Ziet u het gebrek aan moed niet in zijn gedrag? Hij geeft de worsteling op, zodra hij een berisping heeft ontvangen of een afkeuring verwacht. Zijn verlangen naar persoonlijke waardering zal zich telkens weer doen gelden. Tot onze samenleving is hij niet voorbereid. De tweede functie van de moeder kunnen we alleen vervullen, wanneer we ook de eerste vervullen. Elke opvoedkundige behandeling berust daarop, dat men beide functies van de moeder vervult. Er is geen andere weg.

We moeten voor de jongen zijn fouten bloot leggen. We moeten hem aantonen, dat hij dingen van het leven verlangt die men misschien aan het einde van een inspanning verwachten mag, doch niet al dadelijk bij het begin; dat hij ten onrechte en vergeefs al van te voren begeert te worden geloofd en geprezen. Hij zal het verband begrijpen, wanneer hem dit met voorbeelden wordt duidelijk gemaakt. We kunnen er hem steeds op wijzen, dat hij gevangen is in zijn gemechaniseerde levensstijl en dat zijn tekort aan moed daaraan te wijten is.

Het zal u ook bij ieder ander geval blijken: de zelfwaardering van een kind openbaart zich in zijn gedragingen, en wanneer we de verschillende vormen van die gedragingen met elkaar in verband brengen, zal een vrij duidelijk beeld verschijnen van de levensstijl. Vaak zal men bij z'n onderzoek in een onaangename toestand komen, wanneer het niet gelukt de juiste steunpunten te verkrijgen, maar hoe meer ervaring men verwerft, des te vlotter en zekerder zal

het onderzoek verlopen. Een systematische ondervraging kan daarbij goede diensten verrichten.

IV. METHODE VAN ONDERZOEK EN CORRECTIE.

---

1. De twee primaire vragen.

We moeten ons nu gemeenschappelijk oefenen in de kunst, de rapporten over moeilijke kinderen te lezen en te begrijpen. Bovendien moeten we onderzoeken, hoe men een gemechaniseerde levensstijl kan veranderen.

De twee belangrijkste vragen zijn: Sedert wanneer bestaan klachten? Hoe was de situatie in de periode vóór die klachten?

We hebben vastgesteld, dat het steeds gaat om sociale eisen. Begrip en oefening moeten in staat stellen, aan de door het leven en de gemeenschap gestelde eisen op de juiste wijze, ten algemene nutte te voldoen. Ook de school stelt bepaalde eisen. We moeten haar in de eerste plaats beschouwen als experiment: in hoever is dit kind voorbereid, om met de regelen en de wetten van de school te harmoniëren? Maar ook de inrichting van de school is van belang. Op de ene school zal bij meer kinderen dan op de andere een gebrekkige voorbereiding aan de dag treden. Ongunstig zijn vooral scholen, waar men weinig belangstelling heeft voor de individuele aard der kinderen, waar het autoriteitsbeginsel te zeer de boventoon voert. We weten, hoeveel kinderen in het gezinsverband niet in blinde gehoorzaamheid worden geoefend, daar in het gezin allerlei sociale verhoudingen en ideeën leven, welke een zekere zelfstandigheid eisen en blinde gehoorzaamheid verbieden. Zo'n school zou een al te moeilijke beproeving voor het kind vormen, en dan zouden zich meer wrijving en gebreken vertonen dan onder normale omstandigheden.

Bezoekt het kind eenmaal de school, dan ondergaat het ook veel wisseling van situatie: verandering van onderwijzer, van school, van positie in de klas, invloed van nieuwe leerlingen. Bovendien kunnen invloeden van buiten, wijzigingen in het gezin het gedrag van het kind op school wezenlijk veranderen. De aanmoediging, welke het kind thuis ontvangt, is van zeer groot belang. Ik wil dat met een voorbeeld verduidelijken.

2. Het gezin als steun voor de school.

Een meisje van tien jaar kwam met haar moeder bij me, beiden snikkend en schreiend. De moeder vertelde, dat zij het kind pas enige maanden geleden weer bij zich had genomen: het was namelijk op een dorp bij pleegouders opgegroeid, daar kort na de geboorte van het meisje het huwelijk ontbonden werd. Het kind had zich bij haar pleegouders goed ontwikkeld, zij maakte het best op school en was er tot de vierde klas bevorderd.

Later sprak ik met de moeder alleen. Zij vertelde dat haar vroegere man een dronkaard was, ze kon het niet bij hem uithouden, ze was altijd bang dat het dochttertje iets van de slechte eigenschappen van de vader zou hebben geërfd. Ze had zich vast voorgenomen, het kind voorbeeldig op te voeden. Het was mij niet geheel duidelijk, wat deze vrouw onder voorbeeldige opvoeding verstond.

Het meisje kwam in de vierde klas, bleek hier intussen niet mee te kunnen en werd in de derde klas teruggezet. Ook hier ging het nu niet, ze bracht niets van haar werk terecht, en haar onderwijzeres zei dat ze naar de tweede klas terug zou moeten gaan, als het zo doorging.

Vandaar de tranen, toen moeder en dochter mijn hulp inriepen. Het meisje scheen volkomen normaal. Wanneer een kind, zei ik tot mezelf, op een dorpschool zonder moeilijkheden tot de vierde klas bevorderd is, kan het toch niet stompzinnig zijn. Uit mededelingen van de moeder, dat het meisje zich geestelijk normaal ontwikkeld had, concludeerde ik, dat hier andere factoren in het spel moesten zijn. Ik heb mij in het lot van dit kind verdiept. Ik wist, dat het bij pleegouders was opgegroeid en sinds een half jaar weer bij haar moeder was. Door mijn ondervragingen was verder gebleken, dat het meisje, als ze een boek neemt of schoolwerk maakt, er niet bij is, maar treurig zit te peinzen. Haar moeder zei: "Dat begrijp ik niet, ik ben

erg streng, omdat ik zo bang ben dat zij evenals haar vader de verkeerde weg op zal gaan, en toch schiet het kind niets op."

Ik bedacht, dat het kind het bij haar pleegouders uitstekend had gemaakt, en begreep dat ik haar moest vragen, hoe die pleegouders voor haar waren geweest, of ze er nog contact mee had, briefwisseling bij voorbeeld. Ze had negen jaar bij die mensen gewoond, het was dus niet waarschijnlijk dat elke band verbroken zou zijn. Het kind was inderdaad, zoals later bleek, door haar pleegouders zeer goed verzorgd. Nu was ze daarvan gescheiden en bij een moeder, die haar heel streng behandelde. Nu vond zij thuis een oppassende vrouw die een idee van voorbeeldige opvoeding aan dit kind wilde verwerklijken. Ik kreeg de indruk, dat het meisje wel naar de kostelijke tijd moest terug verlangen, toen zij zich zo prettig voelde bij haar pleegouders, en nu moedeloos was geworden. Wie bij pleegouders woont, kan wel terug komen bij de moeder, maar wie weer bij de moeder is, kan niet terug naar de pleegouders. Ik vermoedde dat het kind tot zichzelf zei: "Als het helemaal mis gaat, zal moeder mij de deur uit zetten, en dan kom ik weer terug bij mijn pleegouders."

Mijn vermoedens bleken juist te zijn. Ik kon begrijpen, dat deze opvoeding het meisje het gevoel gaf, dat haar leven totaal bedorven was. Zij vertelde verder, hoe prettig zij het bij haar pleegouders had gevonden, dat ze ook zo graag naar school was gegaan en dat ze daar best meekon. Nu moest ik weer met haar moeder praten. Ik zei haar, dat ik al wel wist wat er gedaan moest worden, maar dat ik niet geloofde, dat zij daartoe in staat zou zijn. De moeder verzocht mij haar een raad te geven, waarop ik zei: "Ik zou zo vriendelijk mogelijk met uw dochtertje praten en haar zeggen, dat u gelooft een fout tegenover haar te hebben begaan, maar het nu beter te begrijpen, en dat het zoveel prettiger zou zijn als twee goede vriendinnen samen te leven." De moeder beloofde dat te zullen doen. Ik stelde haar voor, deze nieuwe gedragslijn consequent te volgen en vooral bij het meisje de indruk te wekken, dat haar toestand volstrekt niet hopeloos was en dat de moeilijkheden alleen het gevolg waren van haar dwaling. En ik verzocht haar, over veertien dagen terug te komen.

Veertien dagen later kwamen moeder en dochter blij en lachend terug. De onderwijzeres had gezegd, dat het nu best ging.

In dit geval was de invloed niet van de school uitgegaan. Er zijn vele gevallen, dat de ongunstige omstandigheden van het gezin, zoals armoede, slechte voeding, korte nachtrust, het verrichten van allerlei arbeid door de kinderen, veroorzaken dat de kinderen de moed verliezen en op school achteruit gaan. Het leven van zulke kinderen verloopt somber vreugdeloos. Wanneer er in het gedrag van die kinderen dan moeilijkheden optreden, moeten we in de eerste plaats aan die omstandigheden denken.

3. Innerlijke oorzaken van mislukking.

In de hogere klassen, bij oudere kinderen dus, kunnen zich verschijnselen openbaren, die noch aan de school noch aan het gezin zijn te wijten. Zij betreffen het zielenleven van een kind. Epileptische kinderen blijven later in hun ontwikkeling geheel stilstaan. Sommige kinderen vertonen pas op de middelbare school tekenen van geestelijke afwijking. Zulke kinderen worden op school en thuis geheel ten onrechte gelaakt en gehoond: de oorzaak van de mislukking ligt volstrekt niet in hun slechte wil.

Niet-willen is trouwens nooit het begin, maar steeds gevolg van ontmoediging. We hebben geen reden, ons over dat slechte willen boos te maken: het is een laatste inspanning, ten minste in de schadelijke sfeer nog iets te presteren, door lastig of onaangenaam te zijn de aandacht te trekken. U moet nooit met kinderen strijden, maar onderzoeken en nadenken, en de fouten in de constructie van de levensstijl bloot leggen.

Het tienjarig meisje, waarvan ik hierboven sprak, was verwend, en kwam toen plotseling bij een goede maar veeleisende vrouw. Misschien zou een beter voorbereid kind de proef hebben doorstaan. Als later optredende oorzaken van mislukking vindt men vaak ook ziekte. Na een

griep komt voor, dat de betrokkene niet meer over dezelfde vermogens beschikt als vroeger. Soms lijdt het gehoor en dit brengt het kind voor een nieuwe, onverwachte moeilijkheid. Bleekzucht maakt de patiënt zo moe, dat hij heel wat minder presteert dan vroeger. En vele kinderen, die aan slepende ziekten lijden (zoals tuberculose), hetgeen vaak lange tijd niet wordt opgemerkt, blijven daardoor achter bij hun gezonde leeftijdgenoten.

Bovendien verliest een kind tijdens een langdurige ziekte veel technische vaardigheid, waardoor lacunes ontstaan. Het moet zich opnieuw gaan oefenen en daarbij apart worden geholpen.

Nog een ander punt, dat van groot belang is, wordt dikwijls over het hoofd gezien. Gedurende een ziekte wordt een kind meestal bijzonder vertroeteld, en als het nu hersteld is, wil het die bevoorrechte positie handhaven. Het verzet zich tegen het verlies van die tedere verzorging, waaraan het met heimwee terugdenkt. Allerlei slechte gewoonten, die na ziekten als roodvonk kunnen optreden, worden door menige arts ten onrechte aan de verkeerde werking van klieren met inwendige secretie geweten; de oorzaak is de vertroeteling tijdens de ziekte. Het is zo natuurlijk, dat ouders een ernstig ziek kind koesteren en verwennen, en wanneer het beter is, verlangt het kind weer ziek te zijn.

Soms ook proberen kinderen een lichte ongesteldheid als iets heel ernstigs voor te stellen: ze willen ziekten zo lang mogelijk rekken. Anderen weer vinden het heerlijk, ziek te zijn.

Hypochonders lopen te koop met hun kwalen en pijnen, om het medelijden op te wekken en zo in een voordelige positie te komen, in het middelpunt van de aandacht.

4. Gunstige gevolgen van ziekte.

Het komt ook voor, dat een kind na een ziekte in zijn voordeel verandert, zoals in het volgende geval.

Het gaat om het tweede kind van een leerar. U weet dat het tweede kind altijd eigen moeilijkheden oplevert: het wil als in een wedloop het oudste kind overtreffen en probeert, alles zo vlug mogelijk te bereiken. De zoon nu van de leerar had een oudere broer, die hij niet kon inhalen. Hij vertoonde allerlei afwijkingen; zijn vader zag geen uitkomst en besloot, hem naar een opvoedingsgesticht te zenden. Maar hij werd ziek, tuberculose van het heupgewricht, en moest een jaar het bed houden. Toen trad beterschap in en ging hij weer naar school. En hij bleek totaal veranderd, was voortaan het meest gewillige en ijverige kind.

Hoe kan men dit verklaren? Deze jongen, de tweede zoon, stond gedurende zijn lange ziekte aan de spits: men bemoeide zich voortdurend met hem. Men deed gevoelen, dat hij in geen enkel opzicht achter stond bij z'n oudere broer, dat hij immers van de liefde van zijn ouders geheel zeker kon zijn. Door de liefderijke verzorging leerde hij zijn dwaling inzien en kon hij deze radicaal verbeteren. Dit geval geeft ons een vingerwijzing, dat het soms dienstig is een kind niet met woorden, maar metterdaad te bewijzen, dat het niet bij anderen is achtergesteld.

5. Het ontstaan van een verkeerde levensstijl

Naast de problemen, welke de veranderingen van de kinderen tijdens de schooljaren betreffen, is ten tweede van primair belang de vraag: Wat is er gebeurd in de periode, toen de levensstijl ontstond, toen de mechanisering zich voltrok waardoor het latere leven wordt bepaald?

We hebben kunnen vaststellen, dat zich steeds weer een tekort aan gemeenschapszin vertoonde, wanneer er een schadelijke levensstijl was ontstaan. Zulke kinderen bleken in hun eerste vier á vijf jaar overbelast te zijn geweest, doordat zij in omstandigheden moesten leven, welke hun blijvend letsel hadden toegebracht. Deze kinderen bezitten een gebrekkige of foutieve apperceptie, zodat zij de wereld anders waarnemen en zich een ander doel stellen, dan de werkelijkheid van het maatschappelijk leven vereist. Zij zijn steeds geneigd, uit te wijken naar de negatieve sferen van het leven.

Van deze soort kinderen kan men drie typen onderscheiden:

1. Kinderen met zwakke of gebrekkige organen of zintuigen;
2. Verwende kinderen;
3. Liefdeloos bejegende kinderen.

Al deze kinderen hebben onder een te zware druk geleefd. Sommigen kunnen aan de hun gestelde eisen niet of slechts ten dele voldoen, zij voltooien niets, zouden zich het liefst aan alles onttrekken. Anderen willen in stormloop de hindernissen veroveren, worden echter spoedig moe en bereiken het doel niet. Velen zoeken een uitweg, door de levensvragen uit te schakelen.

We kunnen ons niet onttrekken aan de indruk, dat deze kinderen zich zo gedragen, omdat iets hun te moeilijk valt. Ze zijn pessimistisch en laf en blijven dat hun leven lang, tenzij een gunstiger situatie hun het leven gemakkelijker maakt. Wanneer hun in een bepaalde richting iets gelukt, zullen zij in die richting voortgaan, en ze maken dan een flinke, kloekmoedige indruk. Maar tegenover een andere taak komt hun kleinmoedigheid weer te voorschijn. Zij hebben de neiging voor elke eis uit te wijken en hun begeerte naar overwicht of aanzien volgens een eigen maatstaf te bevredigen.

Anderen kinderen kunnen niet samen spelen, of alleen als ze de leiding hebben, groots kunnen doen en erin slagen, alle mededingers uit te schakelen, met andere woorden zich isoleren. Deze uitschakeling kan in de loop van de jaren verschillende vormen aannemen; zij openbaart zich het duidelijkst bij kinderen, die helemaal weigeren naar school te gaan.

Wanneer een kind alle hoop heeft prijs gegeven, durft het niet naar school te gaan. Wordt het toch naar school gezonden, dan wringt het zich in allerlei bochten: het liegt, het spijbelt, het vervalst. Vooral in de grote steden vindt men vele kinderen, die zich op de een of andere manier aan de school onttrekken: het spijbelen ontwikkelt zich tot een techniek met allerlei knepen, die de beginnelingen leren van de geroutineerden. Op deze school van het schadelijke leert men de techniek van diefstal, overval, seksuele ondeugd, inbraak en roof. Hier raken de kinderen verzeild, die nooit betrappt zijn. Vermoedelijk bestaat er geen leugenaar, geen dief, geen falsaris, die niet meermalen tussen de mazen is doorgeslipt en succes heeft gehad. Het succes verschaft een buitengewone impuls, reeds omdat het tot snoeven in staat stelt. Er vormt zich dan een bende verwaarloosde kinderen, die sterker is dan de enkeling. Zij groeien op tot onheil van de samenleving. Worden ze betrappt, dan denken ze: Je was ook niet glad genoeg! je moet meer gewiekst zijn, dan krijgen ze je niet te pakken!" Zij verbeelden zich tot alles gerechtigd te zijn, als ze maar niet betrappt worden. Sluwheid, list, bedrog zijn hun middelen, om de baas te spelen.

6. Mogelijkheid van verbetering.

Er zou reeds zeer veel gewonnen zijn, wanneer het kind op school maar niet werd ontmoedigd. Zolang een kind de hoop niet verliest dat hij ook op school iets waardevols kan presteren, zoekt het zijn toevlucht niet bij een bende ontspoorde leeftijdgenoten. Ieder deskundige, die ervaring heeft van jeugdige strafgevangenen, rapporteert dat deze jongelui hun zelfvertrouwen hebben verloren en vol lafheid en vrees zijn, bang voor spoken, voor alleenzijn, voor het donker. Geen wonder: ze waren hun leven begonnen in de verwachting, steeds iemand te zullen vinden die hun de last van de schouders zou nemen.

Luistert naar hun bekentenissen: "Ik ben zo geworden, doordat mijn moeder me heeft verwend." Een ander: "Als kind was ik al een verschoppeling!" Een groot aantal misdadige kinderen zijn lelijk of lichamelijk gebrekkig. De taak nu van onderwijzer en leraar is de moed van zulke kinderen aan te wakkeren, om hen in staat te stellen tot een sociaal nuttige activiteit. De Individualpsychologie is optimistisch georiënteerd: zij beschouwt de opvatting, dat aanleg en vermogen zouden zijn aangeboren, als onjuist. Wanneer men er op zou willen wijzen, dat deze overtuiging zo algemeen is dat zij onmogelijk op een dwaling kan berusten, zou ik de heksenprocessen in herinnering willen brengen. Honderdvijftig jaar geleden werd de laatste

vrouw als heks verbrand; daarvóór zijn talloze vrouwen onder gruwelijke martelingen als heks ter dood gebracht. Alle geleerden hebben aan heksen geloofd, alle rechters, alle priesters, en alle vrouwen. Hoe kan men dan volhouden, dat de algemeenheid van een overtuiging onaantastbaar is of bewijskracht heeft? Het is een dwaling welke de ontwikkeling schaadt, wanneer men op het standpunt staat, dat niet ieder kan presteren wat van hem als individu door de gemeenschap wordt vereist. Natuurlijk vallen zwakzinnigen, geestelijk kreupelen en andere zieken buiten deze beschouwing.

Het psychisch orgaan moet van de beginne af rekening houden met de gemeenschap. Onze lichaamsbouw bewijst, hoezeer de ene mens op de ander is aangewezen. Onze zintuigen spreken de taal van de gemeenschap; hun hoogste wet is: verbinding, relatie, oriëntering tegenover anderen. De gehele wereld is eigenlijk opgenomen in ons lichaam; wij staan immers zodanig in contact met de werkelijkheid, dat deze in ons is. Wij zijn een deel van het geheel, wij zijn onlosmakelijk verbonden met de gemeenschap, zodat ook onze idealen op deze gemeenschap zijn gericht. De natuurlijke zwakheid van het menselijk organisme zou tot uitroeiing hebben geleid, wanneer de samenleving het niet had verhinderd. Alles heeft algemene geldigheid: moraal geeft wetmatigheid van maatschappelijk leven; schoon noemen wij wat voor de algemeenheid als schoon is gevoeld; alles wat wij voor waardevol verklaren, is ook voor het algemeen waardevol; de wetenschap tracht de mensen op een hoger niveau te brengen; uit de godsdienst spruiten algemeen geldige levensregels voort; iedere politiek wil het gemene best. De Individualpsychologie heeft de taak, de weg te tonen, om door inzicht in de diepere samenhang tot de zin van de gemeenschap door te dringen.

1. Het enig kind

Heden wil ik beginnen met een concreet geval uit mijn ervaring. Het betreft een jongen van twaalf jaar, enig kind. Zulke kinderen groeien op in een zeer bijzondere, ongunstige situatie. Voortdurend zijn zij middelpunt. Het is zeer moeilijk, een enig kind onafhankelijk te maken, daar de volwassenen er steeds op uit zijn het alles uit de handen te nemen. Het is steeds de kleinste en dat gevoelt het als zwakheid. Aan de ene kant wordt het aangespoord tot krachtige ontwikkeling, aan de andere kant is het licht geneigd tot gemakzucht, gewoon als het is aan een leven, waarin het zonder inspanning kan heersen. Het is begrijpelijk dat deze soort kinderen arbeid als een onaangename taak beschouwen; hun ideaal, immers, in het middelpunt te staan van aandacht en tedere zorgen, een ideaal dat hun gewoonweg wordt opgedrongen, houdt hen van inspanning en toewijding terug. Daar komen nog karakteristieke fouten bij van hun milieu. Hun ouders zijn steeds vol angstige bezorgdheid, daar zij maar een enkel kind hebben en hun huwelijksleven op het krijgen van niet meer kinderen is ingesteld, door ziekte, of economische moeilijkheden, of verwijdering tussen de ouders, of om welke redenen dan ook. Deze dingen werpen een schaduw over het gezin.

We moeten een kind en zijn tekortkomingen niet slechts als een enkele noot uit een melodie lichten, doch ook in samenhang met omgeving en vroegste ervaringen begrijpen. De moeder van bovengenoemde jongen was weduwe. Vroeger leefde zij in goede omstandigheden, doch haar financiën waren achteruit gegaan en nu had ze het bepaald arm. Uit de tijd van welstand had zij verschillende dingen gered: schilderijen, sieraden, meubelen; haar kapitaal was verloren.

Haar zoon had dus, behalve dat hij een enig, verwend kind was, ook weelde gekend. Aan al zijn begeerten was voldaan. Nu was het anders geworden.

De vader stierf drie jaar geleden. Het toezicht van de vader zal wel een zekeren invloed op de ontwikkeling van de jongen hebben gehad, zodat sommige van zijn fouten toen niet tot uiting kwamen. Nu viel de teugel van het vaderlijk gezag weg. De jongen is daardoor niet veranderd, maar wat in hem sluimerde kwam eerst tot uitbarsting, toen zijn vader er niet meer was.

Op school gaat het tamelijk slecht. Ons kind, dat eigenlijk gewoon was in een glans te staan, waarvoor vroeger alle moeilijkheden uit de weg waren geruimd, schiet terstond te kort, nu het in een atmosfeer komt waar het verdriet en tegenslag vindt. Daar is het immers niet aan gewoon. Het is maar een enig kind, onzelfstandig, dat zijn ideaal heeft gezocht in het geholpen worden.

De jongen wordt overgeplaatst naar een andere school. Hier gaat het helemaal niet. Iedere nieuwe situatie is een proef op het intellect en op het karakter. De uitkomst van die proef bewijst, of de betrokkene een goede voorbereiding heeft gehad en een medemens is geworden. Verwende kinderen worden daarin niet geoefend, zij behoeven zich voor anderen niet te interesseren, hun gehele belangstelling richten zij feitelijk op zichzelf. Zij zijn steeds ontvangenden, nooit gevenden.

De twaalfjarige jongen verzuimt de school, begint te stelen, doet dit weldra met grote hevigheid, ontkent alles, zelfs wanneer de zaak evident is. Hij blijft hardnekkig in weerwil van de strengste dreigementen, en ook het vleien van zijn moeder helpt niets. Een oom komt eens op een goed denkbeeld, en het gedrag van de jongen bij deze gelegenheid bewijst opnieuw, dat zijn levensstijl gefixeerd is. De oom beloofde hem namelijk een driedaagsen wandeltocht, door de jongen reeds lang begeerd, en nu bekent deze, een waardevol sieraad te hebben gestolen en verpand.

Het geval is ons nu volkomen duidelijk. Wat staat ons hier te doen? Eerst de hier gemaakte fouten analyseren. De ouders zijn erin geslaagd, de belangstelling van het kind te wekken

voor de kleine kring waarin het leefde, maar over een breder gebied wist de jongen zijn belangstelling niet uit te breiden. Hij bleef buiten het schoolverband, kreeg privaat les. Al zijn wensen werden vervuld, lichamelijk en geestelijk ontwikkelde hij zich uitstekend. Hij was steeds gericht op ontvangen, nooit op geven. Het gebruik, dat hij van het gestolen goed maakte, was onbelangrijk: snoeperijen, bioscoop, zeebaden.

Ter verantwoording geroepen, gaf hij het antwoord dat we konden verwachten: "Als ik zo weinig zakgeld krijg" (gebaar van ontvangen), "moet ik het wel nemen!"

Alle uitingen van dit kind passen bij zijn levensstijl. Het zijn uitingen van een verwend kind, dat zich plotseling beroofd voelt. Het ziet geen uitweg meer: thuis verarming, op school slechte vorderingen. Bij handelt intelligent wanneer men afziet van zede, humaniteit, gemeenschapsgevoel. Pas wanneer men het gemeenschapsgevoel als maatstaf aanlegt, onderscheidt men afwijkingen. Dan vinden we zijn gedrag slecht, achteloos, onverstandig. Aan de andere kant: tot welke slotsom kan hij komen, als hij zich beroofd voelt? Toch alleen tot de slotsom dat hij zich moet verrijken!

In welk opzicht en waarom voelt deze jongen zich beroofd? Op die vraag zijn talrijke antwoorden mogelijk, maar ons onderzoek moet ons in staat stellen, het juiste antwoord te vinden. Daartoe wil ik nog eens het gehele systeem van de Individualpsychologie in korte woorden uiteenzetten.

2. De Individualpsychologie.

Wij kennen reeds de twee primaire vragen. Ik ga uit van de onderstelling, dat de situatie, waarin zich een fout openbaart, voor het betrokken kind onoplosbaar lijkt. Wanneer de jongen van ons voorbeeld had verwacht of gehoopt, dat hij op school vooruit zou komen, zou hij zijn best hebben gedaan. Elke situatie vereist een ontwikkeld gemeenschapsgevoel, en wie zich in de eerste kinderjaren van die jongen indenk, zal begrijpen, waarom zijn belangstelling voor anderen strofisch bleef. We moeten nu nog de afzonderlijke elementen of facetten van de gebreken, welke de architectuur van zijn levensschema uitmaken, opsporen en met elkaar in verband brengen.

Ik heb drie typen van kinderen onderscheiden:

1. kinderen met minderwaardige zintuigen of andere organen;
2. verwende kinderen, die alleen nemen en niet geven;
3. liefdeloos bejegende kinderen, die niet weten dat er samenleving en belangstelling in medemens bestaan.

Wanneer men nu de levensvragen nader beschouwt, is men steeds in staat vast te stellen, waarom een bepaald kind in deze of gene situatie te kort schiet. We zijn gedwongen uit de schrale brokstukken, welke ons ten dienste staan, doch welke zeer veelzeggend zijn, te begrijpen, waarom deze kinderen in onze wereld niet passen, waarom hun gemeenschapszin verward is.

De oorzaak ligt in de omstandigheden van de eerste levensjaren. Het oudste kind, waarop een tweede volgt, kijkt steeds naar het verleden als naar een verloren paradijs; het tweede kind daarentegen richt zich stoutmoedig voorwaarts: het wil overvleugelen. Wanneer het oudste kind te sterk is, zodat het tweede zich tevergeefs inspant, kan het met dat tweede kind mis gaan. Bijzondere problemen doen zich voor bij een enkel meisje tussen broers of een enkele jongen tussen zusters.

3. Herinneringen.

Andere fragmenten zijn de vroegste herinneringen. Deze groep factoren is een prachtige vondst voor de Individualpsychologie en berust op het geloof aan de eenheid van individueel psychisch leven: ieder onderdeel krijgt pas zin als deel van de innerlijke eenheid. Ook deze herinneringen vertonen weer iets van de architectuur van het levensschema. Wanneer

bepaalde, reeds zo vaak besproken situaties optreden, zal men kunnen opmerken, dat deze situaties in verband te brengen zijn met vroegste kinderherinneringen; ja uit menige situatie kunnen we de vroegste herinneringen, welke dan opduiken, voorspellen. Deze samenhang is voor ons het belangrijkste. In die herinneringen zullen associaties liggen met gebrekkige zintuigen of met ziekten. Andere herinneringen zullen ons verraden: dit is een verwend kind geweest; of het tegendeel daarvan, dat de betrokkene zich als kind gehaat heeft gevoeld. Er bestaan groepen herinneringen uit de kindsheid met symptomatische betekenis. Wanneer vroeger een kind vertelde: "Ik heb een stralende Kerstboom vol lichtjes gezien," heeft men daar verder geen acht op geslagen. Nu weten we, dat dit de herinnering is van een mens sterk interesseert voor het zichtbare, en dat deze drang tot zien een blijvend merk in zijn ziel heeft gedrukt.

Een andere herinnering: van ziekte en hoe naar dat was. Zo'n fragment verraadt, dat deze persoon als kind sterk onder de druk van een ziekte heeft geleden; zulke kinderen hebben meestal een grote belangstelling voor ziekte en dood. Eerstgenoemd kind kan een visueel type zijn geworden met zin voor kleuren en aanleg voor tekenen; het andere kan zich ontwikkelen in natuurwetenschappelijke richting, wil later misschien arts worden om het probleem van ziekte en dood meester te worden. In de biografieën van belangrijke mensen kan men steeds weer lezen, dat zij zich herinneren, de later ingeslagen weg reeds in hun vroegste kinderjaren te hebben gewild.

Wanneer men een herinnering verneemt als deze: "Ik ben met mijn moeder ergens naar toe gegaan," is het niet moeilijk vast te stellen, dat het een vertroeteld kind betreft, dat zich van zijn moeder maar niet kan los maken. Zulke herinneringen kan men vaak voorspellen; in de verhalen van deze mensen zal de gestalte van de moeder in de een of andere gedaante telkens weer opduiken.

Niet altijd ligt het zo voor het grijpen; hier helpen geen vaste voorschriften of formules, men zal geest en fantasie aan het werk moeten zetten om de verklaring te vinden. Wat kan het betekenen wanneer een kind ons mededeelt: "Ik herinner me, dat ik met moeder buiten was, terwijl vader in de stad woonde." Dat was de situatie, waarin de moeder zich geheel aan haar kind kon wijden; de vader werd buiten de sfeer van de vertroeteling gesloten. Men begaat een grote fout, wanneer men de vader van een verwend kind tot strengheid aanspoort en hem zegt, dat hij het kind niet mag verwennen; dan gaat het kind zijn vader nog meer uitschakelen. Ook de onderwijzer mag in zo'n geval niet streng optreden, want het kind zal hem dan openlijk of heimelijk afwijzen.

Vaak stuit men ook op gecompliceerde of dubbele fragmenten, vooral bij verwendde kinderen, wanneer de omstandigheden zich gewijzigd hebben en aan het verwend worden een einde kwam. Dan komen herinneringen op die een bijzondere taal spreken: "Ik herinner mij dat mijn broertje geboren werd." Hierin ligt de tragedie, welke dit kind heeft doorgemaakt. Niet alleen het oudste kind lijdt hieronder, ook de andere komen bij de geboorte van een nieuw kind in een situatie, welke als uiterst pijnlijk wordt gevoeld. Dan kunnen zich karaktereigenschappen ontwikkelen als naijver en nijd, waartoe ieder kind in staat is, zodra het in de daarbij passende situatie komt. Deze trekken blijven het leven lang. De mensen, die als kind hebben gezien hoe een gunstige stelling plotseling verloren kan gaan, hoe gemakkelijk macht plotseling kan verdwijnen, denken ook later vaak: "Wat je ook doet, het helpt toch niets!"

Bij gehate of liefdeloos bejegende kinderen vindt men vaak oude herinneringen als: "Ik herinner me hoe ik geslagen werd." Het is natuurlijk geen toeval, dat juist deze herinnering naar boven komt; het betekent heel veel in het leven van een mens, wanneer de basis van zijn ontwikkeling het gevoel is geweest: "Men heeft mij slecht behandeld, men heeft mij verdriet gedaan." Men behoeft het kind dan niet juist te hebben geslagen.

Ik herinner mij iemand die bij me kwam om raad en hulp. Hij had niet het minste zelfvertrouwen en daardoor leefde hij in een kring van mensen, die ver beneden zijn eigen

niveau stonden. Hij had de volgende herinnering uit zijn kinderjaren: "Ik zat in de kamer bij het raam en keek naar buiten; mijn ouders gingen met mijn oudere broer uit en lieten mij alleen achter." Hij was zeer gesloten en zag in ieder een vijand. Verstandelijk was hij normaal ontwikkeld, op school sloeg hij een goed figuur. Maar hij was zwaarmoedig van aard, doordat hij ook klein van stuk was en wat miezerig en een zwakke gezondheid had, terwijl zijn oudere broer groot en sterk was en bovendien goed gebouwd. Het drukte hem ook dat zijn moeder meer van de oudste scheen te houden: die indruk had hij tenminste. Jaren later sprak hij eens met zijn moeder daarover, en deze antwoordde dat zij niet meer van haar oudste kind had gehouden, maar dat dit oudste haar wel nader had gestaan door zijn vriendelijke, gezellige aard, terwijl hij altijd kritisch, twistziek en ironisch was. Een andere oude herinnering: "Eens wierp ik mij in een aanval van woede op mijn moeder en rukte ik aan haar haren." Vier jaar na hem werd een zusje geboren. Met dit meisje kon de moeder het weer goed vinden en zo stond hij voor zijn gevoel tussen twee kinderen, die werden voorgetrokken. Hij had ook strenge gouvernantes, zodat hij de strijd spoedig opgaf, en we kunnen begrijpen, dat hij aansluiting zocht bij zijn vader. Dat is altijd de tweede fase in de ontwikkeling van een kind en een symptomatische aanwijzing van het onvermogen van de moeder, het kind duurzaam voor zich te winnen, van een scheiding dus tussen moeder en kind. Wanneer de vader in vriendelijkheid en zorgzaamheid niet voor de moeder onderdoet, is het kind spoedig geneigd zich van de moeder af te wenden en de vader te zoeken. Het is begrijpelijk dat deze jongen vooringenomen was tegen het vrouwelijk geslacht. Wie zich in deze constellatie goed indenkt, zal beseffen, waartoe zo'n afkeer kan leiden, wanneer de jongen op de leeftijd komt, dat de natuurlijke neiging tot het andere geslacht een bepaalde vorm moet aannemen. Deze jongen heeft zijn manlijke rol niet ernstig opgevat, daar hij er niet veel van verwachtte. Hij was al betrekkelijk oud toen hij verliefd werd, en wel op een meisje dat ook een andere aanbieder had. Het meisje wist tussen die twee maar niet te kiezen, kon niet tot een beslissing komen, en hij vertelde dat het een opluchting voor hem was, toen het meisje hem niet koos: hij voelde dat als een bevrijding. Ook in dit geval heeft hij zijn manlijke rol niet met ernst en toewijding gespeeld. Later sloot hij zich aan bij een vagebonderende jongeman en dit liep uit op een homoseksuele verhouding.

Herinneringen zullen ons steeds een aanwijzing brengen, waaruit blijkt in welke richting een kind zich heeft ontwikkeld en in hoever het zin voor samenleving verworven heeft. Een kind kan in zijn jongste jaren onder zo zware lasten gebukt gaan, dat het niet te verwonderen is, wanneer het later in de samenleving niet meer meespeelt, niet samenwerkt.

Ook de lichamelijke houding is een weerspiegeling van de graad van moed, optimisme en activiteit.

4. Dromen en fantasieën.

Al deze dingen zijn van het grootste belang. Het is een uitstekende methode naar oude herinneringen en naar dromen te vragen. Meestal zijn deze zo doorzichtig, dat er geen twijfel meer mogelijk is. Wanneer kinderen vertellen, dat zij door een beest werden vervolgd, blijkt daaruit de persoonlijke attitude van iemand die de wereld als een monster beschouwt en zichzelf als opgejaagd wild. Wanneer een kind zich in zijn droom naakt ziet, betekent dit dat het een raadsel voor anderen wil blijven en niet graag doorzien wordt, dat het zich anders voordoet dan het is.

De herinneringen uit de kindsheid behoeven niet altijd feiten te betreffen, het kunnen ook fantasieën zijn. Ik heb een gefantaseerde herinnering uit mijn kinderjaren, welke nauw met mijn leven verbonden is. Tot mijn 35ste jaar bewaarde ik deze oude herinnering, waarop ik heel trots was. Ik was vijf jaar oud, toen ik naar school ging. In mijn herinnering moest ik met mijn kameraden altijd over een kerkhof. Ik weet dat ik me op dat kerkhof nooit op mijn gemak voelde, maar altijd wat angstig of somber gestemd was, terwijl de andere jongens

opgewekt voortliepen. Al heel vroeg was de dood voor mij een probleem: ik was drie jaar oud, toen een jonger broertje stierf, en kreeg een jaar later een longontsteking, die mij aan de rand van het graf bracht. Zoo hield ik mij al jong bezig met het vraagstuk van de dood. Toen de vader van een vriend mij eens vroeg: "Wat wil je later worden?" , antwoordde ik, dreumes van vijf jaar: "dokter". "Zo, dan moesten ze je maar meteen aan de eerste de beste lantaarnpaal ophangen," gromde de man. Ik liet me toch niet afschrikken, ik dacht dat deze opvatting van geneesheren wel op een slechte arts betrekking zou hebben, en bleef bij mijn keus. Nu besloot ik, mij los te maken van die angstige benauwdheid, welke mij overviel als ik over het kerkhof liep, want ik leed onder de druk van dat naargeestig gevoel. Toen ik de eerstvolgende keer met mijn makkers bij het kerkhof kwam, bleef ik achter, ik hing mijn schooltas aan het hek en liep alleen over het kerkhof rond, eerst haastig, daarna langzaam, tot ik het gevoel had, al mijn angst kwijt te zijn.

Deze herinnering bewaarde ik, zoals ik zei, tot mijn 35ste jaar. Toen ontmoette ik een man, die op de lagere school met mij in dezelfde klas had gezeten. We haalden oude herinneringen op en ik vroeg hem: "Wat is er met het kerkhof gebeurd?" Hij dacht een poosje na en antwoordde: "Er was geen kerkhof!" In mijn herinnering bestond dit kerkhof wel degelijk. Nu trok ik op informatie uit en het bleek, dat er inderdaad geen kerkhof was geweest. Ik had alles gefantaseerd.

Dit voorbeeld is een staaltje van de moed van een kind, dat zijn moeilijkheden door oefening tracht te overwinnen. Oefening is van buitengewoon belang, om een hindernis te overwinnen; daardoor wordt de juiste methode gevonden. Mijn fantasie was niet nutteloos geweest, zij behoorde tot mijn innerlijke oefening, en heeft ertoe bijgedragen, dat ik later in de werkelijkheid veel sterker kon staan tegenover het probleem van de dood.

Ook fantasieën en dagdromen kunnen ons dus kostbare fragmenten verschaffen, waardoor we de individuele moeilijkheden van iemand op het spoor kunnen komen. In die uitingen van het zielenleven zal men steeds dezelfde hang vinden, de poging namelijk van het kind een toestand te verwerkelijken, waarin het zich bevrijd en verlost voelt van de druk waaronder het leeft. Het is zo begrijpelijk dat vele kinderen fantaseren over rijk zijn en alles kunnen kopen. Hier openbaart zich weer de graad van sociale ontwikkeling. In menige fantasie wil het kind alles voor zich alleen kopen; andere kinderen willen ook rijk worden, maar hun ouders, broers of vrienden daarin laten delen, zij fantaseren dat ze voor hun ouders een kasteel kopen of prachtige geschenken geven. Een derde wil arme mensen helpen, een vierde alle maatschappelijke ellende van de wereld afschaffen. Zulke fantasieën komen bij kinderen op, die ernstig hebben geleden onder geldgebrek.

Andere kinderen weer willen in hun fantasieën helden zijn, of met een klein leger een groot leger verslaan, of vijanden gevangen nemen. Dat is de dagdroom van een lafaard: alleen in zijn fantasie tracht hij, zijn lafheid te overwinnen. Lichamelijke zwakheid heeft er de aanstoot toe gegeven.

Er bestaan ook fantasieën waarin het bovenaardse wordt nagestreefd, zoals de hemel, het paradijs, luilekkerland . De kinderen met deze fantasieën willen een beter doel, een betere situatie bereiken, dan menselijk mogelijk is. Hiertoe behoren ook fantasieën van kinderen, dat zij geen kinderen van hun eigen ouders zijn maar toevallig door hen worden opgevoed, en dat later zal blijken hoe rijk of machtig hun eigenlijke ouders zijn, bij wie ze dan terug zullen komen. Dergelijke fantasieën zijn ook variabel. Vaak wordt de afstamming van bepaalde personen gefantaseerd. Kinderen van tuinlui of koetsiers dromen dikwijls, dat zij van hertogen of vorsten met kastelen afstammen; zij kunnen vast overtuigd zijn, dat de hertog zijn kinderen eens zal komen halen. Ik herinner mij een geval, dat een jongen met zo'n fantasie eens heel wat opschudding heeft veroorzaakt: hij had zijn verbeelding, niet het kind van zijn ouders te zijn, overal uitgebazuind, en zijn vader en moeder daardoor in een zeer onaangename positie gebracht.

Te Wenen was het een veel voorkomende kinderfantasie, hoe men de keizer zou kunnen redden (door op hol slaande paarden bij de teugel te grijpen, en dergelijke meer), en hoe men dan door de keizer beloond werd. Of nu deze fantasie op de bondskanselier is overgegaan, weet ik niet.

Weer een andere fantasie: Een meisje van uitnemende schoonheid, van grote rijkdom uit het water redden. Hier komt ook het streven naar macht en aanzien tot uiting.

Men moet deze fantasieën zorgvuldig analyseren, daar zij fragmenten uitbeelden van de levensstijl. Uit fantasieën, dagdromen, herinneringen uit de vroegste kindertijd blijkt, hoe de levensmoed van een kind zich heeft ontwikkeld. Een goed middel van onderzoek is, kinderen een opstel te laten maken over hun herinneringen of bij voorbeeld met de titel: "Waar ik bang voor ben".

VI. ANALYZE VAN BEPAALDE HERINNERINGEN EN FANTASIEËN.

---

1. Angst en machtsbegeerte.

Herinnering van een zesjarigen jongen: “Toen ik vier jaar oud was, ben ik in het water gevallen.” De aandacht wordt hier in de eerste plaats gericht op de gevaren, waaraan het mensenleven is blootgesteld.

Het is niet toevallig, wat een kind kiest als het in zijn herinneringen zoekt, welke gevolgtrekkingen het daaruit maakt en hoe het de gekozen herinnering opvat. Voor deze jongen van zes jaar stond het besef op de voorgrond, hoe kwetsbaar een mens toch is. Niet zoozeer het feit op zichzelf, maar de wijze waarop dit ongeluk door de jongen verwerkt is geeft de doorslag. Wie weet, wat deze ondervinding in de jongen al niet heeft opgewoeld, juist krachtens zijn reeds min of meer gefixeerde levensbeschouwing. Hij blijft zich vastklampen aan deze onaangename herinnering. Hij heeft daardoor ook ervaring verkregen, weet zich voortaan voor alle gevaren in acht te nemen. Het ongeval is voor hem een wegwijzer geworden.

De meeste kinderen groeien op in een gevoel van ontmoediging, in een angst voor gevaren, met zeer speciale belangstelling voor het gevaarlijke van het leven. Ten dele is dit stellig noodzakelijk: angst is een middel tot beveiliging; maar meestal wordt hij overdreven. Men kan trouwens alles overdrijven, bij voorbeeld ook zindelijkheid, toch waarlijk een uitstekende eigenschap. Maar dag en nacht alleen aan zindelijkheid denken verstoort de harmonie van het leven. Ook de voorzichtigheid dient men harmonisch in de kringloop van leven en ervaringen in te lassen, wil men niet in de ondraaglijke toestand geraken, overal gevaar te speuren. Dan wordt men door aarzeling en twijfel overmand en de energie wordt verlamd.

Wanneer een kind teruggrijpt en juist een herinnering kiest, waaraan angst is verbonden, vertoont het daarmee een grote belangstelling voor gevaren. Het gevaar blijkt de wegwijzer voor zijn gehele leven, en wanneer we doorvragen, zal zo'n kind zich stellig nog allerlei andere gevaarlijke situaties kunnen herinneren. We mogen daarbij de nuances niet veronachtzamen. Hetgeen zich verder aan de herinnering hecht, kan heel leerzaam zijn.

Wanneer de herinnering eindigt met: “Ik heb me er doorheen geslagen,” komt een geheel ander type te voorschijn, een type dat wel weet, dat er gevaren bestaan, maar er niet bang voor is en ze worstelend tracht te overwinnen.

Wij moeten ons oefenen in het ontdekken, combineren en concluderen, en zullen dan bemerken, dat het leven van een zesjarig kind een gesloten eenheid is.

Een andere jongen herinnert zich een voorval uit de tijd, toen hij twee jaar oud was: “Vader nam mij mijn zuigdot af, en ik huilde.”

Dat is een bruuske manier, een kind iets af te wennen. Het is bitter, een voordeel zo plotseling te moeten prijs geven. De jongen is er nu steeds op bedacht, dat men hem iets zal afnemen; maar hij zal er ook op attent zijn, dat hem niets wordt ontfutseld, en bij dat alles denkt hij alleen aan zichzelf.

Een andere jongen herinnert zich: “Ik waarschuwde mijn moeder om mijn zusje een schone luijer aan te doen, als ze schreeuwde.” Het tweede kind ligt in een natte luijer, de jongen bemerkt dit en gaat zijn moeder waarschuwen. Hij treedt als de beschermer op, als de plaatsvervanger van de ouders. Zulke neigingen zullen we ook later bij hem vinden: ook later zal hij zorgzaam zijn voor anderen. Welk een verschil met de vorige twee kinderen. Deze denken alleen aan zichzelf, vertonen weinig maatschappelijk gevoel, maar deze derde jongen denkt ook aan een ander. We zien daarbij ook zijn streven naar overwicht, maar kunnen er geen enkel bezwaar tegen hebben, daar dit streven zich in de nuttige sfeer beweegt.

Een ander kind heeft de volgende herinnering: “Ik was twee jaar oud, toen ik voor het eerst in een auto reed.” Hieruit zullen we alleen kunnen concluderen, dat het zich daarbij behaaglijk

voelde en beweging prettig vindt. Misschien was deze jongen de tweede uit een gezin, die het leven als een wedstrijd ziet; hij zoekt immers juist de versnelde beweging uit zijn herinneringen. Maar hij zou ook een eierzuchtig oudste kind kunnen zijn, niet minder goede eigenschappen als ongeduld, spoedig het doel willen bereiken, altijd de eerste willen zijn. Een nader onderzoek moet hier bevestiging of correctie brengen.

2. Overwinning van hindernissen.

Een ander kind: "Ik kan me de begrafenis van mijn grootvader nog goed herinneren, de doodkist en de wagen." Deze jongen is misschien bestemd om arts te worden: met de dood worstelen, hem overwinnen. Zulke jeugdherinneringen vindt men vaak bij artsen. Ik ken het geval van een kind, dat op de vraag, wat het wilde worden, antwoordde: "Doodgraver." Toen men vroeg waarom, zei het: "Omdat ik de anderen in een graf wil stoppen en niet zelf in een graf wil worden gestopt!" Vergelijkt men deze twee uitingen, dan bemerkt men weer het verschil in gemeenschapsgevoel. De laatste jongen denkt alleen aan zichzelf; ook hij is op overwicht uit, wil de dood overwinnen, maar alleen om persoonlijk de baas te zijn, zonder maatschappelijk nut.

"Ik herinner me dat een tante op bezoek kwam en aardbeien meebracht." Klaarblijkelijk een jongen die steeds iets verwacht. Hij houdt zijn aandacht niet op geven gericht; voor hem is de situatie het belangrijkste, welke hem iets brengt.

Een ander kind: "Ik herinner me hoe ik twee jaar oud voor het eerst naar het park reed." Ik kan hier weer niet meer ontdekken dan een voorliefde voor snelle beweging. Had het kind vermeld, dat het deze rit met zijn moeder had gemaakt, dan zou de herinnering een andere betekenis hebben.

Herinneringen van een achtjarig meisje: "Toen ik vier jaar oud was, kon ik niet goed tekenen." Dat behoeft ons niet te verbazen, maar we vragen ons af, waarom dit meisje juist het tekenen uitkoos. Vermoedelijk heeft dit kind voor tekenen grote belangstelling gehad, waarschijnlijk heeft zij met het tekenen geworsteld. Dat brengt ons op de gedachte, of het meisje misschien linkshandig is geweest. U weet hoe men linkshandigheid kan ontdekken: laat het kind de vingers kruisen, wanneer de linker duim boven ligt, is het kind links. De kinderen weten dat zelf niet, de ouders meestal ook niet, maar de kinderen ervaren de moeilijkheden van hun linkshandigheid, daar zij rechts worden geoefend.

De worsteling, welke we bij de herinnering van bovengenoemd meisje vermoeden, bewijst dat haar rechter hand aanvankelijk niet goed bruikbaar was. Wanneer we nu het fraaie handschrift van dit kind zien, mogen we concluderen, dat haar inspanning en haar belangstelling voor tekenen goede vruchten hebben gedragen. Het meisje heeft haar moeilijkheden overwonnen. Haar herinnering gaat verder: "Ik wilde poppetjes tekenen. Moeder zei: je maakt de neus als een komkommer. Maar ik stoorde me er niet aan en bleef tekenen." Hier vinden we de bevestiging, dat ze geworsteld en overwonnen heeft, De wegwijzer in haar leven is geweest: Je moet met de moeilijkheden vechten, dan gaat het!"

"Toen alles klaar was, liet ik het moeder zien. Ze zei: "Nu lijkt de neus niet meer op een komkommer." Voortaan kon ik mooie poppetjes tekenen, dat herinner ik me nog goed."

3. Een verwend kind.

Herinnering van een negenjarig meisje: "Toen ik twee jaar oud was, maakten we een rijtoer naar buiten." Hier is nauwelijks meer te ontdekken dan vreugde in het buitenleven en lust in snelle beweging, welke velerlei oorzaak kan hebben.

"Daar hoorde ik plotseling muziek." Het meisje heeft blijkbaar speciale belangstelling voor muziek, voor klanken. Misschien zullen we vernemen, wat het daarmee gedaan heeft.

"Ik begon te dansen." Dat is ritme en het ervaren van het eigen lichaam aan het ritme.

“Verscheidene mensen bleven staan.” Zij vindt het prettig indruk te maken, ze zou graag bewonderd willen worden, heeft een sterke neiging de aandacht te trekken. We kunnen vermoeden, dat deze trekken ook uit andere indices zullen blijken.

“Toen kwam een vrouw met een kind. Toen ik het kind zag, liep ik er naar toe.” Zij schijnt een neiging te hebben zich met anderen te verbinden, een bewijs dat ze gemeenschapsgevoel heeft.

“En vol blijdschap beet ik het kind in haar hand.” Nu gaan we aarzelen: hieruit spreekt toch niet het rechte gemeenschapsgevoel. Haar beoordeling van wat ze doet is merkwaardig: dit meisje heeft de neiging, wat ze doet in een mooi licht te plaatsen, ook als ze iets verkeerd doet. Dit hangt samen met haar hang naar bewondering: wanneer ze iets verkeerd doet, moet het er uitzien alsof het fraai was en de goedkeuring van anderen verdiende.

“Het kind begon te huilen.” Hier hebben we weer het akoestische.

“Haar moeder schimpte op mij.” Weer het hoorbare.

“Ik liep naar mijn eigen moeder.” Dit meisje was blijkbaar verwend. Zij wil de anderen uitschakelen, om zelf in het middelpunt van de aandacht te staan. Misschien is het het oudste of een enig kind.

4. De geboorte van een zusje.

Een meisje van tien jaar: “Ik kan me nog goed herinneren, hoe ik met mijn ouders in de trein wegreed, toen ik 2½jaar oud was.” Vermoedelijk zal dit meisje de verandering, misschien ook de snelheid van beweging prettig vinden; ik wil hier geen verdere gissingen aan vast knopen, maar verder gaan.

“Na twee maanden kwam ik weer thuis. Daar zag ik in een wieg een klein zusje liggen.” Hier is de tragedie. Het kind reist weg, is misschien het enige kind, de ouders sturen haar uit logeren, en als ze weer thuis komt, daar heb je de ellende! Zo'n kind zal altijd het gevoel hebben: er is geen zekerheid, geen veiligheid in dit leven, een ander zal mij telkens onverhoeds de baas worden. Op school als leerling, later als opgroeiend meisje, als echtgenote zal ze steeds op haar hoede zijn, of een ander haar niet overvleugelt; zij zal zich steeds door hetzelfde noodlot vervolgd voelen, en we zullen bij haar steeds een zekeren naijver kunnen opmerken.

“Ik vond het niets prettig. . .” Ziehier de bevestiging van ons vermoeden. Er is nauwelijks enige wetenschap, die met groter zekerheid te werk kan gaan dan de Individualpsychologie. De beoefenaar van de psychologie van de persoonlijkheid weet meestal te voren, wat gebeuren kan, en vindt zijn vermoedens meestal bevestigd, zij het in andere woorden, dan toch in de geest die men verwachtte.

“Want ik dacht, dat moeder meer van het kleinste hield dan van mij.” Hier is reeds de voorbode van de jaloezie, welke het meisje in haar later leven zal vervolgen: ze zal er altijd met achterdocht naar speuren, of men niet meer van een ander houdt dan van haar.

“Ik was boos op het kleine kind en sloeg haar. Toen begon ze te huilen en moeder kwam en gaf haar te drinken.” Men kan nu met zekerheid aannemen, dat dit tienjarig meisje nu niet bepaald op de voorgrond staat, geen uitblinker is, Dit kind is voortdurend bang dat een ander haar zal overvleugelen, en dat gevoel remt haar. U ziet nu ook, welk een grote macht in uw handen ligt: u kunt het kind van haar dwaling bevrijden, wanneer u de motieven aan het licht brengt, welke haar gedreven hebben.

“Toen is ze in slaap gevallen en ik heb niet meer naar haar gekeken.” Ik geloof, dat commentaar verder overbodig is.

5. Kritische afwijzing van de omgeving.

Een negenjarig meisje vertelt: “Toen ik drie jaar oud was, ben ik eens voor moeder bang geworden, omdat ze een zwarte hoed op had en er nu als Zwarte Piet uit zag. Toen ben ik naar mijn zuster gegaan, daar voelde ik me veiliger.”

Reeds toen ze drie jaar was, heeft ze zich van haar moeder afgewend. Er moet stellig iets gebeurd zijn en we kunnen raden, dat de moeder niet in staat is geweest, de genegenheid van dit kind duurzaam te verwerven. Er ligt een soort aanklacht in haar herinnering; er ligt kritiek in. Waarom heeft moeder geen mooiere hoed? We kunnen hieruit concluderen, dat dit meisje zich in haar kritiek op haar moeder bijzonder heeft geoefend. Dan volgt de tweede fase, waarin het kind zich tot de vader wendt, wanneer deze de warmte kan geven die het bij de moeder niet vindt.

Hoe is het kind aan die kritiek gekomen? Vermoedelijk is ook hier de geboorte van een broertje of zusje de schuld: de tragedie, aan die geboorte voor het oudere kind verbonden, kan het uitgangspunt zijn geweest voor haar afwijzende houding. Zij had het gevoel, dat haar moeder haar had bedrogen, haar aan haar lot overliet, en begint haar moeder nu te kritiseren. Misschien ook was haar moeder mopperig of vitterig van aard en werd het kind allengs meer kritisch van de weeromstuit. Zolang een kind in de wieg ligt, doen knorrige opmerkingen niet veel schade, maar wanneer het leert spreken en begrijpen, kunnen vitten en grommen het vervreemden. Het is ook mogelijk dat de moeder een tijd ziek is geweest en zich niet om het kind kon bekommeren, zodat het meisje door een tante, grootmoeder, oudere zuster of kinderjuffrouw werd verzorgd; of de moeder kan ziekelijke aanvallen van drift, waanzin, epilepsie hebben gehad, waardoor haar dochtertje werd afgeschrikt.

We moeten onderzoeken, of dit meisje ook in andere opzichten van kritiek vervuld is. Daartoe kunnen andere herinneringen dienen.

“Toen mijn broertje was geboren, heeft hij verschrikkelijk geschreeuwd en toen zei ik: Geef hem maar terug, zo’n schreeuwer heb ik niet nodig!”

Dit klinkt als de voortzetting van de roman, dien we reeds vermoedden. We konden niet meer verwachten dan deze bevestiging.

Een derde herinnering: “Eens zei mijn zuster tegen me: “Kijk daar rijdt een hooiwagen; wanneer je ondeugend bent, neemt de voerman je mee onder het hooi!” Toen ben ik toch zo bang geweest ... “

We kunnen de herinneringen vergelijken, om na te gaan of zich hier misschien een proces afspeelt, dat in tegenspraak is met wat we tot nu hebben gevonden. Ook de zuster was in staat, het kind angst in te boezemen; het meisje gaf ook haar zuster verwijten. Hadden we nu slechts deze ene herinnering op zichzelf, dan zouden we enigszins in het duister tasten. In verband met de vorige herinneringen kunnen we met zekerheid zeggen, dat dit kind ontevreden is met de wijze, waarop men zich tegenover haar gedraagt. Zij heeft het gevoel, en dit gevoel klinkt als een aanklacht, dat haar omgeving haar niet goed behandelt. Het is een meisje, dat zich graag beklagt en met enige scherpte andermans fouten naspeurt. Men kan het haar niet gemakkelijk naar de zin maken.

Nog een vierde herinnering vertelt dit kind: “Eens kleepte mijn zuster zich als een chique dame. Ik dacht heus dat het een chique dame was, maar toen nam ze haar hoed af en nu herkende ik haar dadelijk.”

Hier ziet u wederom die kritische houding: Je moet de mensen niet geloven, ze kleden zich chique en doen zich voor als heel wat, maar ze zijn per slot niets bijzonders. Nu wordt de kritiek verbonden met pessimisme ten aanzien van andermans waarde.

Het meisje begon bij haar moeder. Uit de ontwikkeling van haar levensstijl zien we duidelijk, hoe sterk de eerste indrukken zijn, welke door de moeder worden gewekt.

Vermoedelijk, dit zij terloops opgemerkt, is dit meisje een visueel type.

6. Verbeeldingen.

Ik heb reeds van de betekenis van de kinderlijke fantasie gesproken, wat het bij voorbeeld betekent, wanneer een kind bang is. Angst is een goed middel, om een ander in zijn dienst te stellen en uit te buiten. Een onderzoek van deze verschijnselen leidt tot het besef, dat een kind angst heeft om een ander van zich afhankelijk te kunnen maken. De angst is een zweep, welke het kind met grote vaardigheid kan hanteren, om als heer en meester te gebieden.

Ik heb eens een dame gekend, die een zo grote angst had dat ze nooit meer alleen dorst uitgaan. Ten slotte kon men haar toch overhalen, alleen naar de schouwburg te gaan. Ze kwam ook alleen weer thuis, wilde nu de huisdeur openen, en bemerkte plotseling, dat een vreemde man in de portiek stond. Ze riep uit: "Ga toch weg, u ziet toch, hoe bang ik ben!" Angst is een goedkoop middel voor wie laf en zwak is.

De beroepsfantasieën van een kind zijn buitengemeen waardevol. Zij openbaren de belangstelling en de weg, die het kind zich voorstelt te zullen gaan, zij vertellen hoe het kind van plan is zich als maatschappelijk wezen tegenover anderen te gedragen. Ik wilde hier nog op het volgende punt wijzen. Vaak ontdekt men plotseling bij vele kinderen van 14 á 15 jaar, dat zij nog volstrekt niet weten wat ze willen worden. Dat is een bedenkelijk verschijnsel. Wanneer een kind tot zijn veertiende jaar niet weet, wat het wil worden; wanneer het dan voor zichzelf nog geen beslissing heeft genomen, zal het vermoedelijk twijfelen aan de mogelijkheid, in het leven de weg te vinden. Het sluit de ogen voor de toekomst, daar deze hem als onoplosbaar raadsel voor ogen staat.

Reeds jaren geleden heb ik voorgeslagen, kinderen systematisch opstellen te laten maken over wat zij willen worden. Dan wordt het kind gedwongen over die vraag na te denken en een beslissing te nemen, of althans te schrijven: ik weet het niet. Zijn aandacht wordt dan op deze tekortkoming gericht en men kan overleggen, hoe men hier te hulp kan komen. Men zou dergelijke opstellen reeds aan kinderen van negen jaar kunnen opgeven en ter wille van het psychologisch onderzoek het onderwerp wat ruimer kunnen formuleren: "Wat ik al zo zou willen worden." Wanneer men dan de reeks van de gekozen beroepen beschouwt, zal men er een opklimming in vinden, welke zeer duidelijk uitdrukt, hoe de kinderen eens tot overwicht, tot ontplooiing van hun krachten willen komen. Daarop vormen alleen die kinderen een uitzondering, van wie de moed reeds lang verdwenen is. Zulke kinderen zullen bij voorbeeld schrijven: "Toen ik klein was, wilde ik een generaal worden, later een politieagent, daarna wilde ik hetzelfde worden als mijn vader: koetsier."

Bij meisjes leest men in de jaren van de puberteit: "Ik wilde eerst danseres worden, daarna toneelspeelster, zangeres, onderwijzeres, daarna wilde ik bij de film komen, maar per slot zal ik me aan de huishouding wijden." U zult met verbazing constateren, hoe vaak deze lijn voorkomt, wanneer u dergelijke opstellen laat maken.

7. Kinderdromen

Bij een grondig psychologisch onderzoek behoort ook de analyse van het droomleven. Het probleem van de droom is zeer oud en had in het leven van de volken steeds een buitengemene betekenis. Er bestaan nog heden ten dage boeken uit oude tijden, welke handelen over de kunst van droomuitlegging. Die oude tijden en hun droomverklaring zijn voorbij, in die zin althans, dat men de droom als voorspelling van de toekomst zou mogen beschouwen. Velen hebben aan deze verklaring een wetenschappelijke schijn willen geven, maar door anderen werd een betere weg ingeslagen. Voornamelijk twee geleerden zijn het geweest, die tot het begrip van de droom veel hebben bijgedragen: Schubert en Freud. Schubert, die maar weinig bekend is, begreep het droomleven van een mens reeds als de weerspiegeling van zijn persoonlijkheid. Aanwijzingen van dat besef vindt men ook wel bij oudere schrijvers, bij Lichtenberg o.a. (tijdgenoot van Goethe), die als zijn mening te kennen gaf, dat men het karakter van een mens beter uit zijn dromen dan uit zijn gedrag kan leren

kennen. Freud heeft zeer veel tot een beter inzicht in het droomleven bijgedragen, maar toch bevat zijn opvatting ernstige leemten, daar hij alles herleidt tot de vervulling van seksuele infantiele begeerten. Later heeft Freud deze eenzijdige opvatting prijs gegeven en het beginsel van de “doodsbegeerte” ingevoerd.

De clou voor het doorgronden van het droomleven was voor mij: Hoe komt het dat de mensen dromen, zonder hun dromen te begrijpen? Waarom kan men met zijn droom niets beginnen? je wordt wakker met het gevoel: vannacht heb ik iets heel onnozels gedroomd; en je begrijpt er toch niets van. De mensen hechten geen waarde aan hun dromen, omdat ze er niets mee weten te beginnen.

De psychologie van de persoonlijkheid heeft dit raadsel opgelost en daardoor het doorzien van het droomleven mogelijk gemaakt. De droom heeft niet ten doel, te worden begrepen, maar om stemmingen en gevoelens op te wekken, waaraan de dromer zich niet onttrekken kan.

Deze stemmingen, gevoelens, emoties blijven, en wanneer men dat in het oog houdt, beseft men, waarom wij dromen: om ons in een zekere gevoels sfeer te brengen, om in de droom een zekere stemming te verwekken, en gesteund door deze stemming iets door te zetten, wat wij in het wakende, logische leven niet kunnen doorzetten. Het is niet te loochenen: ook al begrijpen wij een droom niet, de door die droom gebrachte stemming ligt in ons en beweegt ons.

Wanneer iemand, om een voorbeeld te noemen, een angstdroom heeft, zal hij de volgende dag weinig moed en doorzetting vertonen. Doordat hij deze stemming en niet een andere heeft opgewekt, zal de dromer een wenk, een prikkel krijgen, als steun voor wat hij eigenlijk wil. Iemand die met weinig zelfvertrouwen voor een examen staat, droomt dat hij in een ravijn is neergestort. Men kan verwachten, dat de angstige stemming van zo iemand door de droom nog versterkt wordt, zodat hij de moed verliest en zich de volgende dag terugtrekt. Een ander weer, die wel zelfvertrouwen heeft, zal door zijn droom in deze opgewekte stemming van succes worden versterkt: hij droomt dat hij over een bloeiende weide loopt, waar plotseling een heerlijk kasteel opduikt, wat hem met blijdschap en geestdrift vervult. Zo'n dromer zal welgemoed en fris wakker worden en in deze stemming moedig naar zijn examen gaan.

VII. BEHOEFTE AAN STEUN.

---

1. Onzelfstandige kinderen.

Nog enkele herinneringen uit vroege kinderjaren wens ik te bespreken. Hier is de herinnering van een negenjarig meisje uit de derde klas:

"Toen ik klein was, kwam onze buurvrouw eens; ze haalde me uit de wagen en trok me een jurkje van haar eigen kind aan. Ik liep de kamer uit en de trap af, maar ik kon de trap niet meer op komen. Mijn moeder haalde me."

De achtergrond van deze droom is, dat dit kind steeds iemand nodig heeft, om iets voor haar te doen: "de buurvrouw nam mij uit de wagen, zij trok mij een jurkje aan, moeder haalde me." Hier vinden we een levensstijl of althans fragmenten ervan, die blijkbaar is opgebouwd door een kind dat zich zwak voelt, steeds een steun behoeft. Dit zijn uitingen van een ernstig gevoel van minderwaardigheid, en met zekere behoedzaamheid kunnen we toch wel de gevolgtrekking maken, dat het hier een vertroeteld kind geldt.

"Daarna dorst ik niet meer alleen de trap af."

Hier wordt bevestigd, dat dit kind weinig zelfvertrouwen heeft. De levensstijl van dit meisje verraadt onzekerheid en hulpbehoevendheid.

We beschikken over nog meer vroege herinneringen van dit meisje, een gelukkig toeval, waardoor onze vermoedens kunnen versterkt worden:

"We gingen eens wandelen. Ik wilde de wagen voortduwen, waarin mijn kleine nichtje lag. Maar ze viel er uit en alle kussens en dekens vielen met haar op straat. Het was afschuwelijk." Hier wilde ze iets alleen doen, en zie: het mislukte. De grootste scepticus zou nu wel moeten erkennen, dat mijn vermoeden juist was.

Een andere herinnering van dit meisje: "Toen moeder voor het eerst naar Karlsbad ging, huilde ik erg. Maar toen vader tegen me zei, dat ze gauw zou terugkomen, troostte ik me weer." Wat kan zo'n kind ook doen, wanneer de steun haar ontvalt; ze kan zich slechts troosten met de hoop, dat ze haar steun terug zal krijgen.

"En toen moeder weer thuis kwam en ik haar binnen zag stappen, riep ik: Mammie! Zij was heel blij, dat ik al kon praten." Wederom een kleine aanduiding van haar gebondenheid aan haar moeder.

"Toen ik voor het eerst een banaan kreeg, wilde ik die met schil en al opeten." Zo slecht kan het een kind vergaan, wanneer het op zichzelf is aangewezen!

"Maar vader schilde de banaan. Ik spuwde haar uit en wreef mijn gezicht ermee in. Daarna pas at ik haar op." Het is niet zo duidelijk, wat deze herinnering moet betekenen: je moet altijd wel iets geeks doen, zou men er uit kunnen opmaken, als je op jezelf bent aangewezen: zelf kun je de weg niet vinden.

"We waren eens een zomervakantie in Sulz. Ik had in een stal een kleine geit. Eens liep de geit weg, de stal uit. Ik begon te hullen." Nu zal er wel iemand te hulp moeten komen! "Daar kwam een meisje van de burens, ze ving het geitje weer."

Je bent immers hulpeloos, als je alleen bent, er moet altijd iemand zijn die je helpt. Dit kind zal zich overeenkomstig haar levensstijl steeds zo gedragen, dat zij een steun zoekt. Thuis zal ze altijd op haar moeder beslag willen leggen, ook op school zal ze haar hulpeloosheid willen demonstreren, haar onderwijzeres zal altijd voor haar klaar moeten staan.

Het omvangrijke materiaal stelt ons ditmaal in staat, uit deze vroege herinneringen vergaande gevolgtrekkingen te maken. De façade kan zich wijzigen, de uitingen kunnen worden gevarieerd, maar de structuur blijft dezelfde. Het gevoel van onvermogen kan in een prettige of gemakkelijke situatie een ogenblik wegzinken, maar het komt weer te voorschijn, zodra de situatie verandert.

In de dromen kan men deze structuur steeds terugvinden. Zekere ervaring en oefening zijn daartoe nodig, maar het netwerk van de Individualpsychologie stelt iemand in staat, deze vrij

gemakkelijk te verwerven. De pedagoog, die in staat is zich op grond van zulke kleinigheden een oordeel te vormen, bezit een grote voorsprong. Hij heeft dan het gehele levensbeeld van een kind voor zich als een uitvoerige biografie, hij weet, wat men van een bepaald kind verwachten kan, en wat men doen moet om de fouten te corrigeren. Een kind heeft geen besef van wat in hem gebeurt; wanneer een kind dat wist, wanneer het begreep wat wij begrijpen, wanneer het tot inzicht kwam in de fouten, welke de structuur van zijn innerlijk bevat, en doorzag dat deze fouten uit een dwaling voortspuiten en dat deze dwaling schaadt, dan zou het volgende gebeuren:

Het kind (nemen we weer als voorbeeld een kind als bovengenoemd meisje) zou zich een tijdlang net zo gedragen als tevoren, hulpeloos rondkijken en een steun zoeken. Maar het zou weten: dit is een dwaling; wat ik doe, is het gevolg van onvoldoende of onjuiste oefening. In de tweede fase begaat het kind fouten, maar het zou zijn eigen fouten zien, ja zelfs met behulp van deze fouten trachten te demonstreren, hoe zwak en hulpbehoevend het eigenlijk is. In de derde fase begint het kind zijn fouten, zijn dwaling te slopen; nu zal het zich gaandeweg, door gestadige oefening, in een betere richting oriënteren. Het zal ernaar streven zich zelfstandiger te maken, en ervaren dat dit een veel betere weg is. Zo'n kind zal dan thuis en op school, en ook later in het leven, goed vooruit komen.

Het is van groot belang, dat men deze automatisering van de levensstijl op het spoor komt. Fragmenten zijn daartoe voldoende. De manier van spreken, van iemand een hand geven, de houding, de wisseling van gelaatskleur, kleine bewegingen kunnen iets van de levensstijl verraden. Dat loopt allemaal vanzelf, automatisch, zonder dat er een controlerende instantie aanwezig is; men kan ook moeilijk verlangen, dat een kind op zichzelf toezicht zou houden. Het inzicht in die eigenaardigheden, de bewustwording ervan kan dat mechanische proces bij het kind onderbreken. Ieder mens bezit zijn eigen aard, welke hem nooit verlaat: dat is het gemechaniseerde in hem. Doch zodra hij er op begint te letten, verbreekt hij dat automatisch verloop; zodra hij erover gaat nadenken, wordt het automatisch verloop gestoord. Darwin zegt hiervan: wanneer de slijmhuide van de neus wordt geprikkeld, begint de betrokkene automatisch te niezen, maar zodra hij aan dat niezen en wat er zo mee samenhangt denkt, dan niest hij niet meer. Welnu: men make zijn patiënt er opmerkzaam op, dat hij aan het niezen en wat zich daarbij afspeelt moet denken, dan zal hij niet meer niezen. Een zeer mooie illustratie hiervan vindt men in Meyrink's "Van de Fluch van de Kröte".

Iemand maakt een uitstapje of gaat wat wandelen: hij denkt niet aan zijn bewegingen. Plotseling bemerkt hij, dat hij op een gevaarlijk terrein loopt: hij wordt bang, gaat op zijn bewegingen letten, en zijn gang is niet meer "onbewust". Zijn bewegingen worden onzeker. Zo is het ook met de gemechaniseerde levensstijl van een mens. Zolang zijn gemechaniseerde bewegingen toereikend zijn, zolang hij niet voor bijzondere moeilijkheden staat die hem wakker schudden, denkt hij niet na, geeft hij zich geen rekenschap, en alles verloopt mechanisch overeenkomstig de oefening. Maar een moeilijkheid dwingt hem tot nadenken. Wanneer dat nadenken steeds in overeenstemming was met common sense, zou er niet te klagen zijn. Maar het doel van een kind zal steeds in de richting van de gemechaniseerde bewegingen liggen. Ook zijn bewust denken loopt in die richting. Wanneer men de gemechaniseerde levensstijl gelijk stelt met datgene, wat andere psychologen het "onbewuste" noemen, kan men zeggen dat het bewuste en het onbewuste naar hetzelfde doel streven, zich op dat punt niet van elkaar onderscheiden. Ik kant mij ten sterkste tegen de opvatting van hen, die in het onbewuste de drager zien van boze driften.

2. Een fantasie over rijkdom

Ook dagdromen en fantasieën over een beroepskeuze bij voorbeeld kunnen fragmenten leveren voor de kennis van de levensstijl. Ter illustratie wil ik hier zo'n dagdroom bespreken,

die feitelijk hetzelfde bevat als de meeste dagdromen en fantasieën, namelijk wat de betrokkene in werkelijkheid schijnt te ontbreken.

Het is de dagdroom van een meisje, Olly geheten; hij luidt:

"Er was eens een moeder, die had kinderen; de moeder had niet veel geld. Maar eens zei ze: Kinderen, iedere dag mogen jullie zoveel geld vragen als je wilt."

Naar mijn ervaring schijnt deze dagdroom erop te wijzen, dat de belangstelling van dit meisje sterk gehecht is aan geld, en dat is alleen mogelijk, wanneer uit geld voor haar enige moeilijkheid is voortgekomen. Zolang er geen moeilijkheden zijn, zal dit probleem in haar fantasie niet opduiken.

"Toen zei Olly, een van de kinderen: Ik zou graag een huis willen hebben; kunt u een bouwer laten komen? ja, antwoordde de moeder. Toen kwam de bouwer, en ik kreeg het mooiste huis van de wereld,"

Dit meisje moet iets te maken hebben gehad met het bouwen van een huis, Misschien heeft ze vroeger betere dagen gekend en werd dit punt, door verandering van de situatie, voor haar van grote betekenis.

"Toen liet huis klaar was, kocht ik de mooiste meubels die er maar bestaan. Daarna zette ik een advertentie in de krant: Gevraagd een meisje-alleen, lief voor kinderen. Er boden zich een massa meisjes aan, en we huurden er een, die Lotte heette. We hadden kamers vol speelgoed. Toen het huis klaar was, ging ik naar de Bijenkorf en kocht ik een zijden jurk."

Dit meisje heeft vroeger stellig betere dagen gekend; in haar omgeving moeten rijke lieden en kostbare meubels zijn geweest,

"Verder kocht ik nog een prachtige mantel en een hoed. Daarna ging ik naar huis en vroeg van moeder 140.000 miljoen miljard."

In deze som heeft het kind heel duidelijk uitgedrukt, hoezeer zij het geld overschat. Zij heeft blijkbaar een sterk gevoel van minderwaardigheid en meent, dat het zonder geld in de wereld niet gaan zal: het geld heeft ze nodig als steun.

"Toen ging ik weer uit, om inkopen voor het middageten te doen. De volgende dag inviteerde ik alle kinderen, die ik maar bereiken kon, op een feest."

Hier blijkt duidelijk hoe een kind, dat hevig gebukt gaat onder armoede of naar eigen gevoel te weinig hebben, in tegenstelling daartoe tot overmatige wensen vervalt. Het is een beweging, welke van omlaag naar boven streeft. Zij begeert 140.000 miljoen miljard en gaat daarmee inkopen doen voor een maaltijd: met haar geld weet ze niets aan te vangen.

"Toen de kinderen kwamen, kregen ze eerst een heerlijk maal. Daarna gingen we spelen. En daarna gingen de kinderen weer naar huis."

Zij heeft blijkbaar behoefte aan contact met andere kinderen. Men kan niet beweren, dat ze slechts door egoïstische gevoelens wordt gedreven: ze vindt het niet prettig, alleen over zo veel geld te beschikken. Stellig ligt in deze neiging tot royaliteit ook een edele aandoening. Haar waarde zoekt zij in de nuttige sfeer, en zij wil anderen van haar rijkdom laten meegenieten.

3. De functie van de droom.

Dezelfde fragmenten vindt men in de droom. De psychologie van de persoonlijkheid neemt geen genoegen met eenzijdige waarnemingen, maar zoekt voortdurend naar nieuwe bewijsstukken, om zich te kunnen vergewissen, of de verschillende indices tot dezelfde gevolgtrekkingen leiden.

Ik heb de vorige maal reeds over de belangrijkheid van het droomleven gesproken en daarbij vermeld, dat het in alle tijden en bij alle volken een grote rol heeft gespeeld. Men vindt in de Bijbel, bij de Romeinen, bij de Egyptenaren talrijke berichten, waaruit blijkt hoe een grote

waarde aan de droom werd gehecht: de droom werd als een wenk van de Goden beschouwd, als betrouwbaar teken voor de toekomst.

De mensen hebben instinctmatig beseft, dat alleen droomt wie niet geheel zeker van zichzelf is, in een bepaalde situatie niet weet hoe hij moet optreden. Iemand die niet aarzelt over wat hij doen moet, droomt niet; doch zodra iemand voor een probleem staat, waarvan hij zich verbeeldt het in wakenden toestand niet te kunnen oplossen, dan droomt hij, om in de droom een steun te zoeken. De psychologie van de persoonlijkheid heeft vastgesteld, dat in de droom een affect ontstaat, een emotie, een psychische tendens, welke vrij baan maakt voor de weg, die de dromer wenst te gaan. Met komt er in de droom inderdaad op aan, een stemming te wekken, een bepaalde gevoels sfeer, welke het mogelijk maakt bij aarzeling en onzekerheid de knoop door te hakken.

Men staat immers vaak voor een probleem, dat men met het wakend bewustzijn, tegelijk in overeenstemming met de logica en met de eigen levensstijl, niet weet op te lossen. Er bestaat feitelijk geen principieel onderscheid tussen ons droomleven en wakend leven: ook wakend werken wij met stemmingen en gevoelens, als het er om gaat een hinderpaal te overwinnen. Als voorbeeld herinner ik aan een novelle van Tsjechow, "De sirene". Hierin wordt beschreven, hoe men iemand door het opwekken van een zekere stemming ertoe kan brengen, zijn leven een totaal andere richting te geven. Door de schildering namelijk van allerlei fijne gerechten wordt de honger van de betrokkene, een zeer plichtgetrouwen ambtenaar, zo zeer geprikkeld, dat hij zijn kantoorwerk onderbreekt en wegsnelt, om zijn behoefte aan eten te bevredigen.

De menselijke ziel is geneigd, zich niet slechts door de logica, maar ook door gevoelens en stemmingen te laten leiden, ja bepaalde stemmingen in zich op te wekken, welke in tegenspraak staan tot de logische overwegingen. Ik geloof dat wij allen in deze neiging verstrikt zijn. Vele handelingen kan men logisch niet begrijpen: zij worden beheerst door emoties. Ook wakend kunnen wij stemmingen opwekken: wanneer we aan droeve gebeurtenissen denken, wanneer we onze gedachten richten op een naderend onheil, dat iemand, die ons na staat, zou kunnen overkomen, dan zal onze stemming met die gedachten in harmonie zijn. Wanneer wij ons voorstellen, dat we in een prettig, vrolijk milieu zijn, zal onze stemming daarmee overeenkomen. Coué bouwt hierop zijn methode: hij wil de mensen aan levensvreugde en veerkracht helpen, door hen met behulp van autosuggestie tot de overtuiging te brengen, dat het hun allengs al beter en beter gaat.

We kunnen begrijpen, dat een kind zich aan emoties en stemmingen overgeeft, welke de logica weerspreken. Ook die stemmingen moeten binnen bepaalde perken worden gehouden, en het is geen aanbevelenswaardige methode, met behulp van een groep fantasieën en vroegere, in het geheugen levende situaties een gevoels sfeer te telen en psychische trillingen concreet uit te beelden, waarvan het doel is een persoonlijk overwicht te verwerven, zichzelf tot held of godheid te promoveren. De gewoonte, bepaalde stemmingen bij zichzelf op te wekken, is een karakteristiek symptoom van de levensstijl. Wie voor zijn taak werkelijk een oplossing zoekt en zijn moeilijkheden op de nuttige weg wil overwinnen, zal overeenkomstige stemmingen kweken en de daarbij passende fantasieën verzamelen.

In de droom hebben wij meer speelruimte, we worden dan door de werkelijkheid minder gecontroleerd. In de droom ben ik vrij, juist die fantasieën en stemmingen op te roepen, welke mij steunen op de weg, die ik toch zou gegaan zijn. De gevoels sfeer, welke in de droom wordt opgewekt, dient ertoe mijn handelingen te rechtvaardigen: het schenkt een grote rust, wanneer iemand kan zeggen, dat hij het zo en zo heeft gevoeld en overeenkomstig zijn gevoel heeft gehandeld. De gevoelens zijn slechts medeconstituerende factoren van de algemene levensstijl, want de betrokkene heeft deze gevoelens te hulp geroepen omdat ze bij zijn levensstijl passen.

Wanneer iemand gaat slapen met het gevoel, voor het een of ander ingewikkelde probleem van het praktische leven geen oplossing te weten, dan zal die moeilijkheid hem ook in de slaap vervolgen en opjagen, en, zich niet storend aan het gezond verstand, de beelden en symbolen kiezen, die kunnen helpen een beslissing door te zetten. Men voelt zich gerechtvaardigd, wanneer men de weg gaat die de levensstijl voorschrijft. De middelen, waarvan de dromer zich bedient, zijn dezelfde als de in het wakende leven gebruikte. Dat wij in de droom onze gevoelens kunnen opzweepen, kan blijken uit het volgende voorbeeld. Het gaat om een ervaring, die ik in de oorlog had. Ik had de leiding van een groot hospitaal voor overspannen en zenuwzieke soldaten. Ik mag zonder overdrijving zeggen dat deze plaats zeer gezien was, daar ik nerveuze mensen niet gauw naar het front terugzond. De patiënten voelden zich veilig, ze waren niet bang voor een onbillijke behandeling, en ik had goede resultaten.

Nu kwam er eens een jonge man, die over zwakke zenuwen klaagde en mij verzocht, hem van de krijgsdienst te bevrijden. Zijn argumenten bleken tamelijk ongegrond, hoewel hij met gekromde rug rondliep, alsof hij misvormd was. Ik moest over mijn patiënten geregeld rapport uitbrengen aan de chef van het garnizoenshospitaal, die de beslissing in handen had. Toen de dag kwam, waarop de jonge man mijn hospitaal moest verlaten, zei ik hem dat zijn toestand niet rechtvaardigde, hem vrij te stellen van militaire dienst. Plotseling richtte hij zich uit zijn gebukte houding op: hij smeekte mij hem vrij te maken, daar hij een arme student was, die bovendien nog zijn bejaarde ouders moest onderhouden; hij verklaarde dat het de dood van het hele gezin zou betekenen, wanneer hij weer onder de wapenen moest. Ik troostte hem met de verzekering, dat ik alles zou doen wat in mijn macht lag en zou proberen, dat hij uitsluitend voor wachtdienst zou worden gebruikt: dan zou hij nog een betrekking voor halve dagen kunnen waarnemen. Hij was niet tevreden, smeekte mij, schreiend dat ik volkomen vrijstelling voor hem zou aanvragen. Maar ik moest met de oorlogstoestand rekening houden en tevens met het feit, dat de chef van het garnizoenshospitaal een ongemotiveerd verzoek om vrijstelling zou kunnen vernietigen, en hem dan rechtstreeks naar het front zou kunnen sturen. Ik ging 's avonds naar huis met de gedachte: het enig bereikbare is, dat hij voor de wachtdienst wordt bestemd.

Die nacht droomde ik, dat ik een moordenaar was. Ik wist niet, wie ik had vermoord; ik liep rond langs donkere straten en had een soortgelijk gevoel als Raskolnikow: schuldig- onschuldig een moordenaar te zijn. Trillend en bevend werd ik wakker, in de stemming dat ik een moord had begaan.

Spoedig heb ik begrepen, dat mijn droom betrekking had op die jongeman en op overdreven wijze voorstelde, wat eigenlijk de gevolgen konden zijn, wanneer ik zijn verzoek niet inwilligde.

Logisch kon ik niet anders handelen, zonder hem in gevaar te brengen. Door aan zijn smeekbede gehoor te schenken, kon ik hem slechts schaden. Maar toch had ik het gevoel, dat ik meer voor hem moest doen, en nu wilde ik in de droom mijn gezond verstand aan de dijk zetten en het die jongeman nog gemakkelijker maken, om zijn ouders te redden. Dat zelfbedrog ben ik op het spoor gekomen en zo bleef ik bij de opvatting, welke mijn verstand mij voorschreef.

Sinds ik deze stand van zaken heb doorzien, laat ik mij door overdreven gevoelens niet meer vangen. In het hierboven omschreven geval zou common sense nooit hebben kunnen erkennen, dat ik een moordenaar was. Ik was toegevend genoeg, maar de droom kan zich veroorloven, een dergelijke gemoedsgesteldheid uit te breiden en te versterken, door mij tot een moordenaar te maken. Dat was een gelijkenis. Onze esthetische ontwikkeling maakt ons gevoelig voor gelijkenissen; maar we mogen niet voorbij zien, dat een gelijkenis onder alle omstandigheden een listig bedrog is, en ten overstaan van de werkelijke feiten, van de logica, een vervalsing. Datzelfde geldt voor de symbolen van de dichters. Gelijkenissen gebruiken we

steeds, wanneer we iets willen verklaren of beschrijven en met de naakte waarheid alleen ons doel niet kunnen bereiken. Een gelijkenis toont een tendens, zij is de inkleding van wat haar auteur eigenlijk bereiken wil. Ook een leermeester grijpt ter aanvulling van zijn uiteenzettingen naar gelijkenissen, elke hij als een truck, als een kunstgreep gebruikt.

1. Recapitulatie.

Ter verklaring van de droom heb ik tot zover het volgende aangevoerd:

1. De droom heeft tot taak, een stemming op te wekken, die de dromer in een bepaalde situatie van zijn leven tegen zijn verstand in daarheen moet drijven, waar zijn levensstijl hem eigenlijk brengen wil.
2. De dromer bedient zich van bepaalde middelen, welke eveneens uit zijn levensstijl voortspruiten: hij gebruikt namelijk in zijn droom zekere beelden en herinneringen, welke hem zijn taak vergemakkelijken of nader brengen bij zijn doel.
3. De dromer grijpt gaarne naar een symbool of een gelijkenis, om de stemming te doen aanzwellen, welke voor zijn doel nodig is. De dromer behoeft die stemming, om de richting te kunnen bewaren, welke hij vreest te zullen verliezen, wanneer hij naar zijn gezond verstand luistert. Daarom mag hij zijn droom ook niet begrijpen: hij drinkt zich een roes aan zijn droom, in een sfeer waarin hij door de werkelijkheid niet kan worden gecontroleerd.

In de droom doet zich een leiding gelden, die een bepaalde keuze bewerkstelligt. Deze keuze is tendentius. Zekere gebeurtenissen duiken in de herinnering van de dromer op, zoals ook bij kinderen geschiedt, en wel juist die herinneringen, welke bij de levensstijl passen. Deze levensstijl bepaalt ook de belangstelling: een ieder richt zijn belangstelling op de dingen, welke voor zijn persoonlijk streven naar overwicht bevorderlijk zijn. Ook dromen zijn een geschikt middel, om de levensvorm van een kind of een volwassene te bepalen.

Daarmede is nog niet gezegd, dat het dromen het innerlijk leven geheel open legt, Maar de interpretatie van de droom is ook een weg, om dat innerlijk leven te leren begrijpen, en deze weg is vooral dienstig, om aanvullende gegevens op te sporen, waardoor een volledig beeld van de persoonlijkheid mogelijk wordt.

Een ander middel, om zich in de roes van een bepaalde stemming te brengen, vindt de dromer in het verkorten van zijn probleem. De droom laat hem niet het probleem in zijn volle omvang zien, maar eenzijdig belicht: een enkel punt verschijnt als het gehele probleem. In ons wakend leven doen wij hetzelfde, dat kunnen we in talloze gevallen van de dagelijkse ervaring waarnemen. Een jongen wil bij voorbeeld niet leren zwemmen, hij wil het water niet in, en nu zegt men hem: "Ten hoogste zul je wat nat worden, probeer het maar!" Alsof het nat worden het enige was, wat de jongen bang voor het water maakte. Op soortgelijke manier grijpt ook de dromer vaak naar een enkel punt, de rest wordt als onbelangrijk verwaarloosd.

De andere kant van deze verkorting of beperking is de overdrijving, waarvan ik reeds gesproken heb, toen ik mijn eigen droom over die jongeman in het hospitaal vertelde.

2. Typische dromen.

Er bestaan zeer typische dromen, welke vaak terugkeren, en ook al betekenen zij niet telkens hetzelfde, toch steeds dezelfde stemming opwekken en in veel opzichten op elkaar lijken. Zodra men weet, dat een kind een typische, vaak terugkomende droom heeft, kan men er belangrijke conclusies uit trekken.

Zo'n typische droom is de "valdroom", waarin de dromer min of meer diep omlaag valt.

Veelal is deze droom zo sterk verkort, dat slechts het gevoel van vallen overblijft. Soms is deze droom zo intensief, dat de dromer daarbij uit zijn bed valt. Deze droom stelt de uiterste consequentie voor van wat een dromer zich voorstelt, dat met hem zou kunnen gebeuren, als hij niet voorzichtig is. Hij verwekt in de dromer een stemming, welke hem waarschuwend, als een wacht, toeroept: "Pas op, overschrijd de u gestelde grenzen niet! U bent in gevaar!"

De frequentie van deze droom bewijst alweer, dat het grootste deel van de mensen niet ergl moedig is, maar in een sfeer van angstige voorzichtigheid leeft. De menselijke cultuur is

doortrokken van deze angst, en vermoedelijk zou de geschiedenis van individu en maatschappij geheel anders zijn verlopen, wanneer men meer moed had bezeten. Een andere typische droom is de vliegdroom, waarin zich het streven naar overwicht openbaart. Deze droom drukt uit, hoe men iets zou kunnen presteren, wat men in de werkelijkheid niet tot stand kan brengen, iets wat bovenmenselijke kracht vereist. Bij kinderen, die zulke dromen hebben, vindt men karaktertrekken, welke duidelijk wijzen op zulk een streven naar overwicht. Soms wordt de vliegdroom met een valdroom verbonden, wat dan ongeveer betekent: "Wie hoog stijgt, valt diep;" of:

Hij die wil stijgen boven krachten, Heeft wis een grote val te wachten.

Zeer vaak wordt iemand in zijn droom door een mens of een dier vervolgd. Zulke dromers voelen zich blijkbaar de zwakkere: in hun dromen uit zich een sterk gevoel van minderwaardigheid. Uit de dromen van inbrekers blijkt hetzelfde. Die dromen bij voorbeeld in groot gevaar te verkeren, geen uitweg te zien; of ze worden door Iemand vervolgd, willen de deur sluiten, maar deze sluit niet, en dergelijke meer. Op zulke dromen lijkt ook de nachtmerrie, waarin men een onweerstaanbare druk voelt, terwijl men zich daarbij vaak verbeeldt, wakker te zijn.

Ook heeft men in een droom dikwijls de ondervinding, te laat te komen voor de trein of hoe dan ook. Zulke mensen verbeelden zich, door het een of ander noodlot te worden vervolgd, alsof het ongeluk het speciaal op hen en niet op anderen had gemunt. Het kan ook gebeuren, dat iemand zich in een moeilijke situatie bevindt en nu bedenkt, hoe prettig het zou zijn, als hij niet behoefde mee te doen. Hij wil zich dan stilletjes aan zijn taak onttrekken. Ook dromen over een examen komen vaak voor. Het is een zeer bedenkelijk verschijnsel, wanneer zulke eksamendromen met een gevoel van angst gepaard gaan en ten doel hebben, de angst aan te wakkeren.

Er bestaan ook nog andere dromen, welke bij een bepaald mens telkens terugkeren. Dergelijke van tijd tot tijd terugkerende dromen verraden zeer duidelijk het karakterbeeld van de dromer, wanneer men ze slechts juist interpreteert. Men kan eruit opmaken, hoe een bepaalde persoon in de meest uiteenlopende situaties telkens dezelfde brug tracht te slaan, om zijn doel te bereiken.

3. Weinig en vaak dromen.

Het is zeer interessant op te merken, dat sommige mensen veel, en andere maar weinig of niet dromen. De oorzaak daarvan schijnt hierin te liggen, dat mensen, die zich niet graag bedwelmen of op hun stemmingen leven, die hun emoties niet zo hoog aanslaan, weinig of niet dromen. Het schijnt ook dat mensen, die zich in hun toevallige situatie behaaglijk voelen of althans niet de wens koesteren, daar verandering in te brengen, niet geprikkeld worden om een probleem, waarvoor ze worden gesteld, op te lossen, en dan ook niet dromen. Mensen daarentegen, die zich meer door hun gevoelens dan door hun logica laten beïnvloeden, dromen vaker.

Sommigen dromen kort, anderen lang. Iemand die kort droomt zoekt een korte weg naar de oplossing van zijn probleem, en kweekt zonder omwegen de stemming, welke hij daartoe nodig heeft. Langere, meer ingewikkelde dromen verraden een karakter, dat niet goed in staat is een uniforme stemming te telen. Vaak mislukt het, een lange droom tot klaarheid te brengen: deze dromers zijn nog onbeslist over hun richting, zij weten nog niet, aan welke stemming zij zich eigenlijk bedrinken willen.

4. Verschillende kinderdromen.

Ter illustratie laat ik nu verschillende kinderdromen volgen.

Een achtjarige jongen vertelt: "s Nachts droom ik haast nooit, en overdag eigenlijk ook maar zelden." Men zou zeggen, dat dit een kind is zonder veel aarzelingen, realistisch, een kind dat zich niet misleiden laat door gevoelens.

"Alleen stel ik me dikwijls voor, dat ik, als ik groot ben, met ons dienstmeisje wil trouwen." Deze jongen laat zich niet met een praatje in het riet sturen: hij weet wat hij wil.

"Ik houd veel van haar, want ze is erg lief voor me. Wanneer ze met haar bruidegom voor het altaar staat, zal ik op hem toespringen en hem wegstoten." Hij vat de zaak ernstig op en bereidt er zich op voor, dat hij krachtdadig zal moeten optreden'.

Een meisje van negen jaar droomt: "Ik lag in mijn bed en droomde. Het was een afschuwelijke droom. Ik stond in een grote kamer, deze was leeg en griezelig; er waren twee grote vensters, maar toch was het er ijselijk. Ik zag de Dood in de kamer rondlopen, gehuld in een lang, slepend, wit gewaad. Hij had geen ogen en geen haar, maar zag er toch uit alsof hij mij wilde aankijken. Ik wilde schreeuwen, maar de stem bleef mij steken in de keel. Daar zag ik mijn vader. Hij zag er heel anders uit dan gewoonlijk. Hij had een bruinen spitse baard en vier benen, en zag er ook heel jong uit, Toen zag ik opeens niets meer."

Deze droom ziet er heel gecompliceerd uit, toch is de verklaring eenvoudig. Het geldt een meisje, dat aan de dood van een van haar verwanten denkt, en aan de toekomst, hoe het zijn zal, als iemand uit haar omgeving sterft. Haar vader verschijnt in haar droom heel jong: ze wil zich gerust stellen met de overweging, dat het nog wel lang zal duren voor hij sterft. Ze schijnt meer gehecht aan haar vader dan aan haar moeder.

Ik zou er hier op willen wijzen, dat volgens sommige psychologen de kinderen onbewust de dood van hun ouders wensen. Zulke dromen, waarin deze wens tot uiting komt, heb ik haast nooit gevonden. Bij ons kind is de stemming heel droevig. Het meisje denkt aan de toekomst en stelt zich voor, wat ze beginnen moet als haar vader sterft: dat zou afschuwelijk zijn. Maar dan stelt ze zich meteen gerust: gelukkig is hij nog heel jong. Dat ze haar vader in de droom met vier benen heeft gezien, kan ook een symbool zijn, een vorm van een driftig scheldwoord: jij ezel! Maar tussen dit onderdeel en de rest kan ik geen samenhang ontdekken.

Een ander negenjarig meisje vertelt: "Ik droomde eens prachtig van een engel. Ik was in een tuin, toen kwam een man die mij in het water wilde gooien. Plotseling stond de engel voor me. Hij hield mij in zijn armen vast en zei: "Als je dit kind in het water gooit, moet je sterven!" Toen vloog de engel met mij naar de hemel. Hij nam ook mijn ouders mee. Het was daar heel mooi en ik voelde me gelukkig." Dit is natuurlijk een kind, dat naar een steun zoekt. Een man schijnt voor dit meisje een gevaarlijk wezen te zijn: hij wil haar in het water gooien, dat beduidt: zo'n man voert iets kwaads in het schild, en je moet een engel hebben om je te beschermen. Dat ze haar ouders met zich mee neemt naar de hemel, is een tweede bewijs, dat het hier een verwend kind betreft.

"Ik droomde eens," vertelt ditzelfde meisje, "dat het Christuskind er was. De dag tevoren had ik het Christuskind een brief geschreven, daarom droomde ik ervan. Ik droomde dat ik een Kerstboom kreeg zo groot, dat hij helemaal tot de hemel reikte. Ik was erg blij." In een droom kan niets anders voorkomen, dan een voortzetting van de psychische bewegingen van de afgelopen dag. Dit meisje bevestigt deze psychologische waarheid: "Ik was zo blij, omdat er zoveel lekkernijen aan de boom hingen." Zij interesseert zich blijkbaar sterk voor lekker eten. "Ik sperde mijn ogen wijd open," zo gaat de droom verder, toen ik in een poppenwagen een grote, grote teddybeer zag." Vermoedelijk is dit meisje een visueel type. "Toen ik een stuk suikergoed van de boom wilde nemen, vloog de deur open en Zwarte Piet kwam binnen en verdween weer meteen." Dat is het gebod: Niet snoepen!

"Toen ik wakker werd, keek ik verbaasd rond: waar was die grote Kerstboom nu? en die grote, grote teddybeer in de poppenwagen? Alles was verdwenen. Mammie heeft mij in mijn droom een zoen gegeven." Ongetwijfeld is dit meisje sterk aan haar moeder gebonden. Het is een kind met veel begeerten, welke in de grote Kerstboom worden voorgesteld, en snoeplustig. Het is haar nooit genoeg: als alles weg is, moet ze tenminste nog een zoen van moeder krijgen.

Een wat moeilijk lerend kind van tien jaar, een meisje uit de volksklasse, droomt: "Vader en ik gingen wandelen. We liepen een uur en nog een uur, maar we kwamen nooit waar we wezen wilden. Eindelijk kwamen we bij een huis, waar we naar binnen gingen." Dit kind voelt zich niet zeker, niet opgewassen tegen haar taak. "We gingen naar binnen en alles was van zilver. We werden zo moe van het kijken naar al dat zilver, dat we insliepen." In de droom vielen ze in slaap. "We droomden, dat een duivel ons pakte en ons een berg op droeg. We rolden weer naar beneden, vader en ik ieder een anderen kant op. Toen werd ik wakker, en ik moest al opstaan, want het was al zeven uur."

Voor dit meisje komt er altijd een narigheid. Eindelijk na een lange reis aangekomen, verschijnt er plotseling een duivel, hij pakt je en neemt je mee. Dan rol je naar beneden, je valt, het is steeds te moeilijk, je kunt je niet ophouden.

Het handschrift van dit meisje vertoont bij iedere regel een neiging tot zakken. Misschien is dat slechts een toeval, maar in ieder geval verkeert dit kind steeds in een stemming, niet te kunnen volhouden. Waarom zou ik me eigenlijk inspannen, denkt ze.

Een elfjarige jongen vertelt: "Ik droomde eens van een beek. Ik liep langs de beek, tot ik aan een half droge plek kwam. Daar lag een jonge haai. Ik trok mijn revolver en schoot hem dood." Dat is een jonge held, die het zich heel gemakkelijk maakt: hij heeft een revolver, en de vis is weerloos. "Toen ik hem optilde, ontdekte ik meer dan drie schotwonden." Dat is wel een heel bijzondere heldendaad! "Ik droeg hem naar huis en sneed zijn buik open. De ingewanden haalde ik er uit. Toen werd ik wakker, daar het zo walgelijk was."

Voor dit laatste moet een verklaring worden gevonden. Het zou o.a. mogelijk zijn, dat deze jongen er belangstelling voor heeft, hoe de dingen er van binnen uitzien, maar erdoor teleurgesteld is. In de structuur van een droom spiegelt zich iets af van de intelligentie van de dromer: een droom verklikt niet slechts de particuliere eigenaardigheden van een mens, maar leert ook allerlei andere dingen.

Een andere jongen, twaalf jaar oud, vertelt: "Een van de laatste nachten had ik een wonderlijke droom. Ik was een smidsjongen en had geen ouders." Dit lijkt wel het overdenken van wat later eens zal gebeuren. "Ik woonde in een kleine kamer bij een keurig nette vrouw, die sterk op mijn moeder leek." Het kan ook het terugdenken van een wees aan vroeger jaren zijn. "Aan die vrouw hoefde ik geen huur te betalen."

Uit andere gegevens blijkt, dat deze jongen inderdaad allang geen ouders meer heeft. Hij is nu twaalf jaar oud en kan nog steeds niet vergeten, dat hij geen moeder heeft. Dit kind moet er voortdurend aan denken, hoe het zou zijn als hij een moeder had.

"Op een dag," gaat de droom verder, "Toen die vrouw mij mijn ontbijt bracht, juichte ik plotseling, want ik herkende in haar mijn moeder! Onmiddellijk daarna werd ik wakker." Als hij maar een moeder had, zou het hem wel goed gaan, denkt hij. Dan zou hij een lekker ontbijt krijgen, hij zou geen huur hoeven te betalen, hij zou altijd blij zijn.

Wezen overschatten vaak de betekenis van het treurige feit, dat zij geen moeder hebben. Bij zulke kinderen zal men steeds weer vinden, dat zij alle moeilijkheden en iedere narigheid in het leven daaraan wijten, dat zij geen moeder hebben. Dit roept zeer dikwijls een bittere stemming op.

Ik herinner mij een jongen, een wees, die als leerjongen bij een patroon was geplaatst en door hem slecht werd behandeld. Hij beging zelfmoord en liet een brief achter, waarin hij schreef: "Ik zou liever bij mijn ouders willen zijn." Er bestond bij deze jongen een grote gaping tussen werkelijkheid en fantasie.

De tot nu toe besproken dromen tonen ons kinderen, die niet heel moedig zijn, uitgezonderd dan de jongen die met het dienstmeisje wilde trouwen. In het algemeen is kenmerkend voor een droom, dat hij weinig courage indiceert. De dromen en de herinneringen van de hierboven behandelde kinderen wijzen op een zwak fundament, op een wankele levensbasis: deze kinderen zullen in hun verdere leven gekweld worden door allerhande vrees, hun gedachten

zullen tobben met gevaren en nederlagen, zij zullen zich nooit met volle kracht inspannen om een doel te bereiken, niet moedig op een probleem aanstevenden, maar door hun dromen een stemming kweken, welke het hun gemakkelijk maakt voor de moeilijkheden uit de weg te gaan, liever dan zich met toewijding op hun taak te werpen.

Het is een merkwaardige levensbeschouwing, welke zich in het gedrag van deze kinderen weerspiegelt. "Levensbeschouwing": dat is, hoe men alle vragen van zijn leven bekijkt, hoe men zich daar tegenover stelt, welke conclusies men trekt. Wanneer iemand zich voortdurend gedraagt alsof hij aan een wedloop deelneemt, zich voortdurend haast, ontevreden is, vol vrees en angst dat een ander hem zal overvleugelen, hoe zou men zo iemand dan beter kunnen helpen, dan door hem aan te tonen, dat zijn opvatting onjuist is! De "strijd van allen tegen allen" is ook een levensbeschouwing, maar geen algemeen geldige. Men moet de onjuistheid van deze zienswijze bloot leggen, en de mensen ertoe brengen, de juistheid van een levensbeschouwing te erkennen, welke in de geest van het gezond verstand nuttig en redelijk is.

IX. SAMENVATTING en VOORBEELDEN.

Wil men het gedrag van een moeilijk kind leren interpreteren, dan is het steeds de beste methode, zich in dat kind te verplaatsen, zich ermee te identificeren, ten einde het zodoende beter te kunnen begrijpen. Wanneer men probeert een portret aan een spijker op te hangen, kan men soms door een wonderlijk gevoel worden bekropen: het gevoel alsof men zelf in dat portret is. Wanneer men een huis voorbij komt en ziet, dat daar boven op de derde verdieping een vrouw de ramen zeemt en zich net zo beweegt, zoals ze doen zou wanneer ze niet op een smalle vensterbank stond, zal men een gevoel van spanning krijgen, een gevoel alsof men zelf daar in de hoogte stond. Datzelfde overkomt ons, wanneer we een koorddanser zien werken. Wanneer een redenaar voor een groot publiek midden in zijn rede plotseling blijft steken en niet verder kan, zal men zelf een gevoel van beklemming en beschaming krijgen.

Begrijpen is eigenlijk een vorm van identificatie. Deze identificatie speelt het gehele leven, van het begin af, een enorme rol, en begeleidt ons in ieder uur van ons bestaan. In de schouwburg spelen wij met de toneelspeler mee; bij onze lectuur vereenzelvigen wij ons met de held of de heldin. Er bestaan talloze voorbeelden van het proces: hoe het begrijpen zich verbindt met het zich in de ander indenken.

We verplaatsen ons in de ander ondanks onszelf, we kunnen het niet nalaten. Ook bij het lezen van een roman denken we vaak: juist zoals bij mij, zonder te bemerken dat men zich eigenlijk geheel in de ander heeft verplaatst. Men beleeft, vaak zonder er zich rekenschap van te geven, het lot van de figuren uit het boek.

Wie derhalve geleerd heeft, de beschrijving van een moeilijk kind te lezen, zal het gevoel krijgen: Wanneer ik in die toestand was, op zijn plaats stond, zou ik net zo handelen; in diezelfde omgeving zou ik dezelfde fouten begaan, hetzelfde doel stellen. Pas wanneer ik mij in mijn gevoel één met de ander kan maken, begrijp ik hem. Wie dat niet kan, verspilt vergeefse moeite: hij ziet de fouten niet, welke in de structuur van de levensstijl zijn ontstaan. De Individualpsychologie beschikt over de beste wapens, om het punt te ontdekken, waar de fout begint.

U kent de belangrijkste vraag, die we moeten stellen, om tot de kennis van de fout te komen: sedert wanneer bestaan er klachten? Deze klachten ontstaan meestal in een tijd, dat een kind zich voor nieuwe eisen ziet gesteld, waarvoor het onvoldoende werd toegerust. We hebben enkele nieuwe situaties leren kennen, welke men als toetssteen kan beschouwen; uit de wijze, waarop een kind in dergelijke omstandigheden reageert, kan men opmaken, of het al dan niet voldoende werd geoefend.

De vragen, waarvoor een mens wordt gesteld, zijn steeds van sociale aard. Deze vragen hebben hierop betrekking: welke houding neemt het kind aan tegenover het leven, tegenover anderen, tegenover zijn arbeid? Er bestaan in het leven slechts sociale problemen, waarvan de oplossing een zekeren graad van gemeenschapsgevoel vereist. We zijn tot het besef gekomen, dat een kind onschuldig is, wanneer het aan de gestelde eisen niet kan voldoen, daar het dit immers niet heeft geleerd, daar het niet is geoefend. Hierdoor verschijnt ook het probleem van de straf in een ander licht. We staan voor de plicht, uit te vorsen, waarom het kind niet goed werd voorbereid, om deze fouten te kunnen corrigeren; voor de plicht ook, hem die goede voorbereiding te verschaffen.

Ik heb de verschillende situaties, welke bij de bouw van de levensstijl een rol spelen, de revue laten passeren. Deze bouw begint met de verhouding tot de moeder; uit het latere gedrag zal blijken, of het gelukt is, deze verhouding op de juiste manier te ontwikkelen. Het fungeren van de zintuigen zal daarvan afhankelijk zijn: het kind zal met ogen en oren waarnemen en handelen overeenkomstig de belangstelling, welke de moeder bij haar kind voor zichzelf en voor anderen heeft kunnen wekken.

Een zeer belangrijke nieuwe omstandigheid is de geboorte van een broertje of zusje. Dit is een proefsteen die aantoonst, of het oudere kind genoeg belangstelling voor anderen, genoeg gemeenschapsgevoel bezit, dan wel nagenoeg alleen aan zichzelf denkt. Daarop volgen weer andere situaties: kleuterschool, of langdurige ziekte van een van de ouders, waarmee het kind zich nauw verbonden voelde; of het kind kan zelf ernstig ziek worden en daardoor in een toestand van tedere zorg en vertroeteling komen, waaruit het later, hersteld, tot zijn schrik ontwaakt, omdat het nu niet meer vindt, wat het zo lang heeft genoten. Andere moeilijke situaties ontstaan, wanneer een verwend kind een stiefvader of stiefmoeder krijgt of geheel wees wordt; wanneer een kind aanvankelijk in een welgesteld milieu opgroeit en de ouders later verarmen. Ook een plotselinge ommekeer in verzorging heeft groten invloed: wanneer een kind van vriendelijke pleegouders of grootouders in een stroever milieu komt, waar het harder wordt behandeld.

Pas wanneer een kind in een nieuwe en moeilijke situatie komt, zal men over zijn voorbereiding kunnen oordelen. School en verandering van onderwijzer betekenen reeds heel wat in het kinderleven. Men merkt het spoedig aan een kind, wanneer de ene onderwijzer vriendelijk en een ander te streng is geweest, wanneer het met de vorderingen op school niet gaat of het kind zich als leerling in de klas niet kan onderscheiden. Bij alle problemen van vriendschap, samenwerking, belangstelling kan men de graad van het gemeenschapsgevoel waarnemen.

Later in het leven zijn het de vragen van werkkring, beroepsuitoefening, liefde, huwelijk, welke de aard van het gemeenschapsgevoel aan de dag brengen. Telkens is het beeld weer anders. Steeds stellen we de vraag: Waarom heeft dit kind geen belangstelling voor anderen, waarom heeft het geen gemeenschapsgevoel? Maar we kunnen niet volstaan met het stellen van die vraag. Wat ik hier uiteenzet, is slechts het toetsenbord; het is niet voldoende, dit te kennen, men moet er ook op kunnen spelen, men moet het ook kunnen begrijpen, kunnen doorzien.

Ik heb drie typen van onvoldoend voorbereide kinderen onderscheiden, die meestal geen of maar weinig gemeenschapsgevoel bezitten:

1. kinderen met zwakke of zieke zintuigen of andere invalide organen;
2. verwende kinderen;
3. gehate kinderen.

Deze kinderen koesteren groter belangstelling voor zichzelf dan voor anderen, daar zij opgroeien als in een vijandig land. Verschillende hulpmiddelen staan ons ten dienste, om hun levensstijl, die tendens van hun innerlijk leven, te leren kennen. Deze stijl wordt reeds in de eerste vier á vijf levensjaren gemechaniseerd. In de blik, de lichaamshouding, in al de bewegingen van het kind komt zijn levensstijl tot uiting. Zelfs de houding, welke een kind in zijn slaap aanneemt, verraadt iets van zijn houding in het leven. Een kind, dat zich in zijn slaap als een egel oprolt, zal vermoedelijk niet veel energie of moed bezitten. Van een ander kind, dat ook in de slaap attent en oplettend schijnt te zijn, kan men vermoeden, dat het steeds groot en flink wil schijnen. Wie op zijn buik gaat liggen en zijn omgeving dus de rug toekeert, vertoont daarmee een gebaar van eigenzinnigheid. Ook dat zijn facetten van de levensstijl, evenals de angst. Kinderen die aan angst lijden voelen zich zwak, en zijn bijna steeds verwend.

Ik heb ook uiteengezet, van hoe groot belang de vroegste herinneringen uit de kinderjaren zijn. Wanneer we deze hiëroglyfen kunnen lezen, zullen we veel kunnen raden van de oorspronkelijke levensvorm van een kind.

De positie van het kind in het gezin bepaalt diens ontwikkeling op een eigenaardige, typische wijze. Beroepskeuze, fantasie, dagdromen en nachtelijke dromen bieden ons aanknopingspunten, welke ons mede in staat stellen ons in zijn levensstijl te verplaatsen.

Het beste opvoedingsmiddel is het gebod “Ken jezelf!”, waardoor we het kind tot volledig begrip van zijn fouten kunnen brengen en hem dan kunnen helpen, deze fouten te corrigeren. Zodra een kind de samenhang, de structuur van zijn eigen levensstijl doorziet, begint het zich van zijn gedrag rekenschap te geven: het is niet meer hetzelfde kind, het begint zich te controleren en gaandeweg zijn fouten te slechten. Dat is het gevolg van het “ken jezelf,” een gevolg dat door geen straf of berisping ooit wordt verkregen.

Waar begint het proces van de ontplooiing van het gemeenschapsgevoel? In de ziel van ieder kind liggen de kiemen van gemeenschapszin. Het contact met de moeder is de bodem, waarin deze kiemen zich ontwikkelen moeten. De moeder immers is de eerste mens, waarmee het kind verbonden is, het eerste “gij” weermee het kind in sociale betrekking staat: zij moet voor het kind een voorbeeld zijn van een vertrouwd medemens. Dat is haar eerste, belangrijkste functie.

Haar tweede functie is, het kind tot zijn levenstaak voor te bereiden, zijn belangstelling te richten op de anderen, op het gehele aardse leven. Zij moet bij het kind ook belangstelling voor zijn vader opwekken, ook voor broers en zusters, en deze belangstelling moet worden uitgebreid over een wijdere omgeving. Reeds aan een kind van vier á vijf jaar kan men opmerken, of het al dan niet een goed medemens zal zijn.

Door deze opvoeding tot sociale zin kunnen ook vele fouten worden voorkomen, welke anders tot talrijke moeilijkheden kunnen uitgroeien: onhandelbaarheid, neurosen, misdadigheid, zelfmoord, prostitutie, seksuele afwijkingen of vergrijpen, louter fouten van mensen, die geen of weinig gemeenschapszin hebben, met hun medemensen niet op de juiste manier verbonden zijn.

Het is geen gemakkelijke taak, om hen, die fouten begaan, tot het ware inzicht in hun fouten te brengen. De gehele levensvorm van een moeilijk kind verzet zich tegen verandering. Pestalozzi merkt op: “Wanneer u een verwaarloosd kind wilt verbeteren, zal het zich in alles tegen u keren en het u steeds moeilijk willen maken.” Dat is de tegenstand van de gemechaniseerde levensstijl, welke zich wil handhaven en als een machine op eigen wijze wil voortwerken. Een moeilijk kind eist enorm veel geduld, vriendschap en naastenliefde. Een kind behoeft een medemens, die belangstelling voor anderen heeft; het voelt dat, ook al begrijpt het die belangstelling nog niet; zoals het ook een mens, die de karaktertrekken draagt van een egoïst en voortdurend met zichzelf bezig is, antipathiek zal vinden.

Wanneer we in een kind de gemeenschapszin willen wakker maken, kunnen de twee functies van de moeder ons als richtsnoer gelden: we hebben de dubbele taak, het kind voor ons te winnen, en zijn belangstelling over de buitenwereld uit te breiden. We moeten ervoor oppassen de fouten van de moeder te herhalen en het kind alleen voor onszelf te winnen, of zelfs in dat opzicht te kort te schieten. Er staat ons geen andere weg ten dienste, daar het in de eerste plaats erop aankomt, dat die gemeenschapszin evenwichtig en sterk wordt.

Sociale oriëntatie en saamhorigheidsgevoel zijn ten nauwste met de ontwikkeling van een mens verbonden. Een kind, dat zich maatschappelijk oriënteert, kijkt en luistert scherper, heeft een sterker geheugen, presteert meer, bezit het vermogen kameraden en vrienden te winnen, is een goede medespeler en medewerker, en heeft stellig ook een meer ontwikkeld verstand, daar het door zijn gemeenschapszin in staat is, ogen en oren beter te gebruiken, en zuiverder te voelen. Men zal kunnen waarnemen, dat een bezitter van een harmonisch gemeenschapsgevoel beter tegen moeilijkheden is opgewassen en energieker tegenover het leven staat. Hij is beter geoefend, neemt op school en onder vrienden een prominente plaats in, slaagt eerder in zijn beroep en vindt een juister oplossing voor de vele problemen, welke ieder op zijn levensweg ontmoet.

Maar wat gebeurt er met de anderen? In de nuttige sfeer zullen zij stellig niet op de voorgrond staan. Wanneer een gunstig toeval hen toch op de voorgrond schuift, zullen zij zich daar niet kunnen handhaven. Zij zullen niet bemind zijn, zij zullen te kort schieten bij de oplossing van

de drie levensvragen: maatschappelijke verhouding, beroep, en huwelijk. Zij zullen immers geen belangstelling in anderen hebben, daar hun de juiste oefening ontbreekt.

1. Verlangen naar mooi-zijn en angst voor het leven.

Over een elfjarig meisje uit een welgesteld gezin met twee kinderen wordt het volgende gerapporteerd:

“De moeder klaagt, dat dit meisje, gewoonlijk heel zoet en gemakkelijk, soms ineens erg onhandelbaar kan zijn. Het bleek dat zij zich vooral misdraagt, wanneer haar zestien maanden oudere zus haar badmantel wil lenen en deze uit de kast haalt. Dan begint het kind te huilen en te razen, ze scheldt haar zusje uit en geeft als reden op, dat haar zus die mantel vuil zou kunnen maken.”

Wonderen gebeuren er niet: voor het plotseling wangedrag van dat overigens zo volgzaam kind moeten er redenen zijn. Zulke gevallen komen in de familiekring vaak voor. We moeten ons dan afvragen, bij welke gelegenheid dan eigenlijk zo'n uitbarsting los breekt. Dat elfjarig meisje van ons geval wil blijkbaar tegenover haar zusje als de sterkere optreden. In haar geraas openbaart zich een neiging, haar oudere zuster de baas te willen zijn. Ik heb er reeds meermalen op gewezen, dat twee zusters of in het algemeen twee kinderen uit eenzelfde gezin in een bepaalde wederzijdse verhouding opgroeien, waarin de jongste er naar streeft, de oudste te overvleugelen of op zijn minst te evenaren. De oudste daarentegen spant zich in, eigen positie te handhaven of te versterken.

“Het oudere meisje,” gaat het rapport verder, “vertoont een hang, haar zusje dwars te zitten en in situaties te brengen, waarin zij een minder fraai figuur slaat. Ze laat bij voorbeeld de badmantel op de grond vallen.” Die oudste stelt blijkbaar haar zusje op de proef: zij scheidt een situatie, waaruit blijken moet, of het jongere meisje voldoende in maatschappelijk optreden is geoefend. Het blijkt intussen, dat de jongste vooral met zichzelf bezig is. We kunnen aannemen, dat zij meent inderdaad de zwakste te zijn, en nu met behulp van een wild gekrijs zich wil handhaven. Zij lijdt aan een sterk gevoel van minderwaardigheid, dat haar niet met rust laat, zodat ze bij bepaalde gelegenheden los barst.

“Er is nog een gelegenheid, waarbij dezelfde scène zich afspeelt. Wanneer haar zusje namelijk door haar kamer wil komen, terwijl ze zich aankleedt.” Het meisje schijnt erg zedig of verlegen te zijn, veel erger dan normaal is. Haar moeder verklaart dat uit een schaamachtigheid, welke ook haar beheerst, en verklaart hieruit het geraas van het kind. Deze opvatting lijkt mij onjuist; ik denk dat het meisje die schaamachtigheid vertoont, omdat zij zich minderwaardig voelt. In dit verband rijst nu de vraag: hoe staan de zusjes lichamelijk tegenover elkaar? De moeder vertelt, dat de oudste opvallend mooi is, maar de jongste potig, hoekig, gedrongen, zodat het moeilijk te vermijden is, dat de oudste steeds wordt geprezen en bewonderd, wanneer er bezoek komt. De jongste voelt zich dan te kort gedaan en denkt, door de natuur te zijn misdeeld, zodat zij bang is in een situatie te komen, welke haar tekortkoming zichtbaar maakt.

Ik gaf aan de moeder te verstaan, dat zij haar kind moest duidelijk maken, dat de schoonheid in het leven niet zo'n grote rol speelt, maar gezondheid bij voorbeeld meer waard is. Het meisje vertoont ook tegenzin in schoolgaan; als ze kan, blijft ze van school weg; de school pakt haar blijkbaar niet. Zoals haar moeder mij mededeelt, heeft zich eens het volgende afgespeeld: Het kind wilde 's morgens om zeven uur niet opstaan, om niet naar school te hoeven gaan, en zei dat tegen haar zusje, waarop deze antwoordde: “Nu, sta dan helemaal niet op en blijf de gehele dag thuis!” Zij ging inderdaad niet naar school en bleef tot tien uur in bed. Toen haar gevraagd werd, waarom ze dat deed, antwoordde ze, dat haar zusje haar dat aan de hand had gedaan. We zien hieruit, hoe de strijd onverflauwd voortwoedt: het kind neemt iedere gelegenheid te baat, om haar ouder zusje, haar meerdere, in een slecht daglicht te plaatsen. Zij heeft zich nu eenmaal ten doel gesteld, haar zuster te evenaren of te

overtreffen, maar hoe moet ze dat nu aanleggen? Op school lukt het haar niet. De genegenheid van de ouders is voor beide meisjes, naar zij verklaren, even sterk; maar toch zullen zij, vermoed ik, hun oudste dochter met meer trots beschouwen, daar zij mooier is, en de jongste voelt zich daardoor gedrukt. Ook als jongere trekt zij aan het kortste eind: zij kan haar zuster niet verslaan.

Men dient dit meisje haar fout uit te leggen en haar duidelijk te maken, dat zij alleen zo te keer gaat, omdat zij zich in een hoek gezet en zwak voelt, maar dat haar gekrijs haar toch geen meerderheid zal verschaffen.

Wij doorschouwen de levensstijl van dit kind, en zien ook, waar de schoen wringt. Aan de moeder is het niet gelukt, bij dit meisje voldoende belangstelling voor haar oudere zusje te wekken. Het is haar zelfs niet gelukt, dat haar dochter in haar steun vindt. “Ze hangt meer aan haar vader,” deelt ze mee, “daar ik wat kortaf ben.” Maar dat is niet de geschikte methode, om dit kind voor zich te winnen en haar belangstelling te wekken. Hoe vindt dit meisje gelegenheid, zich gunstig te onderscheiden? Wanneer het jongens gold, dan zou de kwestie van de schoonheid niet zoveel betekenen; maar nu het meisjes geldt, die bovendien in een welgesteld milieu opgroeien, waarin het minder gaat om prestaties dan om een mooi uiterlijk, waarin het traditionele ideaal van de schoonheid zeer hoog wordt aangeslagen, nu spreekt het vanzelf, dat de kinderen er onder moeten lijden.

Het meisje heeft geen vriendinnen, rapporteert de moeder verder, daar zij heel links is; dit kan ook samenhangen met haar lichamelijke plomphheid. Zij sluit geen vriendschap, daar de kinderen haar uitlachen en zij, als hardloopster, natuurlijk zeer gevoelig is. Ook hier kan haar gemeenschapszin zich niet ontwikkelen. Ook tegenover haar onderwijzer lukt het haar niet, daar ze vaak slechte cijfers krijgt, als ze iets fout doet. Voor dit meisje bestaan inderdaad maar weinig mogelijkheden. Toch kan schoolbezoek, dunkt mij, voor haar vruchtbaar zijn. Ze kan niet uitvoeren, wat men haar voorschrijft. “Als u me iets wilt laten doen,” zegt ze eenvoudig tegen haar moeder, “kan ik het niet.” Ze zou zich immers willen onderscheiden, door alles uit eigen kracht te doen en niet, omdat een ander het haar beveelt.

We behoeven ons ook niet te verbazen, wanneer we horen, dat ze ‘s avonds niet naar bed wil. De ouders hebben het zo ingericht, dat de jongste het eerst naar boven moet; maar die jongste vindt dat onbillijk en wil niet naar bed, wanneer haar zusje mag opblijven. De oudste daarentegen staat er op, dat de jongste het eerst gaat. Wanneer ze eindelijk met grote moeite besloten hebben, naar hun slaapkamer te gaan, begint in bed de strijd opnieuw. De kinderen lezen, bij ieder bed brandt een lamp. Nu komt de moeder binnen, zij maakt de kinderen er attent op dat het al laat is en draait het licht bij het bed van de jongste uit met de opmerking, dat de oudste nog wel wat kan blijven lezen, “maar jij niet!” Dan krijgt het meisje weer een gevoel van kleinering.

Ze vindt steeds de kwetsbare plekken, waar ze tegenover haar moeder als de sterkere kan optreden. Met het eten is ze heel moeilijk: dan tenminste moet haar moeder haar bijzondere aandacht schenken.

Ik informeerde, hoe het met haar moed stond. Ouders begrijpen deze vraag meestal niet goed. De moeder vertelde mij, dat het kind steeds onder de hoede van een ander was en altijd samen met haar zusje. Wanneer de moeder uitging, was er het binnenmeisje om op te letten. Op mijn vraag, of het kind graag alleen was, of bang was om alleen te zijn, kreeg ik als antwoord: “Ze wil altijd iemand bij zich hebben.”

Dit meisje zal steeds in een spanning verkeren. Ze zal bij voorbeeld ook moeilijk leren zwemmen, ze zal in haar zwemmeester geen vertrouwen stellen, daar zij zich ook dan als in een vijandelijk land zal voelen. Wanneer zulke kinderen alleen leren zwemmen, kunnen ze zich in een situatie gevoelen, welke hun minder gevaarlijk schijnt.

Over een behandeling van dit kind kan ik het volgende zeggen.

Dit meisje loopt gevaar, een tegenmens en geen medemens te worden. Zij beschouwt het leven als een strijd, waarin het er om gaat, hamer of aanbeeld te zijn. Is men niet de hamer, dan is men het aanbeeld; en een aanbeeld wil zij niet zijn. Men zou haar tot het inzicht moeten brengen, dat in het leven veel meer gedijt en veel meer wordt bereikt door sociale tendensen, dan door een strijd, welke de mensen tegen elkaar opzet. Men moet haar de oorsprong van haar fouten aantonen en de dwaling aan het licht brengen, waarin zij verstrikt is, wanneer zij zich verbeeldt haar zuster niet te kunnen evenaren, en dan op allerlei middelen zint, om haar zuster te overtroeven. Deze wedloop houdt haar steeds in spanning en daardoor blijft zij ook op school ten achter. Om diezelfde reden vindt zij geen vriendinnen. Het zal onze taak zijn, de functie van de moeder over te nemen, het kind eerst voor ons te winnen, en dan te trachten, haar belangstelling ook in anderen te wekken. We moeten haar helpen, vriendschap te sluiten. Van groot belang zou het zijn, wanneer men haar zo kon steunen, dat zij een vooraanstaande plaats op school verwierf en tot de goede leerlingen ging behoren.

Op de vraag, wat zij later zou willen worden, geeft zij als antwoord: "Ik wil later in vaders zaak werken." Zij wil iets dergelijks zijn, als haar vader. In deze uiting ligt een zekere neiging, zich niet geheel vrouwelijk te ontwikkelen; haar vader heeft namelijk een winkel in elektrotechnische artikelen. Als ik de moeder vraag, wat de oudste wil worden, antwoordt zij: "O, die denkt daar niet over na!" Het oudste meisje wil waarschijnlijk trouwen, huisvrouw worden, en zal zich wel verbeelden dat dit vanzelf in orde komt: daar behoeft men zich geen hoofdbreken over te maken! Ook hier een groot verschil. Er is hier geen sprake van bewuste gedachten, maar de oudste, het mooie meisje, heeft het gevoel dat eventuele moeilijkheden vanzelf wel zullen verdwijnen, terwijl de jongste leeft in het gevoel, dat zij aan niemand bevalt, en daarom wil ze dat manlijke beroep kiezen.

Naar mijn mening zou de juiste weg zijn, dit kind op school tot beter prestaties in staat te stellen, en dat zal beslist lukken, zodra men de kunst verstaat, haar zelfvertrouwen, optimisme en activiteit in beweging te brengen. Men moet van dit kind een gemeenschapsmens maken, haar verlossen van die gedrukte stemming, van die spanning. Dan zal zij zich meer evenwichtig en thuis voelen, en niet langer als in een vijandelijk land.

2. Luiheid.

"Ik heb twee jongens, zeven en negen jaar oud. Over het leren van de jongste kan ik nog niet oordelen, daar hij pas in de eerste klas zit."

Ieder kind groeit in het gezin in een eigen situatie op. Reeds de leeftijd brengt een bepaalde situatie mee. De oudste van het tweetal, waar we het nu over hebben, is twee jaar ouder en, naar uit andere mededelingen is gebleken, zoals vaak bij de oudste zoon het geval is, het middelpunt van de aandacht en verwend. Het hele huis staat hem ter beschikking. Plotseling komt een broertje: zijn positie is volkomen veranderd. Hij is erin geoefend, als een heerser over alles naar willekeur te kunnen beschikken. Plotseling richt de aandacht van de moeder zich op een ander kind. Zij heeft niet meer zoveel tijd voor haar oudste, en daar het niet zo gemakkelijk is, een verwend kind op de komst van een broertje of zusje voor te bereiden, zal men ervaren, dat het meestal onvoldoende voorbereid is. Dan wordt de oudste ernstig op de proef gesteld. Velen raken van jaloezie buiten zichzelf en beginnen een woedende strijd, om de ouders voor zich alleen te winnen en de gunstige positie van vroeger te heroveren.

Het tweede kind groeit weer in een andere verhouding op. Het is nooit alleen; het heeft een voorman die het nalopen kan en nalopen wil, ja wil inhalen en voorbij lopen. "Ik ben zo treurig," zei Jacob, "omdat ik nooit zo oud kan zijn als mijn oudere broer Ezau."

De oudste zoon komt door de geboorte van een tweede kind in een tragisch conflict. Wanneer men nu verneemt, dat die oudste voortdurend bang is door de tweede te worden ingehaald of overtroffen; wanneer we horen dat hij moedeloos wordt, dan zullen we begrijpen, dat dit

veroorzaakt is door het stollen van onsociale neigingen tot een motto, dat in zijn ziel is gegrift en aldus luidt: “Plotseling komt een ander en pakt je alles voor de neus weg!”

De houding van de oudste zoon zal niet steeds dezelfde zijn. Zij wordt door vier factoren bepaald:

1. in hoever de levensstijl van zo'n kind reeds gefixeerd, in hoe ver nog buigzaam is;
2. hoe het tweede kind zich gedraagt;
3. hoe de ouders optreden;
4. hoe het oudste kind werd geoefend en voorbereid, in hoever zijn belangstelling zich ook over anderen heeft uitgebreid.

Laten wij nu nagaan, hoe deze jongen van negen jaar zich heeft ontwikkeld:

“De oudste daarentegen is op school lui.”

Dat is de aarzelende beweging. We kunnen eruit afleiden, dat deze jongen geen hoop heeft vooruit te kunnen komen. Hij heeft de moed verloren. In de nuttige sfeer, denkt hij, zal het niet meer lukken, en nu wil hij in de schadelijke sfeer de voorrang verwerven. Luiheid betekent voor de opvoeder: Hij maakt het mij lastig, ik moet me met hem bezig houden.” Het kind heeft op een zonderlinge manier zijn doel bereikt: meer aandacht te trekken dan de anderen, zijn omgeving te dwingen zich met hem bezig te houden. Luiheid betekent: het bewaren van een afstand tussen zichzelf en zijn werk, een aarzelende beweging dus. Wie de gemechaniseerde levensstijl van een lui kind onderzoekt, zal op gebrek aan vertrouwen stuiten. Men hoort vaak zeggen: “Ik ben niet dommer dan een ander, maar het interesseert me niet.” Maar wie succes verwacht, heeft ook belangstelling en is niet lui.

Luiheid is een vorm van geringe zelfwaardering. Toch leeft ook in luiheid de begeerte, zich te doen gelden. Lui kinderen staan meestal in het middelpunt van de belangstelling: zij dwingen anderen, zich vlijtig met hen te bemoeien. Het behoeft ons niet te verwonderen, als zo'n lui jongen op de vraag, waarom hij toch lui is, ten antwoord geeft: “Ziet u, ik ben de luiste jongen van de klas, maar u bent voortdurend met mij bezig en u bent altijd vriendelijk tegen me. Mijn buurman is heel ijverig, en naar hem kijkt u niet om!” Zo'n jongen geniet van de voordelen van zijn luiheid. Een rijkaard denkt er ook niet altijd aan, hoeveel geld hij heeft, het is hem genoeg dat hij het heeft.

Wanneer een luiaard eens iets presteert, wordt hij dadelijk geprezen; wanneer hij zijn werk niet maken kan, hoort hij: “Als je niet zo lui was, zou je tot de besten van de klas behoren!” Het is eigenaardig om op te merken, hoe tevreden zo'n lui kind kan zijn met het gevoel, dat hij nummer één zou kunnen zijn. De proef wil hij niet doorstaan: hier vertoont zich weer zijn streven naar overwicht in de onnutte sfeer.

“Alle vermaningen, vriendelijke of strenge, hadden niet het minste resultaat.”

De jongen weet niet, wat in hem gebeurt. Hij handelt immers overeenkomstig zijn levensstijl; hij zit als het ware in een val. Dat hij zich vaak laat vermanen, bewijst alleen, dat hij in het middelpunt wil staan. Menig kind wil zelfs graag geslagen worden: zij triomferen, dat ze hun vader hebben geërgerd. Menig kind ervaart geslagen te worden als een genot, dat bovendien vaak seksueel getint is.

“Hij belooft altijd maar, ijveriger te zullen worden, doch maakt er generlei aanstalten toe. Bij het sommen maken laat hij zich door iedereen en door alles afleiden.”

Men ziet het: het blijft bij een onvruchtbaar “ik wil”. En in die sommen ziet hij geen middel, om eer te behalen. Hij heeft een andere weg.

“Voor alles heeft hij belangstelling, alleen voor het schoolwerk niet. Om hem het leren gemakkelijker te maken, laat ik hem iedere avond vertellen, wat hij die dag op school heeft geleerd.” Hij staat dus weer op de voorgrond, mag iedere avond met zijn vader een apart onderhoud hebben. “Maar als ik 's avonds thuis kom, meldt hij zich uit zichzelf niet aan, om zijn belofte te houden.” Z'n vader moet hem persoonlijk daaraan herinneren! “Pas op rechtstreekse vragen antwoordt hij. Wanneer ik hem vraag: Waarom wil je niets leren?, dan

antwoordt hij: Dat weet ik niet.” Hij verbeeldt zich immers, door leren geen aandacht te zullen trekken of geen aanzien te zullen verwerven. We moeten hem aanmoedigen en hem de mogelijkheid tonen, dat hij ook in zijn schoolwerk een vooraanstaande plaats kan innemen, als hij de juiste methode maar vindt.

“Taal en rekenen en ook schrijven zijn de vakken, welke hem de meeste moeite kosten en waar hij ook de grootste hekel aan heeft.”

Misschien is de omstandigheid, dat hij linkshandig is, een belangrijke factor bij het ontstaan van zijn minderwaardigheidsgevoel. Linkshandigen hebben vooral grote moeite met schrijven. Onder slechte rekenaars verder vindt men meestal vertroetelde kinderen, die voortdurend naar een steun uitkijken. Bij alle vakken is hulp mogelijk, bij het rekenen alleen niet: dat moet men zelf doen, zelfstandig overleggen. Verwende kinderen hebben vooral moeite met rekenen.

Dat hij inderdaad een hekel aan die vakken heeft, bewijst hij door de lusteloosheid, waarmee hij aan de arbeid gaat. Voor natuurlijke historie heeft hij wat meer belangstelling. Ook tekenen doet hij met plezier, maar hij komt met afschuwelijke karikaturen voor de dag. Talent heeft hij blijkbaar in het minst niet.” Daar kan zijn linkshandigheid schuld aan zijn.

“Vaak kan hij uren lang op een stoel zitten of op een bank liggen en maar in de ruimte staren, zonder iets te doen.”

De grootste vijand van zulke kinderen, die een geringe dunk van zichzelf hebben, is de tijd. De jongen heeft een middel gevonden, om de tijd te overwinnen: hij staart in de ruimte, en de tijd gaat voorbij.

“Hoewel hij een massa boeken heeft om te lezen en ook wel telkens in een is begonnen, heeft hij er nog haast nooit een uitgelezen.” Geen geduld, geen standvastigheid! Niemand bekommert zich bij het lezen om hem, daarbij trekt hij geen aandacht.

“Met speelgoed gaat het net zo. Hij zoekt wat bij elkaar en begint, maar heeft er al dadelijk geen zin meer in.” De sociale kant van dit kind, of liever van beide broertjes, is nu niet bepaald krachtig ontwikkeld.

“Het naaste in het leven van deze kinderen is misschien wel, dat ze overdag in een kindertehuis zijn.” Dat staat te bezien. In dat kindertehuis kan men een juiste kijk op de kinderen krijgen, en kan deze luie jongen worden aangemoedigd.

“De leidster van dit tehuis heeft een persoonlijke afkeer van mijn oudste jongen, daar zij kerkelijk is en wij tot geen kerk behoren. Zij beweert dat hij liegt, het achter de mouw heeft en laf is, en dat alles alleen omdat hij niet godsdienstig wordt opgevoed.”

Ik twijfel er niet aan, of deze eigenschappen worden door zijn moedeloosheid gewekt. Ik moet erkennen, dat deze niet godsdienstig opgevoede jongen in een klerikaal tehuis maar matig op zijn plaats is. Hij zal zijn slechte eigenschappen alleen kunnen overwinnen, wanneer hij wordt gesteund en aangemoedigd. Zolang de directrice zegt, dat hij alleen maar zo is omdat hij ongodsdienstig wordt opgevoed, zal ze er niet in slagen, de oorsprong van de kwaal te vinden.

“Eerlijk gezegd,” erkent de vader, “heb ik al die lelijke eigenschappen inderdaad bij hem gevonden. Terwijl de jongste al die slechte eigenschappen niet heeft en er alleen maar goeds en liefs van hem wordt gezegd, wordt van de oudste niets dan kwaads gezegd.”

“Dat “terwijl” brengt de kern aan de dag: de oudste is door zijn jonger broertje overvleugeld. Het is toch geen toeval, dat die oudste zich zo ongunstig en die jongste zich zo gunstig heeft ontwikkeld! De oudste meent, door zijn broertje uit zijn vroegere, zo aangename positie te zijn verstoten, en hoe meer hij aan liefde en vriendschap verliest, des te meer verliest hij aan moed. Het tweede kind, nu overwinnaar geworden, voelt zich in een paradijs en heeft geen reden, door onaangenaamheden de aandacht te trekken.

3. Eenzelvigheid en verstrooidheid.

Rapport van een leraar over een van zijn leerlingen uit de eerste klas van een middelbare school:

“Onder de pauze veroorzaakte hij aanvankelijk veel ongeregelheden. Gewoonlijk ging dit zo, dat hij afwezig als in een droom rondliep. Zijn medeleerlingen werden daardoor geprikkeld en begonnen hem te plagen, wat natuurlijk op vechtpartijen uitliep.”

Wanneer deze waarneming juist is, namelijk dat hij als in een droom rondliep, dan bewijst dit ongetwijfeld, dat de school hem vreemd is gebleven, dat hij er niet bij is maar aan andere dingen denkt, en nu door zijn gedrag te kennen geeft, dat hij zich in die omgeving niet thuis voelt. Kinderen voelen zich altijd geïrriteerd, wanneer zij iemand in hun midden hebben, die zich niet in het gemeenschappelijk verband laat opnemen, niet meedoet, niet meespeelt; ze zijn geneigd, zo iemand te plagen, als speelbal te gebruiken, in het nauw te brengen, te molesteren. In de regel gaan zij daarin te ver; feitelijk gedraagt dan ook de groep zich niet maatschappelijk. De saamhorige kindergroep wil als het ware te verstaan geven, dat er in de groep bepaalde spelregels zijn, zonder dat men nu bewust aan die regels denkt. De jongen valt op, doordat hij zich buiten die regels stelt, zijn rol in de groep niet mee speelt.

Het is een feit, dat verwende kinderen bij hun medescholieren niet bemind zijn. Ze worden steeds geplaagd, kinderachtig gevonden, onzelfstandig. Men ziet reeds op school, hoe er in de kinderen iets leeft dat naar gemeenschap verlangt, naar aaneensluiting en onderschikking aan het algemene. Dit is een concrete, niet te elimineren kracht, waarmee men rekening moet houden. Hier bestaat reeds een dwang, ieder in te lassen, de gemeenschapszin in ieder levend te maken. Deze tendens wijst op het feitelijk bestaan van gemeenschapszin zowel in de massa als in het individu; tevens op het feit, dat deze gemeenschapszin veel sterker leeft in de groep dan in de enkeling. Hieruit kan men ook het verschijnsel verklaren, dat iedere enkeling wordt meegesleept, zodra de massa door een begeerte, een ideaal, een opvatting, een wil wordt voortgesleurd. De enkeling verliest in de massa veelal zijn eigen besef en handelt nu anders, dan hij op zichzelf gesteld zou doen, of zou moeten doen.

Ook op school openbaart zich vaak deze kracht van de gemeenschap. Daardoor kan een zekere orde, een zekere reglementering in een klas ontstaan, welke niet steeds overeenstemt met onze eisen aan een gemeenschap. Er kan zich ook een groep vormen, die als zodanig allerlei fouten begaat. Men kan begrijpen, waarom het in iedere klas streng verboden is zich in strijd met de klassenregels te gedragen. Het is in het algemeen verboden, een van de genoten aan te klagen. Kinderen spreken er nooit over, dat het hun plicht is elkaar tegenover de onderwijzer te helpen, en toch voelt ieder dat als zijn plicht, en wie zich daar niet aan houdt, wordt buiten de gemeenschapssfeer gesloten.

In deze geest kunnen we ook de positie van bovengenoemde jongen begrijpen, die zich niet heeft geschikt en afwezig rondloopt. Er zijn hier nog meer gevolgtrekkingen mogelijk. Wie zich op school niet weet aan te passen, bezit stellig niet de graad van gemeenschapszin en belangstelling voor anderen, welke bij de school behoort. Vermoedelijk hebben we hier te maken met een verwend kind, dat op school tevergeefs zoekt naar de aangename koestering, de warmte en vertroeteling, waaraan het gewoon is. Ten tweede bewijst het feit, dat deze jongen nog tot vechtpartijen overgaat, dat hij niet geheel ontmoedigd is. Klappen uitdelen is in het algemeen afkeurenswaardig, maar in dit geval een gunstig teken en even belangrijk als dat afwezig rondlopen.

“Sinds de laatste maanden zijn dergelijke voorvallen intussen zeldzamer geworden.” Dit zou bewijzen dat hij begint, zich aan te passen. Deze aanpassing gaat wat langzaam, kost hem blijkbaar moeite, maar het schijnt hem toch te gelukken.

“De jongen staat tamelijk eenzaam onder zijn klasgenoten.” Dit is niets nieuws voor ons: we hadden het als vanzelfsprekend kunnen raden.

“Onder de les treft mij steeds zijn gebrek aan concentratie. Hij let slecht op en is verstrooid.” Daar wij de kern van zijn levensstijl reeds op het spoor zijn gekomen, valt deze verstrooidheid ons niet meer op. Er was niet anders te verwachten. Daar hij er niet bij is, niet mee doet, kan men geen concentratie van hem verlangen. Zijn concentratie is op dit denkbeeld gericht: Hoe kan ik er uit komen! Wanneer men deze gedachtegang van hem stoort, kan hij zich natuurlijk niet op iets anders gaan concentreren.

“Ondanks mijn pogingen hem dat af te leren, bijt hij vaak op zijn nagels; daar gaat hij dan helemaal in op.”

Dat is een verschijnsel van weerspanning of eigenzinnigheid. Deze eigenschap stemt overeen met wat wij constateerden omtrent zijn moed: dat hij nog niet geheel ontmoedigd is. Hij brengt het nog tot een kloppartij en tot eigenzinnigheid.

Terloops merk ik hier op, dat nagelbijters, neuspulkers en schrokhalzen met hun aanwensels eigenzinnigheid bewijzen. Deze bewering schijnt voor niet-ingewijden wat te boud. Men bedenke echter het volgende. Al zulke kinderen wordt honderd en honderdmaal verboden, die dingen te doen, en als ze het desondanks toch blijven doen, is de diagnose “eigenzinnig” volkomen gerechtvaardigd.

Onze jongen schiet blijkbaar te kort in het vermogen, zich in de cultuur, in een coöperatief verband in te voegen. Dat verwondert ons niet: we weten immers, dat hij niet meespeelt. Er is hem niets aan gelegen, in de civilisatie, in de gemeenschap op te gaan. Er ontstaat een grote afstand tussen hem en de eisen van het maatschappelijk leven.

“Ook zit hij dikwijls met iets te spelen, dat toevallig binnen zijn bereik ligt.”

Ook dit konden we verwachten. Het wijst weer op de afstand tussen hem en zijn schoolwerk. Hij speelt niet met de dingen van de school, met het schoolwerk, maar met andere dingen, die toevallig in zijn handen komen.

“Een enkele maal praat hij onder de les met klasgenoten, die hij nog van vroeger kent. Met de anderen laat hij zich niet in.»

Wederom de moeilijkheid, zich in een nieuwe situatie te schikken. Wanneer men hem tijd laat, gelukt het ten dele; wanneer men iets onmiddellijk van hem verlangt of verwacht, blijkt hij onvoldoende voorbereid.

Zijn praten onder de les is een gunstig teken. Wat tegen de schooldiscipline in gaat, kan soms psychologisch gunstig zijn. De schooldiscipline immers richt zich niet tot de enkeling, terwijl de psychologie juist het individuele naspeurt. Het vechten, het bijten op z'n nagels, het praten onder de les zijn in dit geval relatief gunstige verschijnselen.

“Als hij iets tegelijk met de anderen moet opschrijven, zit hij er vaak bij, alsof hij het bevel niet gehoord heeft.”

Dat behoeft ons niet te verrassen, hij hoort er immers niet bij. Ook het luisteren is een contact, evengoed als het kijken. De jongen wil geen verbinding aangaan, hij kan zich niet voor de gebeurtenissen op school interesseren. Hij verlangt een aangenamer situatie, een welke hem meer bevredigt en waarvoor hij beter geoefend is. Hij houdt de waarde van het leven en zijn toekomst op een afstand.

“Toch kan ik geen opzettelijke tegenstand bij hem ontdekken.” Ook ik geloof niet, dat er van opzettelijke tegenstand sprake kan zijn. Maar hij bezit niet de stijl van een medespeler, medewerker. We zullen deze stijl moeten wijzigen, en niet enkele uitlopers of uitingen van die stijl bestraffen of gispn.

“Boeken of schriften vergeet hij zelden. Dat is misschien te danken aan de zorg van zijn moeder. Zijn geheugen, verstand en fantasie lijken mij ruim voldoende, om hem in staat te stellen, ten minste de eerste helft van een middelbare school vlot af te lopen.”

Ook mij komt het voor, dat de jongen zich intelligent gedraagt, dat hij op intelligente wijze de middelen kiest, welke bij zijn levensvorm passen. Wanneer men iets van hem verwacht,

waarvoor hij niet geoefend is, moet hij wel te kort schieten, maar dat is geen reden om aan zijn intelligentie te twijfelen.

“Vooral zijn opstellen zijn goed, afgezien dan van de spelling.”

Ook dit kan ik wel verklaren. Wanneer hij alleen met een onderwerp bezig is, gelukt het hem, daar hij zich nu in zijn werk verdiept en bovendien eigenlijk hetzelfde doet, wat hij thuis, in het milieu dat hem met koestering omhulde, gewoon was. Thuis heeft hij geleerd, over de dingen waarin hij belang stelde te spreken, iets uiteen te zetten, zich juist uit te drukken. Er bestaan ook kinderen, die zich niet tijdig geoefend hebben om in de huiselijke kring hun gedachten onder woorden te brengen en allerlei te vertellen; zulke kinderen zullen allicht minder van een opstel terecht brengen, zonder dat ze daarom nog minder begaafd hoeven zijn. Zij hebben eenvoudig de oefening niet gehad, welke we bij deze jongen onderstellen kunnen. Thuis heeft hij stellig wel geen opstellen gemaakt, maar wel heeft hij zich op zijn wijze geoefend in het ordelijk vertellen. Een dergelijke voorbereiding is van buitengemeen groot belang.

Ik moet erkennen, eigenlijk niet te weten waarop de training berust, welke goede resultaten op school voorbereidt. Deze training kan schuil gaan achter de een of andere kinderlijke belangstelling. In het algemeen is het vraagstuk van de oefening zeer ingewikkeld. Wanneer men eraan denkt, hoe de oefening van verwende kinderen verloopt, zal men niet zo spoedig beseffen, dat hierin de latere isolering of vijandigheid jegens de mensen besloten ligt. Deze isolering en vijandschap zijn de gevolgen van hun gewoonte, zich in hun kinderjaren gestadig van kameraadschap, vriendschap, gemeenschap los te maken en hun rol van afzondering en vijandig verweer in te studeren. Hier ligt voor de onderzoeker een onmetelijk gebied braak: welke oefening door flinke en nuttige, en welke door mislukte, op een verkeerd spoor geraakte kinderen of mensen werd doorgemaakt. Er bestaan talloze methoden om kinderen te oefenen, en niemand weet later waar een beter resultaat op berust. Hier liggen ook de zwakke plekken van de eenzijdige opvattingen over aanleg. Alle beter geoefende kinderen zullen voor begaafd doorgaan, alle slecht of onvoldoende geoefende kinderen ten onrechte voor achterlijk of onbegaafd.

“In de spelling is hij overigens sinds het toelatingsexamen en het begin van het schooljaar beslist vooruit gegaan.”

Ook de spelling is een gebied, dat psychologisch nog niet duidelijk is. We weten niet precies, waarom sommige kinderen zeer wisselvallig met de spelling omspringen: nu eens beter, dan weer slechter. Het volgende punt werd terecht door de Individualpsychologie genoteerd: afgezien van allerlei andere gronden heeft de omstandigheid, of een kind een visueel of akoestisch type is, grote invloed. Visuele kinderen zullen waarschijnlijk met de orthografie minder moeite hebben; een akoestisch type is geneigd, fonetisch te schrijven.

“In de latijnse les geeft hij mij eens uitstekende antwoorden, dan weer brengt hij van dezelfde vragen totaal niets terecht.” Een bewijs dat hij er niet bij is, aan andere dingen denkt. Hij zal nu eens wat beter, dan weer wat minder goed gemutst zijn; de ene maal zal hem iets vriendelijk, een ander maal wat minder vriendelijk worden gevraagd; soms zal hij zich op school wat behaaglijker, soms minder behaaglijk voelen. Die verschillen zouden veel kunnen verklaren en moeten onderzocht worden.

“Vaak maakt hij de indruk, alsof een geestelijk contact tussen hem en mij of tussen hem en zijn medescholieren onmogelijk is.” Deze indruk is volkomen juist. Hij is tot zulk een contact, tot coöperatie ook niet voorbereid.

“Door zijn slechte vorderingen voelt hij zich de laatsten tijd zeer gedrukt. Hij huilt hevig, als hij zich zijn achterstand bewust wordt.”

Dat huilen heeft twee redenen. Hij voelt zich als het ware in een val. Een jongen als hij, die gewoon is zacht en tegemoetkomend te worden behandeld, zal onder al die terechtwijzingen, berispingen, slechte cijfers ook veel sterker gebukt gaan dan een ander. Ten tweede is deze

jongen blijkbaar in het huilen als middel om zijn doel te bereiken geoefend, daar hij uit een omgeving komt, waar huilen een dankbaar middel kan zijn om indruk te maken. Het huilen is voor hem een nuttig wapen geworden.

“Een grote hinderpaal is ook het stotteren, dat in de loop van het jaar zeer verergerd is.” Hier vernemen we, dat hij zich niet slechts met ogen en oren van zijn omgeving afwendt, maar ook met het spreken een verbinding uit de weg gaat. Stotteren betekent, dat men het gevraagde contact afwijst, daar men een levensvorm bezit, welke daartoe ongeschikt is. We zouden al de symptomen van deze jongen metaforisch als stotteren kunnen aanduiden. Hij stottert, zodra hij zich met zijn omgeving in verbinding zou moeten stellen; hij stottert, wanneer hij juist moet spellen, of bij zijn latijnse werk. Het is bedenkelijk, dat dit stotteren in de loop van het jaar zoveel erger is geworden; dit wijst er op, dat hij zich gaandeweg nog meer van zijn schoolomgeving heeft afgesloten, dat hij de afstand tussen zich en zijn schoolwerk nog heeft vergroot. Het bewijst eveneens, dat de wijze, waarop de school hem, wetend of onwetend, heeft aangepakt, onjuist was.

Hoezeer de leraar in twijfel is over een verklaring en over een methode, om de jongen in het rechte spoor te brengen, bewijst het slot van zijn rapport: “De jongen is sinds September sterk gegroeid, maar veel magerder geworden.”

Het ziet er naar uit, alsof de leraar van mening was, dat lichamelijke oorzaken een rol hebben gespeeld, een opvatting welke ik natuurlijk moet afwijzen.

Ik wil nu uiteenzetten, wat we in dit geval te doen hebben. Deze jongen moet tot inzicht gebracht worden in zijn onjuist gedrag tegenover leermeesters, kameraden, schoolwerk. Zolang hij zijn gedrag niet als onjuist erkent, zal hij steeds het gevoel behouden: “Wat u van mij verlangt, is te moeilijk.” Het doet zijn ontwikkeling onmetelijke schade aan, wanneer hij gelooft, niet hetzelfde te kunnen presteren als de anderen. Hij kan dat alleen niet, doordat hij de kunst niet verstaat zich in het schoolverband in te voegen, doordat hij zich in die kunst niet oefent, wat blijkt uit zijn geestelijke afwezigheid.

Deze bewustmaking, dit tot inzicht brengen zou in de eerste plaats de foutieve houding van de jongen moeten wijzigen. Men dient hem duidelijk te maken, dat men op school alleen vooruit kan komen, wanneer men contact heeft met leraren, klasgenoten, en vakken van onderwijs; en niet wanneer men zich zo gedraagt, alsof dat alles vreemd, onwezenlijk en ver was, dingen welke niet bij hem passen. Het zou een groot voordeel voor hem zijn, als hij vrienden kreeg. De aanmoediging van de leraren zou ook dat kunnen bevorderen.

Verder rijst de vraag, waarop ons rapport geen antwoord geeft: wat is bij deze jongen de oorsprong van al die moeilijkheden? Op grond van mijn ervaring begrijp ik, dat het een verwend kind is geweest. Uit een bespreking met de moeder blijkt, dat hij bovendien enig kind is. Een enig kind wordt door vertroeteling vaak zo bedorven, dat het niet meer in staat is zich bij anderen aan te sluiten en iedere gewijzigde conditie onaangenaam en moeilijk vindt. Iedere opdracht, ieder complex, buiten hun ervaring en levensmethode gelegen, beschouwen zulke kinderen als een gevaar: wanneer zij uit hun veilige, warme atmosfeer moeten treden, krijgen zij het gevoel, alsof het zwaard van Damokles boven hun hoofd zweefde. Het is te begrijpen, dat zij in moeilijke omstandigheden als verlamd zijn.

Stotteren volgt bij verwend kinderen zeer vaak op een onvoorziene, beklemmende gebeurtenis. Ik heb nog nooit een kind gezien dat is gaan stotteren, zonder althans in zijn eerste levensjaren verwend te zijn. Men hoort bij voorbeeld wel, dat een kind na een val is gaan stotteren, en maakt dan die val er verantwoordelijk voor, of glimlacht ironisch over die verklaring, daar men het stotteren als gevolg beschouwt van een ziekteproces in de zenuwen. Wanneer men evenwel bedenkt, dat het kind in kwestie door een al te weke opvoeding niet bestand was tegen die pijnlijke ervaring van een val, dan beseft men wel, hoe anders dat kind moest reageren, dan een ander bij hetzelfde ongeluk zou hebben gedaan. Men hoort ook vaak, dat een kind bij het zien van Sinterklaas of Zwarte Piet zo geschrokken is, dat het is gaan

stotteren. Maar ook hier en in andere gevallen betreft het uitsluitend kinderen, die op moeilijkheden niet voldoende zijn voorbereid.

Stotteren heeft nooit een organische oorzaak, hetgeen reeds daaruit blijkt, dat de stotteraar meestal niet stottert, zodra hij alleen is en ongestoord op zijn eentje kan spreken. Verschijnt een ander op het toneel, dan begint hij weer te stotteren. Stotteraars voelen zich door moeilijkheden, gevaren en vijanden omringd, typisch kenmerk van verwende kinderen.

4. Een nerveus meisje.

“Lotte is bijna tien jaar oud. Zij lijdt aan verschijnselen van uitputting, hoofdpijnen, hartkloppingen. Volgens een medisch onderzoek is zij lichamelijk gezond, alleen erg nerveus.”

Dat is zo de gewone uitdrukking: “alleen maar nerveus”. Over dat “alleen maar” ergeren de patiënten zich enorm. Wanneer we bovengenoemde mededelingen als feitelijk juist accepteren, kunnen we aannemen, dat die toestanden het resultaat zijn van een grote innerlijke spanning, welke Lotte niet actief heeft overwonnen, doordat zij zich wanhopig of moedeloos voelt. Want zolang iemand gelooft, zijn doel te kunnen bereiken, treedt zo’n overmachtige spanning nooit op en doen er zich geen verschijnselen van uitputting voor.

“Aan de grootmoeder, die het kind opvoedt, heeft men geraden, zo weinig mogelijk op Lotte’s klachten acht te slaan.”

Dat kan soms een uitstekend middel zijn, soms niet: een panacee is het, ondanks de bewering van sommige artsen, stellig niet. En in ieder geval wordt er in de houding van het kind niets door veranderd. Het middel kan een nieuwe constellatie scheppen, waarop het kind dan overeenkomstig zijn levensstijl antwoordt, zonder zijn levensvorm te wijzigen.

Dit waren dan enkele algemene opmerkingen. Om nu tot Lotte terug te keren: “De grootmoeder schijnt zich in hoofdzaak aan die raad te houden, maar wegens haar uitputting laat ze het meisje vaak dagen lang niet naar school gaan.”

In ieder geval bereikt Lotte hierdoor dit, dat een van de lasten, waaronder zij gebukt gaat, de school namelijk, haar ten gevolge van haar spanning van de schouders wordt genomen. We kunnen nog niet concluderen, dat zij niet graag naar school zou gaan, maar wel, dat zij met het schoolgaan een bepaald doel verbindt. Wanneer we vernemen, dat Lotte in een spanning verkeert, welke met de school verband houdt, moeten we onderstellen, dat zij juist in die richting iets wil bereiken. Zij is blijkbaar niet geheel moedeloos, doch streeft naar een doel, voelt zich echter onzeker. Het lijkt of dit kind heel eerzuchtig is, maar de consequentie van haar eerzucht niet geheel aandurft.

Hier volgt reeds de bevestiging daarvan: “Lotte gaat heel graag naar school en werkt veel harder dan noodzakelijk is.”

Het feit, dat zij harder werkt dan nodig is, bevestigt mijn opvatting ten volle. Haar gedrag is de uiting van een onzekerheid: zij zou iets belangrijks willen presteren, maar verbeeldt zich dat alleen te kunnen doen, wanneer zij zich overspant.

“Vooral ter wille van een onderwijzer spant ze zich zo hevig in.”

Dit is een belangrijke mededeling. Wanneer dit meisje zich tot iemand sterk aangetrokken voelt, zal zij hevig begeren juist op hem een goede indruk te maken. Dat is geheel conform de menselijke natuur. Haar onzekerheid, zulk een uitstekende indruk te kunnen maken, brengt haar tot een krampachtige inspanning. Daardoor voelt zij zich uitgeput, en deze vermoeidheid kan tot allerlei lichamelijke verschijnselen leiden, zoals hartkloppingen en algemene lichamelijke matheid.

De hoofdpijnen zijn hiermee nog niet geheel verklaard. In zulke gevallen treden hoofdpijnen wel meer op, maar wat we weten willen is, hoe of waarom een eerzuchtige spanning hoofdpijn ten gevolge kan hebben. Ten dele kan ons dit duidelijk worden door de overweging, dat een groot aantal mensen door woede hoofdpijn krijgt. Het affect van de toorn wijzigt de

bloedcirculatie, wat men bij vele mensen uitwendig kan waarnemen: ze worden bleek, of vuurrood. Dergelijke storingen in de circulatie zullen ook in de huid van de hersenen voorkomen en de daaruit voortvloeiende prikkeling zou hoofdpijn ten gevolge kunnen hebben. Dat stemmingen en spanningen de circulatie beïnvloeden, blijkt onder meer uit een verschijnsel als hartkloppingen. Vermoedelijk zal bij Lotte, wanneer zij zich onzeker voelt, een affect optreden, dat op toorn gelijk.

“De laatste tijd begint ze meer en meer door huilbuien bij de kleinste aanleiding de andere leden van het gezin, haar grootmoeder en haar anderhalf jaar ouder broertje, te tiranniseren.” Tranen kunnen in het gezinsleven een zeer doeltreffend middel zijn, om anderen boven het hoofd te groeien. Lotte is er op uit, haar tranen te gebruiken om in een onnuttige richting een overwicht te veroveren. Het gaat bij haar om een gevoel van persoonlijke glorie zonder zakelijke rechtvaardiging.

“Zij wil niet alleen zijn.” Blijkbaar is Lotte verwend, wat ook reeds uit de mededeling is gebleken, dat haar grootmoeder zoveel notitie van haar neemt. ja reeds het feit, dat zij door haar grootmoeder wordt verzorgd, maakt vertroeteling waarschijnlijk. in haar niet alleen willen zijn openbaart zich voorts de spanning, de angstigheid, de onzekerheid van dit kind: zij voelt haar waarde alleen, wanneer iemand voor haar aanwezig is.

“In de krant las ze van een moord, en dit heeft haar zo opgewonden, dat haar grootmoeder haar ‘s avonds niet meer alleen durft laten.”

Het is een gewoon verschijnsel bij vele kinderen en volwassenen, dat ze met noeste vlijt de feiten verzamelen en onthouden, welke argumenten kunnen leveren om hen niet alleen te laten. Had Lotte die moord niet gelezen, dan had ze wel iets anders ontdekt van dezelfde strekking.

Ze wil niet meer alleen gaan zwemmen.” Verwende kinderen leveren haast altijd moeilijkheden bij het leren zwemmen. Daarbij moet men immers op zichzelf vertrouwen, en kinderen, die steeds op een ander hebben gesteund, hebben zich in zelfvertrouwen niet geoefend.

“Er zijn ook vaak scènes, als zij moet gaan wandelen. Het liefst zit ze thuis.”

Ook hier weer een gedrag met de strekking, haar werkingssfeer zo klein mogelijk te maken. Met haar scènes wil ze zeggen: “Ik ben immers te zwak voor wat van mij geëist wordt.” Zij wil allen overtreffen en daardoor lijken de haar gestelde eisen te groot. Wie de dingen licht opvat, meer als een spel, zal niet zoveel hindernissen zien en niet trachten, zijn werkingssfeer zoveel mogelijk te beperken.

“Ze gaat drie dagen achtereen telkens twee uur lang op de markt staan, om waarnemingen te doen voor een opstel, dat zij voor haar geliefde leermeester moet maken.”

Ook dat behoort bij haar verkleinde werkingssfeer: op dit punt bezit zij nog hoop, het zo hevig begeerde overwicht te veroveren.

“Haar gedrag in vroeger jaren vertoonde niets van die onzelfstandigheid en schuwheid, welke haar tegenwoordig kenmerken.”

We moeten aannemen, dat haar iets is overkomen, wat haar ontmoediging heeft vergroot. Véél moed zal zij als verwend kind nooit hebben gehad.

“Vroeger onderscheidde ze zich gunstig van haar oudere broer door standvastigheid en flinkheid, zelfstandigheid. en ondernemingslust.”

Het tweede kind is er immers steeds op uit, nummer één te zijn en met het oudste kind te wedijveren. Ook het streven van Lotte zal daarop gericht zijn geweest, en toen is er zeker iets voorgevallen, wat de wedloop voor haar te moeilijk heeft gemaakt. Tegenwoordig schijnt ze haar overwicht slechts in een kleine kring te zoeken. Vermoedelijk is Lotte gaan denken, haar broer toch niet te kunnen overtreffen. Deze voelde zich blijkbaar sterk, en dat zal haar hebben geïmponeerd. In de regel is het zo, dat in de verhouding tussen een oudere broer en een jongere zus het meisje sterk begunstigd is, daar zij zich geestelijk en lichamelijk sneller

ontwikkelt, zodat in de wedloop het meisje meestal de overwinning behaalt. In ons geval echter schijnt de jongen een voorsprong te hebben verworven.

“De ommekeer kan niet uit een uiterlijke verandering in haar leven worden verklaard.”

Voorlopig hebben we nog niets vernomen, dat die ommekeer had kunnen veroorzaken.

Wanneer er inderdaad van een ommekeer sprake kan zijn, dan toch alleen van de ommekeer van een harddraver die moe wordt. Lotte is een hardlooper, maar ze kijkt naar verlichting, vergemakkelijking uit: ze is namelijk niet zo heel zeker van de overwinning. Dit kan evengoed veroorzaakt zijn door de waardering, welke haar broer ondervindt, als doordat zij onvoldoende wordt geprezen.

“Nu is het opmerkelijk, dat er tegelijkertijd iets veranderd is in het gedrag van haar broer.”

Hiermee komen we aan het punt, dat ik reeds heb aangeroerd: ook het gedrag van de broer moet veranderd zijn.

“De jongen geeft tegenwoordig, naar zijn grootmoeder mededeelt, minder aanstoot, hij is zelfstandiger, verstandiger, en prettiger in de omgang.”

Natuurlijk zal het ons ook interesseren, waarom hij zoveel gemakkelijker is geworden. Ik onderstel, dat de wedloop met zijn zusje een zo goede invloed op hem heeft gehad, daar hij haar vóór is en bemerkt, aan de winnende hand te zijn. Misschien is hij op school zeer goed vooruitgegaan en heeft Lotte toen de hoop, hem te kunnen verslaan, opgegeven.

“Wanneer hij zijn eigen gang kan gaan, is hij heel aardig, terwijl hij vroeger zonder enige merkbare aanleiding steeds in de contramine was, schreeuwerig, brutaal en plagerig.”

Het gehele beeld schijnt nu omgekeerd te zijn: oorspronkelijk had de jongen het gevoel, het bij de wedloop te zullen afleggen, en nu vreest het meisje, het niet te kunnen volhouden. We kunnen deze twee kinderen slechts in samenhang met elkaar begrijpen. Wat kan er nu toch gebeurd zijn, dat Lotte opeens de moed laat zinken? Maakt haar broer het op school misschien beter dan zij? Is hij zeer gezien bij zijn vrienden, heeft hij sociaal een zekere voorsprong gewonnen? Spelen, lichamelijke voordelen een rol, is de jongen soms beter gebouwd en ziet het meisje er niet zo aardig uit? Misschien vinden we een verklaring in de vroegste ervaringen van het kind.

“Lotte moest reeds in de eerste weken na de geboorte met grote zorg verpleegd worden, daar het naveltje niet in orde was. Daarna leed ze aan een maagziekte, zodat haar moeder voortdurend met haar bezig was.”

Zulke lichamelijke gebreken brengen mee, dat bijzondere aandacht aan het kind wordt besteed.

“Overdag was het kind zoet en rustig.” Blijkbaar doordat zich voortdurend iemand met haar bemoeide.

“‘s Nachts wist zij door bedwateren op haar moeder beslag te leggen en haar ten slotte door voortdurend huilen te dwingen, haar bij zich in bed te nemen. Dat ging zo tot ze ruim twee jaar oud was.”

Dit zijn duidelijke uitingen van een verwend kind. Wanneer iemand eraan twijfelt, dat bedwateren de bedoeling heeft beslag te leggen op de moeder, zou ik hem willen aanraden, een beproefde psychologische regel te volgen: deze symptomen ter zijde te laten en andere verschijnselen te onderzoeken. Deze moeten dan samenhangen met de hang van het kind naar vertroeteling, dus ook met het bedwateren.

“Ze heeft opvallend langzaam leren spreken.” Deze mededeling verrast mij niet: de ontwikkeling van de spraak is bij verwend kinderen dikwijls vertraagd.

“Ze sprak heel laat en gebrekkig, kinderachtig, en scheen daaronder te lijden.” Haar activiteit is er blijkbaar op gericht, in de rol van een klein kind te blijven. Dat zij eronder gebukt gaat, is een onvermijdelijk gevolg, niet een bewijs dat ze met grote energie tracht, haar gebrek te overwinnen.

“Toen er eens in haar tegenwoordigheid gesproken werd van een jonger kind, dat beter kon praten dan zij, riep ze plotseling uit: Paula zegt ja, niet ja!”

Lotte wordt kritisch, als ze hoort, dat iemand beter praat dan zij. De neiging van het kind, zich niet als minderwaardig te laten beschouwen, is hier zeer duidelijk.

“Tussen haar tweede en haar vierde jaar werden de trekken van weerspanning sterker.” Het ligt in de ontwikkelingstendens van dit meisje, in haar wedijver steeds te willen tonen, dat zij groot en flink is.

“Ze verkoos niet te eten en niet te slapen, vooral wanneer ze bij haar moeder was.” Bekende uitingen van verwende kinderen.

“Haar moeder had nu werk buitenshuis en kon zich dus niet meer voortdurend met haar bemoeien. De dienstmeisjes stelden het meisje, dat niet zo aardig en levendig was, achter bij de jongen.”

Hier wordt bevestigd, wat ik reeds als mogelijkheid ondersteld heb. Het ligt in de rede dat dit meisje, nu tien jaar oud, juist op dit punt van uiterlijk voorkomen zich onzeker begint te voelen; ook het contact met haar klasgenoten is hier van belang.

“Door haar broertje liet de kleine zich verzorgen, wanneer hij haar tenminste niet sloeg.”

Zij heeft zich zijn diensten graag laten welgevallen. Van tijd tot tijd duikt toch een uiting van wedijver op.

“In zijn voetspoor ging zij te keer tegen haar ouders, maar ze gaf minder gauw toe dan haar broertje.”

Dit is bij het tweede kind een gewoon verschijnsel. Het oudste kind sluit gemakkelijker vrede, het heeft meer gevoel voor gezag.

“Lotte leek moediger dan haar broertje.” Het is niet duidelijk, wat hiermee bedoeld wordt.

“Toen ze vier jaar oud was, kwamen zij en haar broertje voor dag en nacht in een kindertehuis. Daar was niemand, die veel notitie van haar nam.”

Dit moest op zo’n kind wel een hevige indruk maken. Lotte was eraan gewoon, dat men zich gestadig niet haar bemoeide, en zij zal zich allicht sterk hebben aangetrokken gevoeld tot wie vriendelijk tegen haar was. Met toewijding en warmte is zij gemakkelijk te leiden, dan spant zij zich in.

“Met het spreken ging het niet beter.” Waarschijnlijk voelde Lotte zich in dat tehuis niet in haar schik.

“Ook haar overige geestelijke ontwikkeling bleef vrijwel stil staan. Met haar broertje kwam zij in het tehuis niet in conflict.”

Beiden hadden het gevoel van saamhorigheid. Ze maken als het ware front tegen een vijandige omgeving.

“De jongen trad als haar beschermer op.” Dat is opmerkelijk. Die jongen was vermoedelijk niet zo gemakkelijk te verslaan. Wanneer hij deze rol later ook gespeeld had, zou het misschien beter zijn gegaan.

“Het bedwateren wende zij zich af.”

Bedwateren houdt vaak op, wanneer kinderen in een andere omgeving komen. Aan de andere kant blijven vele kinderen hun aanwensel handhaven, daar zij hopen op die manier weer uit zo’n tehuis te worden gezet en weer bij hun ouders terug te kunnen komen. Dan heeft bedwateren zin, doch dikwijls houden ze er terstond mee op, zodra ze bemerken dat men er niet om geeft.

“Ze kreeg in het begin klappen, als ze bedwaterde. Ze at in dat tehuis ook beter, en sliep ‘s avonds spoedig in. Daarna kwam ze bij haar grootmoeder. Bij haar sloot Lotte zich even innig aan als bij haar moeder.”

U ziet het: ze heeft grote behoefte aan tederheid.

“Het bedwateren begon opnieuw.” Tegenover de grootmoeder heeft het immers weer zin.

“Pas na grote moeite, drie tot viermaal ‘s nachts opnemen, kon het haar afgewend worden.”

Door dat bedwateren verwerft zij een schijnbaar voordeel tegenover haar broertje. In de nacht behoort haar moeder of haar grootmoeder aan haar alleen; 's nachts kan zij haar moeder of grootmoeder van haar broertje wegtrekken.

“Het kinderachtige praten bleef, tot zij op een voorbereidende Montessorischool kwam. Toen ging zij zich inspannen, beter te spreken, voorlopig zonder succes.”

Goed beschouwd is feitelijk alles, wat men doet, aanvankelijk zonder succes. Het is maar schijn dat velen reeds in het begin slagen: dat geschiedt alleen bij kinderen, die beter geoefend zijn, een betere voorbereiding hebben genoten, en dus eigenlijk niet meer in het begin staan. Wanneer het inderdaad om nieuwe dingen gaat, kan het begin geen onmiddellijk resultaat opleveren. Denk maar eens aan het leren zwemmen: dat gaat niet dadelijk, in het begin doet men alles verkeerd. Maar dat mag niet afschrikken.

“Vóór schooltijd nam ze spreekles, om niet te worden uitgelachen.” Dit meisje heeft op haar weg steeds moeilijkheden gevonden, en men kan begrijpen, dat zij weet wat moeilijkheden zijn.

“Op de Montessorischool wist zij zich goed aan te passen. Zij is er spoedig de kleinere kinderen gaan voorlezen.”

Zeer vaak gaan kinderen, die aanvankelijk slecht gesproken hebben, later veel beter spreken dan de anderen. Een historisch voorbeeld is Demosthenes. Dat Lotte zich goed aanpaste, spreekt voor de school: vermoedelijk werden de kinderen er goed behandeld en daardoor voelde het meisje er zich op haar gemak.

“Tegenwoordig kan ze uitstekend verzen opzeggen en ze doet dat graag. Haar plompheid en houderigheid overwon ze door gymnastische oefeningen, waarin ze haar broer zelfs de baas werd.”

Een tijdlang droeg zij dus de zegepalm. Doch zoals reeds vermeld werd, is nu het broertje in sport de meerdere.

“Ze heeft alles voor haar broer over, laat zich door hem uitbuiten, geeft hem haar zakgeld, terwijl hij gierig is.”

Lotte schijnt de betekenis, de kracht van haar broertje te willen erkennen. Dat houdt intussen nog niet in, dat zij voorgoed afstand heeft gedaan van haar overwinning. Zij wil slechts niet tegen hem vechten, doch een soort verbond met hem aangaan. Hun verhouding doet aan politiek denken: sterk in bondgenootschap met haar broer, dat betekent feitelijk: zij heeft in dit verbond het gevoel, de sterkste te zijn.

“Hij is niet aardig voor haar.” Hij profiteert van de gelegenheid. De onzekerheid van Lotte spruit voort uit haar gevoel van zwakheid: ze wordt gewaar hoe buitengemeen moeilijk het zal zijn, haar broer te overtreffen.

“Zij vond een vergoeding in de vriendschap van kleinere jongens.”

Opnieuw een teken van haar gering zelfvertrouwen. Maar deze omstandigheid, dat zij de vriendschap van kleinere jongens zoekt, doet ons ook beseffen, dat dit meisje reeds vroeg de overmacht van de man heeft gevoeld en zelfs erkend. En de ommekeer kwam bij haar juist in een tijd van haar leven, dat haar deze verschillen tussen de geslachten en de gevolgen ervan in onze maatschappij tot bewustzijn konden komen. Men moet er rekening mee houden, dat dit meisje de man overschat en de vrouw onderschat. Zij sluit vriendschap met kleinere jongens en stelt zich onder de bescherming van haar oudere broer: hierin ligt haar oriëntatie tegenover de man.

“Haar beste vriend is een jongen, die er heel meisjesachtig uitziet.”

Ze lijkt op de pariteit aan te sturen: ze wil niet helemaal meisje zijn, en een jongen niet geheel jongen laten zijn. De onderschatting van de vrouw moet reeds in haar leven.

“Ze speelt moedertje over hem. In het algemeen bemoedert ze graag.” Hier verschijnt weer haar behoefte, de meerdere te zijn.

“Ze is steeds bang, een van haar vrienden te kwetsen, of de een boven de ander voor te trekken. Zelf is ze heel gauw op haar teentjes getrapt.”

Het is of ze een hofstoet had en er zorgvuldig voor wil waken, dat niemand beledigd wordt. Zelf is ze gauw gekwetst, evenals ieder die zich onzeker voelt en meent, dat een kleinigheid tot ondergang kan leiden.

“Op school is ze bij onderwijzers en kinderen zeer bemind, in tegenstelling tot haar broertje. In een van haar eerste opstellen was de heldin een klein meisje, dat een grotere jongen redde.” Een duidelijke uiting van haar streven, een klein meisje sterker te maken dan een grote jongen.

“Zij wil trouwen en moeder worden.”

Een bewijs dat zij de vrouwenrol verstaat en in een soort resignatie in de zure appel wil bijten. Daarbij koestert zij intussen de gedachte, dat het huwelijk gepaard gaat met moeder worden en zich door de sterkere laten gebieden. Uit haar wens kan men niet zonder meer opmaken, dat zij met haar vrouwelijke rol tevreden is.

“Maar het kost haar hoofdbreken, waar ze meubels en luiers vandaan moet halen.”

In deze mededeling ligt reeds een nieuw element: hoe moeilijk het voor een meisje moet zijn, alles bij elkaar te krijgen wat voor een huwelijk nodig is. Hier schijnt een vermoeden van een bruidschat bij haar op te duiken en houdt zij zich bezig met het probleem van bezit.

“De verhouding tot haar vader is heel hartelijk, maar zij ziet hem zelden, slechts een paar maal per jaar.”

Hij is blijkbaar heel vriendelijk tegen haar en toont haar zijn genegenheid.

“In een fantastisch opstel kwam hij in allerlei belachelijke situaties voor.”

Dat ziet er naar uit, alsof ze hem wel zeer genegen was, maar hem juist als man belachelijk wil maken. Meisjes en vrouwen hebben zeer vaak de neiging, de man als een komisch wezen te beschouwen, dat onhandig staat tegenover alle mogelijke kleinigheden des levens. Wanneer jongens langs een meisjesschool voorbij gaan, waar meisjes in groepjes bijeen staan, kan men opmerken, dat de meisjes beginnen te giechelen. De man komisch te maken heeft ten doel, om hem (al overschatten ze hem ook) toch neer te halen.

“Twee jaar geleden werd het volgende gesprek afgeluisterd. Peter, als ik groot ben, ben jij dan toch nog mijn broer? ja natuurlijk!”

Het meisje kijkt vooruit, welke weg ze heeft te gaan, als ze groot is. Dit gesprek past goed bij mijn verklaringen.

“Maar als ik dan een man heb? vroeg Lotte verder. Dan is die man je man, antwoordde Peter, en ik je broer.”

Hij maakt haar wegwijs. Men ziet, hoe zij zich inspannt, dergelijke verschillen te begrijpen.

“Maar wat voor een man? Nu, een waar je van houdt. Hoe kan ik dat weten? Wel, je kijkt er hem eens op aan. Maar hoe zie ik dan, dat hij werkt?”

Zij schijnt het verschil van de geslachten heel duidelijk te zien en vat de man op als het wezen, dat werkt.

“De jongen begint te lachen. Zij zegt half huilend: Ik wil niet alles alleen doen, hij moet ook koken, niet zoals papa, die altijd maar de krant leest.”

Hier duikt weer het doel van de pariteit op.

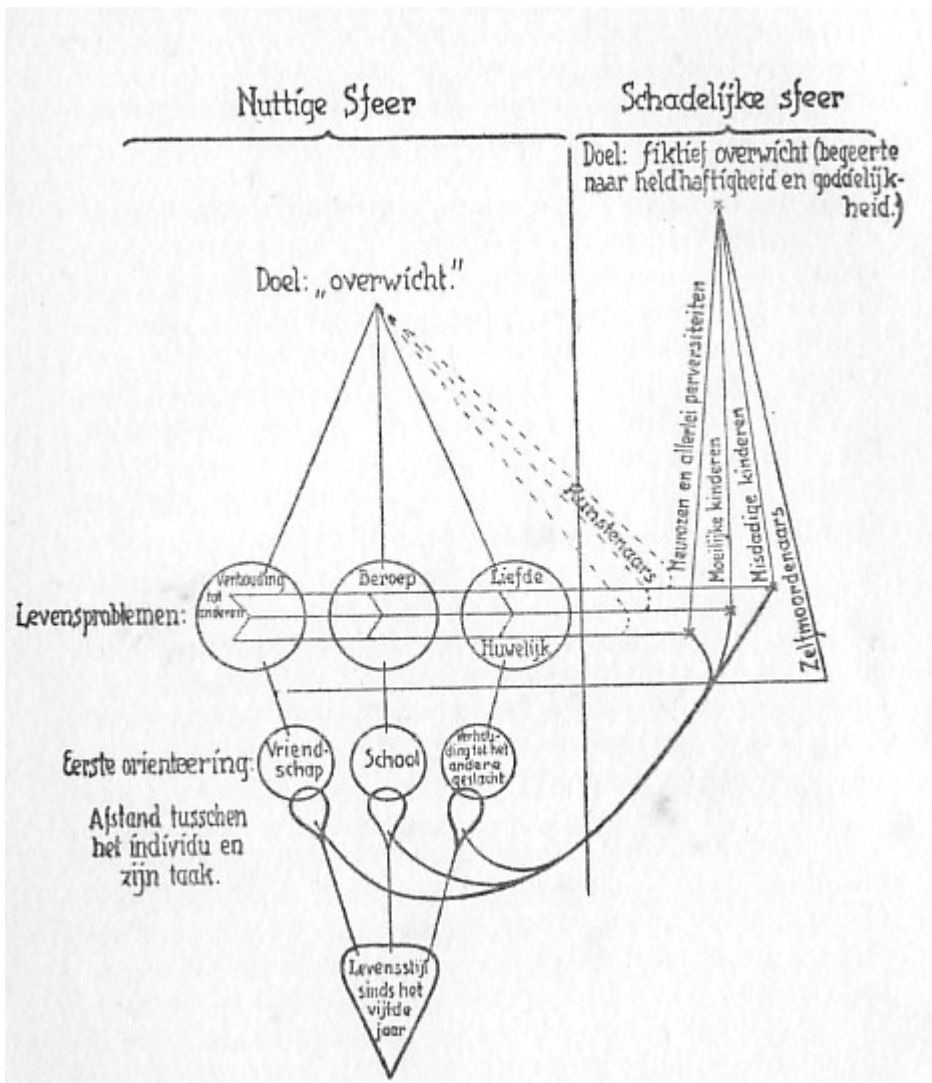
Vragen wij ons nu af, hoe wij dit meisje behulpzaam kunnen zijn, dan moeten we tot de slotsom komen, dat dit alleen gebeuren kan door haar moed te versterken. Zij begint haar moed te verliezen, en wel op grond van twee overwegingen: haar broer schijnt haar te sterk, zij kan hem niet overtreffen; en ten tweede vreest zij, met de vrouwenrol niet veel eer te behalen en onder het fatum te staan, nooit de pariteit te kunnen verwerven, laat staan een overwicht.

Men moet met dit kind kunnen praten. Men zou haar tot de erkenning moeten brengen, dat de betere prestaties van haar broer, in welk opzicht ook, niet zo veel om het lijf hebben, en wanneer hij haar nu al vooruit is, kan het haar toch gelukken, hetzelfde te bereiken, mits zij zich oefent. Als ze vreest iets niet te kunnen bereiken, zou men haar moeten aantonen, dat dit toch mogelijk is. Men zou haar meer vertrouwen in de toekomst moeten geven en in het licht moeten stellen, dat zij als meisje, als vrouw, niet op de hulp van de man is aangewezen, dat zij ook zelf zal kunnen arbeiden, geld verdienen, meubels kopen, en dat die dingen niet een privilege zijn van de man.

Aan de andere kant zou men haar tot het besef moeten brengen, dat huishouding niet iets verachtelijks is, en dat een werk als koken voor de man niet loont, daar hij veel meer kan presteren, wanneer hij op een plaats staat welke hem meer oplevert. Deze arbeid in de huishouding is gelijkwaardig aan die van de man en stelt de man in staat, zijn arbeid te verrichten. Er kan beter gewerkt worden, wanneer er in huis rust en vriendelijkheid heersen. Men moet haar te verstaan geven, dat er duizend mogelijkheden voor haar zijn om mee te doen, mee te werken. Dan kan zij moed vatten en haar vrouwelijke rol aanvaarden, en zal zij de toekomst niet langer als iets vijandigs beschouwen.

De Individualpsychologie in een overzichtelijk schema.

De Individualpsychologie is de meest doeltreffende leer van de wijze, waarop het individu zich oriënteert tegenover de vragen van het maatschappelijk leven. Zij is derhalve sociale psychologie. De leer van het minderwaardigheidsgevoel (inferiority- en superiority-complex) wordt heden ten dage door alle psychologen, psychotherapeuten en pedagogen erkend als onontbeerlijke sleutel tot het begrijpen van moeilijke, nerveuze, seksueel perverse kinderen en volwassenen, van misdadigers, zelfmoordenaars en dronkaards.

In de levensstijl kan zich ten gevolge van ziekelijke organen of zwakke zintuigen en bij verwende en verstoten kinderen een versterkt gevoel van minderwaardigheid openbaren. De afstand, die het individu tussen zichzelf en zijn taak bewaart, kan blijken uit een vertraagde beweging, een blijven steken, en een afdwalen naar de schadelijke sfeer
 Alle levensproblemen zijn van sociale aard.

Nevenstaand schema geeft een voorstelling van het "ijzeren netwerk" van de methode, door de Individualpsychologie toegepast. Ondanks al zijn onvolkomenheid en zijn globaal karakter zal het een goede wegwijzer blijken te zijn: het toetsenbord, waar de psychologische kunstenaar scheppend op kan spelen. De voornaamste punten zijn: groeiend gevoel van minderwaardigheid in de eerste vijf jaren van het kind; innig daarmee verbonden gebrek aan gemeenschapsgevoel en moed; het zoeken naar overdreven bewijzen van meerderheid; het

afgeschrikt worden door ieder nieuw probleem; de distantie tussen de patiënt en zijn taak; de neiging tot uitschakeling; het zoeken naar een schijnbare vergemakkelijking in de nuttige sfeer, dat is naar de schijn van overwicht en niet naar overwinning van de moeilijkheden. Deze factoren heb ik grafisch voorgesteld, doch men bedenke wel, dat iedere poging tot psychologisch begrijpen mislukken moet, zodra men meent, de psychische beweging in een statisch beeld te kunnen vangen. Men verwachtte van een schema niet meer dan het geven kan: een algemeen, neutraal overzicht.

Vragenlijst voor het psychologisch onderzoek van moeilijke kinderen.

Ontwerp samengesteld door de Internationaler Verein für Individualpsychologie", zie Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie", Leipzig (Hirzel).

Bij het systematisch onderzoek van moeilijke kinderen kan de volgende vragenlijst behulpzaam zijn. Deze vragen mogen nooit letterlijk in de hier gegeven vorm, zij moeten in de vorm van een ongedwongen gesprek worden gesteld, overeenkomstig de leeftijd en de aard van het onderzochte kind. Dan openbaart zich steeds een beeld van de persoonlijkheid, waarin de fouten wel niet als gerechtvaardigd, maar toch als begrijpelijk verschijnen. De dwalingen, welke zo aan het licht komen, moet men vriendelijk en altijd geduldig, nooit met dreigementen, aan het kind duidelijk maken.

1. Wanneer begonnen de klachten? In welke toestand, uiterlijk (milieu, gezondheid) en innerlijk, bevond het kind zich, toen het verkeerd begon te gaan? Van belang zijn: veranderingen in het milieu, het eerste schoolgaan, verandering van school of van onderwijzer, geboorte van broertje of zusje, fiasco op school, nieuwe vrienden, ziekte.

2. Had het kind vóór het begin van de moeilijkheden reeds iets opvallends? Kenmerkt het zich door lichamelijke of geestelijke zwakheid, door lafheid, nonchalance, ijverzucht, onhandigheid of onzelfstandigheid bij eten, aankleden, wassen, gaan slapen? Was het in zichzelf gekeerd? Bang alleen of in 't donker? Hoe staat het met de seksuele factoren: de primaire, secundaire, tertiaire geslachtskenmerken; is het zich zijn rol als geslachtelijk wezen bewust; wat weet het van de seksuele functies; hoe staat het tegenover het andere geslacht? Is het een stiefkind, een onwettig kind, een pleegkind; hoe waren dan zijn pleegouders en bestaat er nog contact? Hoe was zijn ontwikkeling als baby: leren lopen, praten, zindelijk worden, tanden krijgen? Waren er bijzondere moeilijkheden bij het leren schrijven, tekenen, lezen, rekenen, zingen, zwemmen? Heeft het zich opvallend sterk aan een enkel persoon gehecht, aan vader, moeder, grootmoeder, kinderjuffrouw, of een ander? Men lette vooral op een vijandige houding tegenover het leven, op oorzaken van een gevoel van minderwaardigheid en neigingen, moeilijkheden of mensen uit te schakelen, op trekken van egoïsme en prikkelbaarheid.

3. Heeft het veel last veroorzaakt? Voor wat en voor wie is het 't meest bang? Sliep het rustig of werd het 's nachts schreeuwend wakker? Leed het aan bedwateren? Is het heerszuchtig, ook tegenover sterken of alleen tegenover zwakken? Heeft het een opvallend sterke hang aan de dag gelegd, in het bed van een van de ouders te liggen? Was het plomp of dom; werd het veel geplaagd of uitgelachen? Had het rachitis? Kan men uitingen van ijdelheid waarnemen (haardos, kleding, schoeisel)? Pulkt het in zijn neus, bijt het op z'n nagels? Eet het gulzig? Al deze vragen hebben daarop betrekking, of met meer of minder moed naar de voorrang wordt gestreefd; verder of koppigheid het beteugelen of sublimeren van zijn driften heeft verhinderd.

4. Sloot het kind zich gemakkelijk bij anderen aan, of was het twistziek, plaagde het graag, en kwelde het mensen en dieren? Heeft het neiging de baas te spelen of de leiding op zich te nemen, of sluit het zich af? Is het een verzamelaar, gierig, geldzuchtig? Het gaat bij deze vragen om zijn omgang met anderen, zijn vermogen zich aan te sluiten, en de graad van zijn ontmoediging.

5. Hoe staat het tegenwoordig met al deze dingen? Hoe gedraagt het zich op school; gaat het er graag naar toe; komt het vaak te laat; is het tegen schooltijd opgewonden, gehaast, vergeet of verliest het schoolboeken, schriften, schrijfgereedschap, tas? Hoe maakt het zijn huiswerk? Wordt het in de war gebracht door repetities? Verbeuzelt het z'n tijd; is het lui, onverschillig, indolent; kan het zich wel of niet gemakkelijk concentreren? Hoe is zijn gedrag op school: is het hinderlijk in de klas; kan het goed opschieten met z'n onderwijzers; is het kritisch, arrogant, onverschillig? Zoekt het uit zichzelf hulp bij anderen, of wacht het op aansporing en tot een ander hulp aanbiedt? Toont het eerezucht bij gymnastiek of sport? Vindt het zichzelf dom of achterlijk? Leest het opvallend veel, en aan welke lectuur schenkt het de voorkeur? Is het leugenachtig, steelt het? Door deze vragen kan men te weten komen, hoe het kind tot de school is voorbereid en hoe dit experiment (de school) is uitgevallen; verder, in het algemeen, zijn houding tegenover moeilijkheden.

6. Documenten betreffende gezin en milieu, ziekten in het gezin (van ouders en grootouders), alcoholisme, misdadigheid, neurosen, zwakzinnigheid, lues, epilepsie. Op welke voet leeft het gezin? Waren er sterfgevallen, en zo ja, hoe oud was het kind toen? Leven beide ouders nog? Wie domineert in het gezin? Is de opvoeding streng, wordt er veel gebromd en gemopperd, worden de kinderen verwend? Hoe zijn verzorging en toezicht? Worden de kinderen afgeschrikt van het leven, bang gemaakt, aangemoedigd, vrij gelaten? Men moet het kind in zijn gezinsleven zien en onderzoeken, welke indrukken het daar ontvangt.

7. Het hoeveelste kind is het? Broers, zusters, leeftijden; de gehele scala is van belang. Zijn er rivaliteiten? Heeft het kind een gewoonte, boosaardig te lachen of gauw te gaan huilen? Bepaalde huilbuien? Sterke neiging tot kleineren van anderen? Deze dingen zijn van belang voor de karakterologie en verduidelijken de houding, welke het kind tegenover anderen aanneemt.

8. Welke wensen koestert het kind met betrekking tot zijn toekomstig beroep? Heeft het al een bepaalde keuze gedaan; is het veranderlijk of onverschillig in zijn beroepskeuze? Welke beroepen oefenen de vader en de naaste familieleden uit? Hoe denkt het over het huwelijk, en hoe is het huwelijk van de ouders? Deze punten geven een kijk op moed en vertrouwen in de toekomst.

9. Wat zijn de liefhebberijen, lievelingsspelen, lievelingsverhalen van het kind? Heeft het bewondering of genegenheid voor bepaalde figuren uit historie of literatuur? of voor bepaalde figuren uit het moderne leven (politiek, sport, film)? Is het kind een fantast, of nuchter; romantisch of realistisch? Is het verstrooid; geeft het zich over aan dagdromen? Uit deze vragen kan blijken, in hoever het kind begeert een heldenrol te spelen.

10. Wat zijn de oudste herinneringen? Heeft het kind aangrijpende of vaak weerkerende dromen? Van belang zijn dromen over vliegen, vallen, op hindernissen stuiten, te laat komen voor de trein, wedloop, gevangen worden, angst hebben. Men ontdekt hieruit vaak een neiging tot isolering, waarschuwend stemmen in de zin van overdreven voorzichtigheid,

opwellingen van eerzucht, de een of andere voorkeur (voor bepaalde personen, het buitenleven, en dergelijke meer).

11. In welk opzicht is het kind ontmoedigd? Voelt het zich achteruit gezet? Reageert het gunstig, wanneer men het aandacht schenkt en prijst? Bezit het bijgelovige voorstellingen? Gaat het moeilijkheden uit de weg? Blijft het bij eenzelfde werk, of begint het telkens met iets nieuws, zonder af te maken? Twijfelt het aan zijn toekomst; gelooft het aan de nadelige invloed van overerving? Werd het door zijn omgeving systematisch ontmoedigd? Bezit het een pessimistische levensbeschouwing? Door deze vragen komt men te weten, in hoever het kind het geloof in zichzelf heeft verloren en zijn weg zoekt in een onjuiste richting.

12. Heeft het eigenaardige aanwensels, zoals grimassen maken, zich dom, kinderachtig, komisch aanstellen? Dit zijn pogingen om de aandacht te trekken, welke van weinig moed getuigen.

13. Heeft het spraakgebreken? Is het lelijk, mismaakt, heeft het een horrelvoet, x-benen? Is het miezerig, abnormaal dik, een reus, een dwerg? Hoe zijn de zintuigen; heeft het gebreken aan gezicht of gehoor? Is het achterlijk, of linkshandig? Snurkt het in de slaap? Is het een opvallend mooi kind?

Het gaat hier om allerlei moeilijkheden op de levensweg, die meestal door het kind worden overschat. Daardoor kan het blijvend in een stemming van moedeloosheid komen. Een analoge foutieve ontwikkeling vindt men dikwijls ook bij heel mooie kinderen: deze worden de dupe van de suggestie, dat hun alles dient geschonken te worden, dat hun alles zonder inspanning in de schoot moet vallen. Zij verzuimen zodoende de noodzakelijke oefening voor het leven.

14. Spreekt het kind openlijk van zijn beperkte gaven, zijn gering leervermogen op school, ongeschiktheid voor een ambacht, voor het leven? Koestert het zelfmoordgedachten? Vallen de tegenslagen, welke het ondervindt, en zijn wangedrag (slabakken, straatschenderij) in de tijd samen? Slaat het uiterlijk succes al te hoog aan? Is het serviel, schijnheilig, revolterend?

Dit zijn alle uitingen van sterke moedeloosheid, welke het kind vaak pas na vele vergeefse pogingen kan overwinnen. Dikwijls immers gebruikt het kind ondoelmatige middelen, deels ook door onvoldoende kennis van de omgeving; de mislukking drijft het er dan toe, een surrogaat van bevrediging te zoeken in een andere, negatieve levenssfeer.

15. Positieve prestaties van het kind. Deze geven belangrijke indiciën: belangstelling, neiging en voorbereidende oefening kunnen een andere richting wijzen, dan het kind tot dusver heeft gevolgd.